

**Міжнародні наукові конференції
Журнал «Вісник педагогіки і психології»
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка
«Вісник педагогіки і психології»
«**Вісник педагогіки і психології**»**

**ПАРАДИГМА
ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ
СПРЯМОВАНOSTІ ПЕДАГОГІЧНОГО
СЕРЕДОВИЩА ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ**

***ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ***

***За загальною редакцією
О.С. Березюк, О.М. Власенко***

Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
Житомир
2014

УДК 378
ББК 74.58
І 67

Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 28 лютого 2014 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О.С. Березюк – кандидат педагогічних наук, професор.
О.М. Власенко – кандидат педагогічних наук, доцент.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

О.Є. Антонова – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка.

З.І. Нагачевська – доктор педагогічних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

С.П. Бондар – кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України.

Парадигма етнокультурологічної спрямованості педагогічного середовища Поліського регіону: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 242 с.

У збірнику досліджено особливості педагогічного середовища Поліського регіону: історичні аспекти розвитку системи неперервної освіти, інноваційні тенденції, дидактичні технології підготовки молоді в системі освіти. Акцентується увага на особливостях етнокультурологічної спрямованості Поліського регіону, інноваційних технологіях, які використовуються в Поліському регіоні.

Для викладачів вищих навчальних закладів, молодих науковців, магістрантів, студентів та вчителів загальноосвітніх шкіл.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2013

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКО-СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

<i>Полікультурна підготовка майбутніх спеціалістів у зарубіжній педагогічній науці і практиці</i>	6
<i>До проблеми формування етнокультурологічного освітнього середовища Поліського регіону</i>	20
<i>Етнокультурне середовище Полісся</i>	25
<i>Характеристика культури як ключової категорії у міжкультурному дискурсі</i>	27
<i>Освітньо-виховна спрямованість діяльності отців Селезіянського Згромадження в незалежній Україні</i>	32
<i>Соціально-педагогічні пріоритети творчої спадщини Мирослава Стельмаховича</i>	37
<i>Вивчення та аналіз наукової літератури з проблеми формування культури спілкування майбутніх фахівців</i>	41
<i>Реформування української педагогіки в умовах незалежності, а також на тлі нового соціального замовлення</i>	46
<i>Освіта як чинник формування інноваційної культури суспільства</i>	50
<i>Проблема формування духовності в українській етнопедагогіці</i>	56
<i>Трансформація підручника в соціально-культурному розвитку суспільства</i>	59
<i>Особливості розвитку етнокультурологічного педагогічного середовища на прикладі Ємільчинського району Житомирської області</i>	65

ІСТОРИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ

<i>Історичний аспект етнокультурологічної спрямованості сучасного освітнього середовища України</i>	70
<i>Роль гуцульщинознавства в українській</i>	78

<i>національній школі</i>	
<i>Народний потенціал музейної педагогіки</i>	83
<i>Відродження народного лялькарства в Україні: історико-технологічний аспект</i>	85
<i>Сергій Канюка – ревний хранитель скарбів рідної мови</i>	91
<i>Виховання моральної сфери школярів на основі етнографічних матеріалів Поліського краю</i>	97
<i>Т.Г.Шевченко на Житомирщині</i>	100
<i>Ідеї народності К. Д.Ушинського у педагогічному середовищі Романівського району</i>	104

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ

<i>До проблеми організації поза аудиторної роботи в медичному коледжі</i>	110
<i>Дидактичні основи викладання предметів природничо-математичного циклу в медичних коледжах</i>	115
<i>Особливості розвитку здоров'язберезувального середовища в умовах Поліського регіону</i>	121
<i>Особливості сучасних дитячих громадських організацій в Україні</i>	126
<i>Інноваційні технології модернізації етнокультурологічної спрямованості педагогічного середовища в Україні</i>	130
<i>Інноваційні технології модернізації етнокультурологічної спрямованості педагогічного середовища в Україні</i>	133
<i>Естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва</i>	139
<i>Інноваційні технології в діяльності вчителів Житомирщини</i>	145
<i>Інноваційні технології у навчальних закладах Полісся</i>	149
<i>Психолого-педагогічний аналіз проблеми естетичного виховання молодших школярів на уроках трудового навчання</i>	153

<i>Історичне підґрунтя етнокультурологічної спрямованості педагогічного середовища Поліського регіону</i>	159
---	------------

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

<i>Значення мистецтва слова в естетичному розвитку особистості</i>	164
<i>Полікультурна компетентність майбутнього офіцера як запорука успішної професійної діяльності</i>	170
<i>До питання природоохоронної діяльності в середній школі</i>	174
<i>Особливості розвитку етнокультурологічного педагогічного середовища Поліського регіону</i>	177
<i>Можливості використання інформаційно-комунікативних технологій у навчанні української літератури</i>	183
<i>Інноваційні технології формування інтелектуальних умінь в педагогічному середовищі Поліського регіону</i>	187
<i>Формування патріотизму у учнів старших класів</i>	190
<i>Методика формування комунікативних умінь у підлітків в процесі викладання гуманітарних дисциплін</i>	195
<i>Особливості формування пізнавального інтересу у школярів підліткового віку</i>	200
<i>Дидактична гра як засіб активізації пізнавальної діяльності підлітків на уроках мови та літератури</i>	204
<i>Формування умінь самостійної роботи у учнів старшої школи</i>	209
<i>Дидактичні умови формування гармонійної особистості школяра</i>	212

РОЗДІЛ І

Філософсько-соціологічні аспекти формування етнокультурологічного педагогічного середовища

О.А. Дубасенюк,

*доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ПОЛІКУЛЬТУРНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ У ЗАРУБІЖНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ І ПРАКТИЦІ

У стратегічних законодавчих та освітніх документах нашої держави (Конституції України, законах "Про загальну середню освіту", "Про вищу освіту", Національній доктрині розвитку освіти та ін.) декларуються принципи багатоетнічності та полікультурності, ставляться завдання, спрямовані на розвиток фундаментальної підготовки майбутнього вчителя на основі засвоєння духовної скарбниці українського народу, онтологічних, гностичних та аксіологічних компонентів цілісної полікультурної картини світу. У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток духовності майбутнього вчителя, що передбачає формування у нього духовних потреб, засвоєння універсальних духовних цінностей, орієнтованих на гуманістичні та демократичні ідеї. Цей процес пов'язаний з формуванням полікультурного світогляду, що зумовлює таку організацію життя і професійної діяльності, за якої педагог має бути відкритим до сприйняття культур інших народів. Національне при цьому набуває ознак ґрунтовності, оскільки полікультурний соціальний, зокрема й освітній простір, має функціонувати як цілісна система полілогу культур як на загальнодержавному рівні, так і її окремих регіонів.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що в теорії та практиці професійної освіти України і зарубіжних країн накопичено значний досвід, прогресивні ідеї якого можуть стати основою модернізації професійної підготовки майбутніх учителів до міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Відтак, проблеми полікультурної освіти стають у центрі наукової уваги багатьох дослідників. Останніми роками посилився інтерес до проблеми полікультурності у контексті етнічного аспекту (О.В.Антонюк, Р.І.Антонюк, М.А.Араджіоні, З.Р.Асанова, Т.О.Атрощенко, З.Т. Гасанов, О.Г. Доморовська, В.Б.Євтух, Я.І.Журецький, Т.Г. Зякун, І.В. Лебідь, І.П. Руденко, Г.Г. Філіпчук та

ін.). Вивчаються проблеми полікультурної освіти (Я.Г. Гулецька, О.В.Гукаленко, О.В. Давидов, Г.Д. Дмитрієв, М.М. Князева, В.В.Кузьменко, О.В. Латишева, В.В. Макаєва, Г.В. Міронова, Л.Р.Садикова, А.В. Сущенко та ін.). Науковцями також досліджуються різні аспекти полікультурного виховання (В.В. Бойченко, Л.В. Волік, О.Н. Джурінський, В.А. Єршов, В.О. Компанієць, Т.І. Левченко, І.Ф.Лощенова, Г.М. Розлуцька, Л.В. Узунова, О.Л. Шевнюк та ін.), процеси діалогу культур у освітній галузі (В.Л. Аношкіна, В.О.Калінін, Л.В. Бурман, Л.А. Гончаренко, К.С. Лях, В.В. Морозов, В.В. Присакар, С.О. Черепанова та ін.), толерантність, емпатія, зокрема у міжетнічних стосунках (В.О. Бакальчук, Т.М. Білоус, С.К. Бондарева, О.А. Грива, Л.П. Журавльова, В.В. Кузьменко, О.А. Лазаріди, В.А.Лекторський, Н.А. Платонова, Ю.С. Яценко та ін.), компетентнісний підхід, у тому числі до полікультурної освіти та виховання (М.В. Булигіна, В.О. Калінін, О.М. Волченко, Ж.Г.Гараніна, В.А. Дьомін, Ю.М. Жуков, І.А. Закір'янова, О.А. Козирєва, Є.В.Коблянська, Т.М. Володько, Ю.В. Кушеверська, О.Б. Мамчин, Г.А.Медведева, С.В. Носкова, Л.В. Орніна, І.Є. Шолудченко та ін.).

Якісно новий рівень взаємин між країнами змінив очікування від національних систем освіти і висунув до них ряд вимог із позицій міжнародного співробітництва. Сучасний світ – це світ, що відкритий для діалогу, для взаємопроникнення культур. Тому дуже важливо не замикатися тільки у своєму освітньому просторі, а шукати шляхи взаємодії з іншими освітніми моделями. Культура людини, рівень її самосвідомості виявляється саме в особистій причетності до подій загальнопланетарного, полікультурного масштабу.

Відтак, актуальною постає проблема полікультурної підготовки студентів у зарубіжній педагогічній науці і практиці, на аналіз якої спрямована наша стаття.

Реалізація сучасних освітніх цілей об'єктивно вимагає певного зближення національних систем освіти та вироблення її загальних принципів, що неможливо зробити без урахування їхнього полікультурного освітнього досвіду. На думку В. Бюлля, вже зараз у Західній Європі "на місці національних держав, що відмирають, створюється вперше у світовій історії транснаціональне співтовариство, для громадян якого проблеми збереження національної державності й етнічної самобутності нібито все більше відходять на задній план" [5, с. 78]. Відтак, нині важливим є виявлення особливостей полікультурної освіти різних країн світу з тим, що б скласти поліфонічну картину загального освітнього процесу, що дедалі більше надуває рис полукультурного освітнього середовища. Розглянемо деякі важливі особливості полікультурної підготовки студентів у зарубіжній педагогічній науці і практиці.

Американська освітня система, її культурні основи сформувалися на стику вже існуючих європейських традицій.

Найбільш активно зазначена концепція впроваджується в освітню практику американського суспільства як суспільства культурної, етнічної, расової, релігійної різноманітності з унікальним переплетінням західної англосаксонської, східної, африканської, латиноамериканської, слов'янської культур, які зберігають етнічну самобутність та розділяють цінності й ідеали американського суспільства [13].

На думку І.С. Бессарабової, крім таких загальноприйнятих цілей для всіх сучасних систем університетської освіти, як ознайомлення з досягненнями світової культури, навчання знанням та їх нарощування, орієнтація на соціальні та культурні проблеми тощо, можна віднести наукову обґрунтованість вибору в соціально значущих сферах, у тому числі й мезо-середовищі, до якого, як відомо, відносять національну, релігійну, етнокультурну специфіку [3].

Глобалізація зв'язків в освіті та науці, процеси ринкових перетворень призвели до серйозної переоцінки ролі та значення багатьох факторів розвитку системи неперервної освіти в США. Разом із тим стало очевидним, що, незалежно від співвідношення економіки та соціальної сфери, ряд галузей мали і будуть мати важливе значення при всіх режимах функціонування системи соціально-економічних відносин. До таких галузей, безумовно, можуть бути віднесені неперервна освіта (lifelong education, continuous education, permanent education), підготовка і підвищення кваліфікації (improvement of professional skills, advanced study) людини як головної продуктивної сили суспільства.

За даними Фонду Карнегі, виділяють п'ять типів інститутів: дослідницькі університети, університети і коледжі з повним курсом, гуманітарні коледжі, дворічні інститути та спеціалізовані інститути. Незалежно від профілю, специфіки в них була взята орієнтація на адаптивність і гнучкість академічних програм до рівня та особливостей студентської аудиторії.

Тому викладачами ВНЗ у різних країнах досить часто виявляються іноземні представники наукового світу. Створюються всі умови, щоб в аудиторії не було мовленнєвих бар'єрів сприйняття навчального матеріалу. Хоча саме багатонаціональний склад професорсько-викладацького корпусу підсвідомо орієнтує студентів на сприйняття людини будь-якої національності, з її зовнішніми типологічними відмінностями, особливостями мислення і загальної культури, виховуючи, таким чином, міжетнічну толерантність. Однак однозначності в позиції університетської адміністрації тут усе-таки немає. Є прихильники радикальних поглядів, які висувають ідею створення "чистого расового тла" для отримання вищої освіти, що означає на практиці утворення навчальних груп за національним принципом і/або віросповіданням. Число прихильників даної ідеї з

кожним роком стає все більше й більше, особливо у світлі відлуння відомих терористичних актів.

Але прогресивна громадськість дотримується позиції, що саме університетська освіта піднімає рівень самосвідомості особистості, як частини загального соціуму, формує культуру як її найважливішу якість особистості "homo sapiens sapientis", прийняття необхідності різноманітного і партнерського співробітництва в команді одностайців – представників різних етнічних і полі- та монокультурних груп.

При навчанні дітей у полікультурному американському суспільстві вчитель, насамперед, виступає в якості моделі для своїх учнів, що вимагає від нього глибокого розуміння культурних традицій різних народів та їх вплив на міжкультурний розвиток дітей.

У процесі підготовки майбутніх учителів до взаємодії з різними суб'єктами освіти і виховання слід враховувати, що важливе значення має стиль спілкування батьків та дітей, оскільки методи виховання в кожного народу унікальні. Громадське виховання, на думку американських учених, має свої позитивні та негативні сторони [12, с. 378]. До позитивних моментів відносимо набуття життєво важливих навичок, що допомагає набуття почуття взаємодопомоги, дисциплінованості, сприяє розвитку здібностей соціального спілкування, прагнення до спільного вирішення різних життєвих проблем. Негативні моменти полягають у тому, що наслідком суспільного виховання є втрата дитиною своєї індивідуальності й творчих здібностей, хоча, на нашу думку, ця тенденція не завжди простежується.

Полікультурна освіта, що покликана допомогти розвинути міжкультурну компетентність вчителя як засіб забезпечення етнічного плюралізму освітнього процесу, представлена в концепції Д. Бенкса [15]. За його ідеєю, полікультурний компонент не повинен обмежуватись однією або декількома навчальними дисциплінами, а мусить охоплювати всі предметні сфери і курси. Полікультурний зміст культурологічної освіти базується на міждисциплінарному підході на основі компаративної методології.

Загалом, в полікультурній освіті США чітко виявляються нові тенденції в ціннісних установках: соціальна спрямованість освіти, універсальність і рівність; співвіднесеність американської освіти зі світовими педагогічними концепціями (виховання миролюбства і толерантності, полі- і мультикультурної освіти, неперервної освіти); визнання культурних й етнічних особливостей, пов'язаних з походженням учня; обґрунтування проблеми схожості та відмінностей між етнічними групами.

Принцип полікультурності у вищій педагогічній освіті США реалізується за рахунок введення спеціальних освітніх програм:

загальноосвітніх з полікультурним ухилом, програм спеціальної підготовки для роботи в полікультурному класі; лінгвістичних програм, білінгвальних (бікультурних) програм, полікультурних програм. При цьому у вищій педагогічній освіті США можуть бути реалізовані кілька головних моделей полікультурної освіти вчителя, серед яких найбільш часто вживаною є трикомпонентна модель, яка являє собою сукупність: професійної оцінки педагогом власних цінностей, стереотипів і поглядів на світ; розвитку нестереотипного, гнучкого розуміння культурно-соціальної динаміки; оволодіння культурно-чутливими гнучкими стратегіями викладання й оцінювання. У школі післядипломної педагогічної освіти університету Берклі (Каліфорнія) у зміст освіти введено міждисциплінарний курс "Навчання англійської мови в полікультурному середовищі міської школи", до якого належать: теоретичний курс, педагогічна практика та наставництво. На особливу увагу заслуговує організація педагогічної практики, яка здійснюється у вигляді тимчасового працевлаштування у найбільших містах штату Каліфорнія; під час практики студенти вчать працювати з населенням, що має різну етнічну й расову належність, мовні особливості.

У Великобританії університетська освіта відноситься до високоселективної, тобто набуття вищої освіти тут є швидше привілеєм, ніж правом. Головним критерієм при вступі в будь-яку освітню установу, починаючи зі школи й аж до університету, є визначення рівня здібностей і виду нахилів учнів. Необхідно наголосити на тому, що корінним великобританцям набагато простіше вступити до престижних освітніх установ, ніж некорінному населенню. Це пов'язано з тим, що всі заклади освіти чітко орієнтовано на три соціальні групи. До першої, елітної, відносяться діти із соціально-забезпечених родин, орієнтованих на високий рівень знань, необхідних їм у сфері управління, суспільних комунікацій. Друга група – професійно-спрямована, формується на основі інтересу до прикладних знань, тобто орієнтація на отримання спеціальності зі сфери обслуговування населення. І, нарешті, остання, найменш престижна, пов'язана з навчанням майбутніх робітників і невисоккокваліфікованих співробітників. Цілком зрозуміло, що саме в цю групу потрапляють вихідці з емігрантського середовища.

В останні роки в системі вищої педагогічної освіти Англії відбулися значні зміни. Насамперед, по-новому звучить основна мета професійно-педагогічної підготовки вчителя: сформувати педагога-дослідника, що мислить як практик, володіє професіоналізмом і компетентністю. У зв'язку з цим здійснюється перегляд змісту педагогічної освіти. Наявні у Британії моделі професійної педагогічної освіти (триступенева модель комітету Е. Джеймса, модель Г. Бела, п'ятиступенева модель В. Тейлора) досить детально

проаналізовані в дослідженні Л.П. Пуховської. Автор цілком справедливо зауважує, що професійна підготовка вчителя у Великій Британії орієнтована на формування особистості вчителя-європейця, який може працювати в полікультурному суспільстві, в різноманітному навчальному середовищі, в альтернативних педагогічних системах [9, с. 27].

Однією з проблем університетської освіти Великої Британії є еміграція кваліфікованого професорсько-викладацького складу в інші країни європейського співтовариства та до США. Згідно останніх статистичних даних [7, с. 233], щорічно до 20% дослідницько-орієнтованих професорів залишають Англію.

Британський Парламент висуває проблему реформування освіти на передній план, формулює своє ставлення до неї як вищого пріоритету (top priority). Був розроблений Державний навчальний план і прийняті численні виправлення до нього, створені ефективні управлінські системи й інспекції, налагоджені більш тісні контакти з батьками учнів.

Державний навчальний план школи був структурований за основними ступенями навчання. Він містить у собі державні та недержавні елементи.

До першого відносяться: "кореневі" (від англ. core – корінь) предмети (core subjects) – англійська мова, математика, предмети природного циклу, технологія; базові предмети (foundation subjects) – історія, географія, музика, образотворче мистецтво, фізична культура, сучасна іноземна мова для учнів середньої школи; релігійна освіта.

Особлива увага у світлі досліджуваної проблеми звертається на загальнокультурний блок, що носить світоглядний характер і покликаний забезпечувати гуманітарну спрямованість усього процесу навчання та "пронизує" всі дисципліни навчального плану (cross-curricular issues).

У зв'язку з проведенням реформ змінюються вимоги до вчителя, до його професійної підготовки. Педагог повинен усвідомлювати, яким чином вивчення предмета, що для них викладається, впливає на дитячий розвиток – соціально, морально, інтелектуально, емоційно, загальнокультурно. Ця теза є базовою для різнобічного розвитку особистості учня, створення умов для прояву його здібностей і талантів, здійснення його очікувань і цілей.

Підкреслимо, що одним із факторів, які впливають на створення в освітньому процесі сприятливої атмосфери, комфорту та взаєморозуміння особистості кожного учня є вічний принцип урахування індивідуальних і вікових особливостей школяра, до якого сучасні теоретики і практики додають ще два найважливіших критерії – опора на соціальний досвід дитини та її етнокультурні особливості. Така постановка питання вимагає внесення відповідних

змін до змісту професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя.

Обов'язковою умовою вищезгаданого є здатність доцільно організувати взаємодію з родиною учня або його опікунів, налагодити спілкування в системі "учитель-родина-дитина". Крім інтелектуального розвитку й професійної компетенції, майбутній учитель покликаний проявляти високий рівень духовності, що виражається в його особистих моральних якостях. Необхідною умовою при цьому є поважне ставлення до учнів і такт.

У **Канаді** ідея полікультурності отримала державну підтримку. Ця ідея розглядається в контексті інтеграційної ідеології формування громадянина Канади, співіснування загальнонаціональних цінностей і культурного плюралізму. Конституція 1982 року закріпила за громадянами свободу і право національно-культурного самовираження. Важливою віхою внутрішньої політики Канади був Акт 1988 року, в якому визнання культурної різноманітності було проголошене як базовий принцип канадського суспільства, як курс на збереження і розвиток субкультури меншин, рівність культур в соціальному і культурному житті. Полікультуралізм був визначений як "джерело сили і майбутнього Канади" [16].

У Канаді вища освіта диверсифікована значною мірою під впливом культурно-історичних традицій вихідців з Німеччини, Франції, Італії, України, Швеції, Китаю і ін. Програми і організація вищої освіти певною мірою відображають інтереси різних етнічних груп як носіїв власних освітніх і культурних цінностей, багатокультурної етнічної свідомості. У Канаді зроблені кроки щодо реалізації адресованого автохтонним групам населення полікультурної освіти на рівні вищої школи. Так, в провінції Саськачеван функціонує Індіанський федеральний коледж при Університеті Рейджіна. У коледжі навчається щорічно близько трьохсот індіанців. Це єдиний в Північній Америці навчальний заклад університетського рівня, який очолюють індіанці і який орієнтовано на навчання корінних етнічних груп [6].

Полікультурна освіта майбутніх учителів у Канаді стала предметом дослідження В.А. Погребняк. Науковець наголошує, що полікультурна професійна підготовка вчителів має відповідати таким вимогам: формування полікультурної компетентності не може обмежуватися одним освітнім курсом; програми підготовки педагогічних кадрів мають бути полікультурно спрямовані; необхідно залучати до професійної підготовки вчителів етнокультурний досвід студентів – носіїв різних етносів; найбільш ефективними формами полікультурної освіти вчителів є навчальні дискусії, робота в полікультурних групах, залучення студентів з різним соціокультурним досвідом до проведення занять.

Важливо, що полікультурна професійна підготовка вчителів

Канади реалізується у декількох основних контекстах: загальноісторичному – як демографічне розширення кордонів різними етнічними групами на території Канади та виникнення полікультурного суспільства; педагогічному – як елемент розвитку педагогіки полікультурної освіти; соціальному – як тенденція входження у соціокультурні реалії глобалізованого світу; релігійному – як чинник виховання релігійної толерантності полікультурного світогляду.

Полікультурний контекст **французької** вищої освіти відрізняється від американської та британської. Головним орієнтиром тут є забезпечення її масовості. Університети Франції є демократично орієнтованими, відкритими як в управлінні, так і в можливих схемах побудови освітнього процесу. Це не стосується приватних ВНЗ, кількість яких поступається більш престижним державним.

Університети у Франції знаходяться на вершині освітньої піраміди і підтримують практику неселективного набору абітурієнтів. В останні роки, за висновками фахівців, в освіті Франції гостро постали питання, пов'язані з перебільшенням своєї національної належності, як викладачами, так і студентами. З метою збереження відкритого демократичного духу університетів, загальнодоступності та рівності були прийняті загальновідомі закони про заборону носіння у ВНЗ національного одягу. Це зовсім не означало, як вважали деякі представники національних співтовариств, неповажне ставлення до їхніх національних і культурних традицій. Скоріше це був закон, що підсилює світський характер навчання, який не дозволяє національним екстремістам "притягнути" ідеї національної винятковості в університетські стіни.

Ряд дослідників аналізують особливості професійної підготовки майбутніх фахівців у Франції. Зокрема, О.І. Авксентьєва, ґрунтуючись на демократичних і плюралістичних суспільних традиціях розвитку в усіх сферах життя (культурі, політиці, освіті), розкриває особливості професійно-лінгвістичної підготовки іноземних фахівців у Франції [2, с. 108]. Л.П. Пуховська, аналізуючи систему професійної підготовки майбутніх педагогів у Франції, зазначає, що важливе місце в змісті полікультурної підготовки вчителя відведено спеціальним курсам, серед яких – "Європейський вимір", "Навчання дітей емігрантів", "Конкретні соціально-економічні і культурні проблеми регіону і їх педагогічні наслідки". Так, останній з указаних спецкурсів передбачає вивчення студентами регіональних особливостей системи освіти Франції та формування у них відповідних професійних компетенцій для роботи в полікультурних умовах регіону [9, с. 99].

Сучасна освіта Німеччини являє собою унікальну систему, педагогічний простір, у рамках якого відбувається не стільки територіальне возз'єднання, скільки духовний, світоглядний

розвиток німецької нації. Дослідники (Н.В. Абашкіна, Н.Е. Воробйов, Л.П. Пуховська та ін.) вважають, що одним із пріоритетних завдань саме сьогодні є входження в "єдину європейську школу", однак при безумовному збереженні кращих національних традицій [1]. Тому в Німеччині здійснюється перегляд не тільки цілей і завдань, але й модернізація змісту освіти відповідно до нової соціокультурної ситуації. Виникнення цієї проблеми має, насамперед, політичні корені і є результатом об'єднання двох у недавньому минулому незалежних німецьких земель – ФРН і ГДР. Мається на увазі возз'єднання в єдине ціле двох різних менталітетів, способів життя – "радянського" і "капіталістичного", що відобразилося, зокрема (і далеко не в останню чергу), на освітній ситуації Німеччини.

Як пріоритетні завдання були висунуті: "підтримка духовного, психічного і фізичного розвитку студентів; виховання самостійної особистості, здатної приймати рішення з урахуванням соціальної та політичної відповідальності; організація навчання студентів з урахуванням їх соціального і культурного досвіду" [4, с. 97]. Загалом, для педагогічної освіти Німеччини характерною є двофазовість: академічна фаза, присвячена теоретико-методичній підготовці вчителя, завершується складанням державного іспиту; друга – практична – фаза (практика-стажування як безпосередню викладацька робота).

Серед ключових компетенцій, на які роблять ставку, наприклад, ВНЗ Німеччини (в тому числі й педагогічні), поряд із предметною, діяльнісно-дієвою, виділяють і компетентність володіння культурними нормами, іноземними мовами, а також соціальна компетентність або вміння йти на контакт, комунікативні вміння; вміння працювати на основі співробітництва. Якщо звернутися до аналізу змісту освітніх програм, то слід зазначити обов'язкове акцентування в них таких аспектів: реалій і культурно-історичних образів країни; глобальних універсальних феноменів, що мають загальнолюдський характер, вільний від національної, культурної та мовної специфіки; реалій і культурно-історичних зразків власної країни в контексті світового освітнього досвіду.

Як стверджує М. Краул, формування професійної компетентності вчителя в німецькій системі освіти ґрунтується на розробці його кваліфікаційного профіля, що вміщує такі структурні компоненти: викладання, виховання, діагностику, оцінку, консультування, зростання кваліфікації [8]. Крім цього, майбутні вчителі іноземних мов, наприклад, обов'язково опановують іншомовну культуру як частину своєї професійної культури, при чому вивчається етнопсихологія народу – носія мови, етнопедagogіка, особливості національного характеру.

Теорія та практика професійної підготовки вчителя в Німеччині спрямована на становлення його професійної індивідуальності та

професійного саморозвитку. Зміст професійної підготовки вміщує і суттєві для проблеми нашого дослідження знання та вміння, спрямовані на формування готовності педагога до здійснення взаємодії: знання та розуміння міжособистісних стосунків; уміння розв'язувати конфлікти, уміння використовувати оптимальні і продуктивні для кожного вчителя засоби впливу і взаємодії зі школярами тощо. При цьому студенти обов'язково залучаються до порівняльного аналізу культурних традицій, до рефлексії реалій власної країни з позицій європейських сусідів, подолання стереотипів у розумінні та взаємодії з людьми різних культур і націй.

Сучасна система університетської освіти в Німеччині, принципи якої історично сформувалися й істотно вплинули на становлення університетської освіти в різних регіонах світу, сама дивним чином об'єднала багато традицій, акумулюючи найбільш значні досягнення до власних національних потреб.

Проблема полікультурної освіти в Німеччині має надзвичайно велике значення для країни, тому що загальна кількість іноземців, що проживають у ній, перевищує 5 млн. чоловік. Термін "мігранти" широко розповсюджений у документах, що визначають загальноосвітню і соціальну політику держави. При цьому німецькі вчені (Г. Есингер, Г. Хайнрикс, Х. Тамм, Д. Пачель та ін.) вважають, що перебудова діяльності навчальних закладів, ВНЗ повинна проводитися з урахуванням полікультурної освіти і включати: орієнтацію освітньо-виховної роботи на "життєві ситуації" студентів; перехід до "відкритого планування"; апробацію технологій освіти з урахуванням особистісних різноманітних потреб і можливостей; введення білінгвізму й ін. Основний зміст полікультурності освіти студентів у Німеччині полягає в тому, що кожна людина хоче бути серйозно сприйнятою у своїй готовності та бажанні жити в мирі та злагоді з іншими людьми і для реалізації свого наміру потребує підтримки.

Вивчення досвіду Німеччини в адаптації мігрантів корінної національності та надання їм підтримки й допомоги дозволяє виділити засади вирішення даної проблеми в країні: допомога і підтримка студентам-емігрантам реалізується на основі визначених принципів, що служать для реалізації функції соціальної допомоги в рамках загальної системи служб; надана допомога має відповідати конкретній ситуації; допомога вимушеним емігрантам може бути надана навіть і в тому випадку, якщо за нею не звертаються, і повинна виступати, зазвичай, як останній засіб, коли емігрант не в змозі допомогти собі сам; адаптація студентів-мігрантів здійснюється шляхом уведення німецької мови як рідної та німецької мови як другої мови навчання.

Унікальною є **японська система освіти**, що споконвічно розвивалася в рамках власної національної традиції. Довгий час вона

залишалася досить закритою для будь-яких "втручань". Однак прорив в освітній ізоляції був неминучим етапом розвитку всього японського суспільства і позначився на його модернізації в найширших аспектах. Основним гаслом стало: "об'єднання західної технології і східного духу". Ця традиція спрямованості зміни у напрямку взаємодії з іншими освітніми системами, культурами, технологіями в Японії здійснювалася за принципом "огляду вітрин".

У 1966 році був виданий документ "Імідж ідеального японця", в якому сконцентрована визначена система "морального виховання". Основна мета її полягає в тому, щоб сформуванню задану суспільством модель особистості людини з "груповою свідомістю", національним характером, що відповідає поведінці справжнього громадянина Японії.

Дослідники Японії, наприклад К.І. Салімова, вважають, що ці моральні засади, закони зіграли одну з головних ролей у відновленні країни після II світової війни і саме ними багато в чому пояснюється "японське диво" розквіту цілком зруйнованої країни. Тому протягом всієї історії основна ставка робилася на формування таких моральних якостей, що відрізняють японців, дозволяють їм зберегти свою незалежність, вийти на рівень супердержави. В японському суспільстві цінуються не стільки професіонали вузької спеціалізації, скільки люди із широким загальною освітою, що вміють співпрацювати з навколишніми й колегами по роботі [11].

Такий освітній ідеал визначив і відповідні вимоги до професійної підготовки вчителя в Японії в контексті ідеї полікультурності, а саме: орієнтація на формування японського виховного ідеалу як у майбутніх фахівців, так і в учнів як об'єктів виховного впливу незалежно від їхньої етнічної належності, з одного боку, та формування толерантного ставлення з боку майбутніх педагогів до всіх учнів незалежно від їхньої етнічної належності, з іншого боку; введення елементів мультикультуралізму в зміст професійної освіти майбутніх педагогів.

Освітня політика Польщі також зазнала істотних змін. До цього спонукали основні вимоги Болонського процесу, які надають студентів широкі можливості для самостійності та виявлення творчих здібностей і шляхи їх реалізації. Відповідно, широкі освітні трансформації у Польщі розпочалися вже у 1989 р., коли розгорнулися широкі дискусії щодо вказаної проблеми серед науково-освітнього середовища в університетах. Сьогодні вона розробляється з урахуванням невирішених у минулому актуальних завдань, а також з орієнтацією на західноєвропейські тенденції розвитку освіти (У. Новацка, І. Шемпрук [13]). Головна проблема минулого полягала в моноідеологізації та політизації. Саме тому на початкових етапах політичних і соціально-економічних перетворень (1993 р.) польський уряд опублікував документ "Гарна і сучасна

школа – продовження змін у системі освіти". Оголошена в документі реформа серед введення альтернативних навчальних програм, озброєння студентів уміннями, необхідними для життя в сучасному суспільстві та ін., передбачала збереження і використання позитивних традицій, у тому числі й взаємодії в колективі, навчання в команді та ін.

Прийнятий у 1994 р. Міністерством народної освіти документ "Головні напрямки вдосконалення системи освіти в Польщі" важливим орієнтиром визначив "...дотримання прав дитини та її основних свобод; повагу до батьків дитини, її культурної ідентичності, мови та національним цінностей країни, в якій вона живе або вихідцем якої є; підготовку дитини до громадського життя у вільному суспільстві, для якого характерна атмосфера взаєморозуміння і миру, толерантності, рівноцінності статей, а також дружби стосовно інших народів, етнічних і релігійних груп" [10, с. 81]. Усе це повною мірою стосується і студентської аудиторії та свідчить про те, що Польща реформує систему вищої професійної освіти відповідно до полікультурних традицій, які сформувалися в концепціях багатьох розвинутих країн. Так, найбільші університети країни, що мають усталені традиції полікультурності, такі як Варшавський університет, Ягеллонський університет (м. Краків), університет Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін) та ін. здійснюють професійну підготовку вчителя для дітей – представників етнічних меншин; тому в цих університетах активно розвивається україністика, русицистика тощо.

Провідними тенденціями педагогічної освіти в Польщі стали: соціально-культурна актуалізація майбутніх педагогів; зміна цілей навчання і виховного ідеалу у зв'язку зі змінами, що відбуваються в польському суспільстві та його долученням до європейського співтовариства; підготовка майбутніх педагогів до європейської інтеграції на інструментальному та екзистенційному рівнях; підготовка вчителя до формування відповідних інтерперсональних відносин в освітньому просторі, що ґрунтуються на толерантності, розумінні іншої людини, збереженні рівноваги між європейським і національним вимірами системи виховання; науковість, інтеграційність і міждисциплінарність змісту професійної підготовки майбутнього вчителя.

Аналіз досліджень, присвячених реформуванню освітньої системи Польщі, показує, що саме в плані гармонізації "моно" і "полікультур" можлива організація, за бажанням батьків, навчання в групах, класах або школах мовою тієї або іншої меншини або з додатковим вивченням рідної мови, історії та культури.

Загалом, сучасна полікультурна освіта має будуватися на основі врахування таких основних принципів: діалектичної включеності національної культури в систему російської та світової; історико-

культурної та цивілізаційної спрямованості національної освіти, що допускає необхідність розкриття історичної обумовленості явищ минулого і сьогодення, вивчення фольклору, національного мистецтва, звичаїв і традицій; полікультурної ідентифікації та самоактуалізації особистості; глобальності культурно-освітнього процесу, відповідального за розвиток цілісного полікультурного світогляду; полікультурної толерантності та інтеросвітньої перспективи, що відображає механізм етнокультурної ідентифікації особистості до структури гармонізації міжетнічних відносин.

Відповідно, як вважає І.С. Бесарабова, полікультурну освіту можна визначити як особливий образ мислення, заснований на ідеях свободи, справедливості, рівності; освітня реформа, націлена на перетворення традиційних освітніх систем з тим, щоб вони відповідали інтересам, освітнім потребам і можливостям учнів незалежно від расової, етнічної, мовної, соціальної, гендерної, релігійної, культурної приналежності; міждисциплінарний процес, який пронизує зміст всіх дисциплін навчальної програми; методи і стратегії навчання; взаємовідношення між всіма учасниками навчально-виховного середовища; процес залучення вихованців до багатства світової культури через послідовне засвоєння знань про рідну і загальнонаціональну культури; озброєння учнів умінням критично аналізувати будь-яку інформацію, щоб уникати помилкових висновків; формування толерантного ставлення до культурних відмінностей [3, с. 5-10].

Отже, вивчений нами досвід професійної підготовки вчителя в багатьох країнах світу в контексті ідеї полікультурності дозволив дійти висновку про те, що наявна соціокультурна ситуація в переважній більшості держав визначає специфіку педагогічної освіти. Проте проблеми полікультурності, мультикультуралізму, діалогу культур, етнокультурної толерантності є переважно близькими за своєю сутністю для всіх розглянутих нами суспільних організацій, а тому залишаються спільними і принципи полікультурної професійної підготовки педагогів, а саме: врахування в системі професійної підготовки соціального запиту на відповідний рівень кваліфікації фахівців, у тому числі в контексті наявної полікультурної ситуації; введення в систему професійної підготовки вчителя (фрагментарно чи системно) вивчення етнокультурного досвіду регіону й держави загалом; формування в ході професійної підготовки знань, умінь та навичок професійної діяльності в полікультурному освітньому просторі.

Література

1. Абашкіна Н. В. Принципи розвитку професійної освіти в Німеччині / Н. В. Абашкіна. – К. : Вища школа, 1998. – 207 с.

2. Авксентьева О. И. Професійно-лінгвістична підготовка іноземних фахівців у Франції : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Авксентьева Олена Іванівна. – К., 2006. – С. 108-109.
3. Бессарабова И.С. Современное состояние и тенденции развития поликультурного образования в США: монография / И.С.Бессарабова. – Волгоград: Перемена, 2008. – 364 с.
4. Воробьев Н. Е. Модернизация учебного процесса в средней школе Германии / Н. Е. Воробьев, Н. В.Иванова // Педагогика. – 2002. – № 7. – С. 97.
5. Вульфсон Б. Л. Проблемы "европейского воспитания" / Б. Л. Вульфсон // Педагогика. – 2002. – № 2. – С. 78.
6. Джуринский А. Н. Развитие образования в современном мире : учеб. пособ. для студ. вузов, обуч. по пед. спец. / А. Н. Джуринский. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : ВЛАДОС, 2004. – 239 с.
7. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – С. 233.
8. Краул М. Роль педагогических дисциплин в подготовке учителей в Германии: "профессионализация" или "поливалентность"? [Электронный ресурс] / М. Краул // Ярославский педагогический вестник : электронный научно-методический журнал. – 2002. – № 2. – Режим доступа к журн. : <http://gw.uspu.yar.ru/vestnik/index.html>
9. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у країнах Західної Європи в другій половині ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Л. П. Пуховська. – К., 1998. – С. 27.
10. Савина А. К. Польша : образовательная политика государства для XXI в. / А. К. Савина // Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 81.
11. Салимова К. И. Общеобразовательная школа Японии в XXI в. / К. И. Салимова // Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 88–96.
12. Флэйк-Хобсон К. Развитие ребенка и его отношений с окружающими / К. Флэйк-Хобсон, Б. Е. Робинсон, П. Скин ; [пер. с англ.]. – М. : Центр общечеловеческих ценностей, 1993. – С. 378.
13. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика : [монографія] / О. Л. Шевнюк. – К. : Ред. відділ НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 232 с.
14. Шемпрух І. Тенденції розвитку педагогічної освіти вчителів у Польщі (1918–1999 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / І. Шемпрух. – К., 2001. – 43 с.
15. Banks G. Teaching Strategies for Ethnic Studies / G. Banks. – Newton, 1987. – 156 p.; Banks J. Multiethnic education : Theory and practice / J. Banks. – Toronto : Allyn and Bacon, 1981. – 282 p.
16. Canadian Multiculturalism Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://laws.justic.gc.ca/en>.

Олена Березюк,
кандидат педагогічних наук, професор,
керівник науково–методичної лабораторії
«Освітньо – виховні системи Полісся»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ

У професійній педагогічній освіті взаємозв'язок, взаємозумовленість процесів та рівня розвитку суспільства та особистості майбутнього вчителя вимагають глибокого осмислення шляхів і умов наближення сучасних освітньо-виховних систем до народних витоків, до високого професійного використання надбань народної педагогіки у повсякденній роботі школи.

Створені концепції національної школи відродження під керівництвом С.У.Гончаренка, П.Р. Ігнатенка, В.Р. Кузя, Ю.Д.Руденка, М.Г. Стельмаховича, О.В. Сухомлинського, Є.І. Сявавко і багатьох інших вчених-педагогів окреслюють шляхи розвитку та інколи формулюють нові вимоги до підготовки вчителя, якому необхідно не тільки знати історію, культуру українського народу, а й розуміти педагогічні основи народної мудрості, глибоко осмислити їх освітньо-виховний потенціал.

Обізнаність у традиційно народних поглядах на мету і засоби виховання та навчання сприятиме збагаченню педагогічного процесу, вдосконаленню його змісту, організаційних форм, методів і прийомів.

Будь-яка навчально-виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси і потреби реальних людей, тому вона не може бути ідентичною в різних регіонах, навіть у сусідніх ліцеях, гімназіях, школах і є глибоко національною за своєю сутністю. Адже нація - це, насамперед, система різноманітних природних (біологічних, зокрема анатомічних, фізіологічних), психічних, історично зумовлених ознак "тіла, душі й розуму" (К.Ушинський), тобто психології, характеру, інтелекту певної культурно-історичної спільності людей [5].

Національна освітньо-виховна система - це історично зумовлена і створена самим народом система ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованої на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх у дусі природно-історичного розвитку матеріальної та духовної культури нації. Національна освітньо-виховна система ґрунтується на засадах народної педагогіки, наукової педагогічної думки, родинного виховання, що увібрали в себе надбання народної мудрості [5].

Організація життєдіяльності дітей та молоді в національній

освітньо-виховній системі будується на основі таких принципів:

- народність - добір пріоритетних видів діяльності учнів та їх організація відповідно до регіональних, місцевих умов, інтересів вихованців, їхнього досвіду. Зміст діяльності - рідна мова, народні традиції та мистецтво, національно-етнічна обрядовість, звичаї та інші;

- природовідповідність - побудова навчально-виховного процесу життєдіяльності дітей згідно із природою дитини, реалізація ідеї добровільності (навчання та виховання без примушування, виховання потреб у дітей, виходячи з їхніх особистих уподобань, переконань, саморозвитку талантів, здібностей, свободи у своїх правах);

- культуровідповідність - збагачення особистості досягненнями національної та світової культур, забезпечення наступності в оволодінні існуючим рівнем культури народу, збереження своєрідності нації, загальнолюдських цінностей, використання народних традиційних засобів творчого розвитку особистості, сприяння самовизначенню учня відносно соціокультурних цінностей народу тощо;

- етнічна соціалізація - врахування типових рис етнічної спільності, ментальності народу, прилучення молоді до життєвих норм та цінностей старшого покоління, розвиток кращих рис народу в молодіжних об'єднаннях, визначення власного місця у суспільстві, здатність та готовність до конструктивно-критичної взаємодії з існуючою соціальною реальністю;

- гуманізація - сприйняття особистості вихованця як найвищої соціальної цінності, забезпечення прав на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і виявлення індивідуальності, самореалізація фізичних, психічних, соціальних і духовних основ розвитку особистості, повага і віра в кожную особистість, увага, допомога, співпереживання у труднощах людського становлення;

- демократизм - демократизація співробітництва вихователів і вихованців у розв'язанні завдань життєдіяльності дітей, усунення авторитарного стилю виховання, утвердження таких норм у житті дітей, як загальні збори колективу, змінність лідерів, самоврядування;

- єдність, наступність, спадковість поколінь - організація передачі від старшого покоління молодшому господарсько-економічного досвіду, духовно-моральних і соціальних цінностей тощо [4].

Національний компонент освітньо-виховної системи передбачає цілеспрямоване формування етнопедагогічними чинниками в підростаючого покоління основних і специфічних для українців якостей, що відображають особливості їхньої психології, характеру, самосвідомості, способу мислення та інші [2].

Адже саме актуальність етнокультурологічної підготовки дітей і молоді зумовлена поступом українського суспільства до постіндустріального етапу цивілізації, що ініціює загострення уваги до етнічної сутності людини, її вивільнення від наслідків антропогенної діяльності, соціальної одноманітності й пасивності. Опанування й відтворення скарбів етнопедагогіки у кожному наступному поколінні є чи не найвищим виміром людяності, професійної та громадянської зрілості педагога. Інакше кажучи, етнокультурологічна підготовка є функціональним чинником довготривалого процесу реанімування, опанування, застосування та поширення етнопедагогічних знань у різних варіантах їх соціокультурної трансформації, оскільки звернення до витоків свого роду є визначальною тенденцією для сьогодення.

Етнокультурологічна підготовка майбутнього вчителя займає чільне місце у формуванні науково-практичних педагогічних знань і стає актуальною проблемою в сучасних освітньо-виховних системах України. Знання про різні види етнокультурних контактів і концепцій міжетнічних комунікацій допомагають пояснити механізм розвитку і функціонування сучасних етнічних процесів, форми трансформації культури та способи засвоєння людиною надбань іншого етносу. Зміст освіти педагогічних закладів має використовувати етнокультурологічний компонент, що наповнений історичним, культурним, етнографічним, народознавчим надбанням різного народу і допомагає сформувати громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору.

Вітчизняна педагогіка вже має певні напрацювання в цьому напрямі. Педагогічні колективи, конкретні вчителі під час навчально-виховного процесу здійснюють формування естетичної, екологічної, економічної, моральної культури. Водночас вони формують і етнічну культуру учнів, культуру міжнародних відносин, терпимість до різних народів і толерантність у взаємовідносинах.

Даній проблемі присвятили наукові праці вітчизняні та зарубіжні вчені С.У.Гончаренко, І.А.Зязюн, Н.Й. Волошина,, О.А.Дубасенюк, Н.Г. Ничкало, М.Г. Стельмахович, О.В.Сухомлинська, В.А. Караковський, Л.І. Новикова, А.В. Хуторской та інші. Методико-педагогічні аспекти етнокультурологічної компетентності вчителя та учнів розглядають у своїх дослідженнях Н.В. Лисенко, Т.І. Люрина, Г.Г. Сазоненко, А.В. Сиротенко, В.С. Скуратівський, Т.П. Усатенко. На основі аналізу праць вчених, ми можемо стверджувати що етнокультурологічна підготовка молоді людини здійснюється за певними напрямками.

Громадянський напрям етнокультурологічної підготовки характеризує рівень національної свідомості, патріотизм особистості, повагу до рідного та інших народів світу, любов до рідної землі.

Духовно-моральний напрям – це складний процес розвитку особистості впродовж її життєвого шляху, що спирається на загальнолюдські цінності й водночас має свої особливості у конкретних історичних соціокультурних умовах, у контексті певного етнічного середовища, що, зокрема, відображається у співвідношенні світсько-морального та релігійно-морального виховання.

Етносоціальний напрям – це знання про народні традиції міжособистісних взаємин, етнічні уявлення про ідеальну модель особистості, якій притаманні типові риси етнічної спільності, ментальності народу, прилучення молоді до життєвих норм та цінностей старшого покоління, розвиток кращих рис народу в діяльності молодіжних об'єднань, визначення власного місця у суспільстві, здатність та готовність до конструктивно-критичної взаємодії з існуючою соціальною реальністю.

Етнокультурологічна підготовка характеризує культурологічне світобачення особистості, вміння сприймати відображення реальності в народному мистецтві, готовність до самовдосконалення відповідно до опанування народними традиціями, до рис національного характеру. Сюди ж відносимо й збагачення особистості досягненнями національної і світової культур, забезпечення наступності в оволодінні існуючим рівнем художньо-естетичної культури народу, збереження своєрідності нації, загальнолюдських цінностей, використання народних традиційних засобів творчого розвитку особистості; сприяння самовизначенню особистості по відношенню до соціокультурних цінностей народу тощо.

Етновалеологічний напрям – це оволодіння етнічним досвідом збереження та зміцнення свого здоров'я (фізичного, соматичного, психічного, духовного). При цьому застосовуємо народнопедагогічні засоби оздоровлення: рухливі ігри, забави, танці, а також ознайомлення з народним календарем, народною медициною, шанобливе ставлення до природи, знання народних символів, звичаїв, традицій, пов'язаних з тілесним вихованням та посиленою природоохоронною діяльністю.

Фамілістичний напрям ґрунтується на знаннях багатовікової історії розвитку родинного життя, це знання про практичний досвід українського народу в галузі організації шлюбу та створення міцної здорової сім'ї. Національні традиції, менталітет етносу через міжособові взаємини сім'ї та стереотипи поведінки дорослих передаються дітям. Саме в родині дитина успадковує генетично й соціально дійсні та вдавані цінності, що стають її життєвим надбанням. Сім'я уподібнюється соціальному мікрокосмосу: її структура представляє мікромодель суспільства, в ній сконцентрована палітра суспільних відносин (соціальних, економічних, культурних). Саме з утворенням сім'ї як осередка виховання особистості можна говорити про зародження народної

педагогіки та психології, народної етики, взаємовідносин людей. Народ створив таку виховну систему, в якій відображаються такі провідні засоби виховання як поведінка й вчинки батьків, рідна мова, праця, фольклор, родинно-побутова культура, народні звичаї й традиції, мистецтво, ремесла й промисли, вірування, свята, обряди, символи, дитячі ігри та іграшки.

Отже, етнокультурологічна підготовка – це, передусім, результативно-діяльнісна характеристика народознавчої освіти. Вона є яскравим взірцем культивування в молодій людині українознавчого спрямування, забезпечення органічного взаємозв'язку із сучасними принципами демократизації та європеїзму.

Крім того, етнокультурологічна підготовка майбутнього вчителя завжди залежить від конкретних ситуацій, тому важливо ще у період навчання у вищому педагогічному закладі освіти навчити студентів бачити ситуацію, аналізувати її, виділяти провідні ідеї, які лежать в основі пошуку її розв'язання, розробляти конструктивні схеми і варіанти практичних рішень. На такий підхід орієнтовані такі види діяльності як мікровикладання фрагментів уроку, моделювання фрагментів виховних заходів, розв'язування педагогічних задач, ділові ігри, аукціони народознавчих ідей, конкурси-імпровазації на тему „Педагогіка народного календаря”, проведення семінарів, науково-практичних, методичних конференцій молодих науковців, присвячені етнопедагогічним проблемам. Таких лише в Житомирському державному університеті на базі науково-методичних лабораторій „Освітньо-виховні системи Полісся” було проведено більше десяти Всеукраїнських, та регіональних наукових конференцій молодих вчених, присвячених проблемі вивчення національної ідеї в педагогічних здобутках Г.Г.Ващенка, О.В.Духновича, К.Д.Ушинського, І.Я.Франка, С.Ф.Русової, В.О.Сухомлинського, М.Г.Стельмаховича, формуванню духовно-моральної компетентності української молоді та інші.

Література

1. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: Навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІЛО. - Харків, 2002.
2. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методам обучения. - СПб., 2004.
3. Караковский В. А. Воспитательная система школы. - М, 1991.
4. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. - К., 1997.
5. Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб. / За заг. ред. Сухомлинської О. В. - К., 1997.

Ольга Власенко,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЕТНОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПОЛІССЯ

Більшість регіонів світу охоплено процесом етнічного відродження, або, як його ще називають, етнічним парадоксом сучасності, який йде паралельно і всупереч світовим глобалізаційним процесами.

Феномен етнічного відродження має глибокі культурно-історичні основи, оскільки в епоху стирання політичних кордонів між країнами особливо важливим є зберегти свою національну та культурну ідентичність. Історична пам'ять, традиційні цінності, релігійні канони – це все те, що робить кожний народ, кожна націю унікальною та неповторною.

Україна перебуває у динамічному просторі, в якому відбувається постійне змішування культур, що породжує проблему етнокультурної ідентичності людей, які проживають на її території, а в нашій ситуації – Полісся – території, яка має багатогранне історичне минуле, в якому і донині збереглося багато реліктових явищ української культури, адже українці сприймають національність не генетично, а через культуру, тобто мову, історію, традиції, фольклор, народну художню творчість. Національна самосвідомість українців формується у процесі ознайомлення з народними віруваннями, іграми, народними іграшками, звичаями, традиціями, обрядами та святами тощо.

Для подолання недоліків процесу етнокультурної ідентичності регіонів України, в тому числі і Полісся, необхідно розв'язання наявних суперечностей національної єдності, зміцнення стабільності і міжетнічної співпраці в Україні, що, в свою чергу, буде впливати на процес зміни етнічності кожної особистості і формування її самосвідомості.

Стратегічно важливим для нас виступає поширення та розуміння культурного досвіду, духовної спадщини як життєвої необхідності повернення до національних культурних цінностей та їх збереження для майбутнього.

Поняття "етнокультурна ідентичність" являє собою сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених етнічних і національних ідентифікаційних чинників які, з одного боку, є підставою для віднесення окремої особи чи групи людей до певної етнокультурності, а, з іншого, їх відокремлення від інших спільностей.

Позаяк перехід від бездержавного до державного стану, а від нього до утвердження засад громадянськості - такі основні етапи еволюції етнокультурної ідентичності для народів, які в силу різних обставин були позбавлені, або ж не мали своєї державності. В руслі саме цієї традиції і перебуває процес культуротворення в Україні.

Феномен етнокультурної ідентичності притаманний будь-якому націотворчому процесу, хоча темпи і строки його розгортання, як загалом і консолідації нації неоднакові і залежать від зрілості етно- і національних ідентифікаційних чинників, в яких він протікає. За таких умов етнонаціональна ідентифікація являє собою процес визрівання національних якостей етносу і системи національних ідентитетів.

Культурна спадщина Полісся має свою локальну ідентичність, сформовану протягом тривалого і насиченого подіями історичного минулого. проте сьогодні дуже часто культурна спадщина стає чужою і незрозумілою, щоразу українці менше розуміють мову мистецтва, традицій, тим самим втрачають свою культурну ідентичність. Людина стає позакультурною істотою, сприймає масову рекламно-пропагандистську квазікультуру як основну цінність. Що і пояснює актуальність нашого проекту.

Враховуючи актуальність й ступінь наукової розробки теми, нашою метою є дослідити, узагальнити і проілюструвати етнокультурну ідентичність Полісся кінця XIX століття до сьогодні за допомогою характеристики й аналізу комплексу архівних та історичних документів, літературних джерел, експонатів етнографічних музеїв та усіх інших віднайдених джерел.

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець XIX ст. і до сьогодні Цей хронологічний період можна вважати своєрідним “переломом” у культурологічній науці, який зумовив поживлення взаємин української культури з європейською. Традиційно дана епоха відображає перевагу сільського населення у формуванні етнографічної особливості Полісся, тоді як міста на території регіону були загалом поліетнічними. Посилення зв'язків села з містом у ході історичного розвитку відповідно позначилося і на культурі та побуті сільського населення, особливо в останні десятиріччя XIX і поч. XX ст.

У другій половині XX століття посилюються процеси, що характеризуються сплеском усвідомлення своєї етнокультурної ідентичності. В якості етнодиференціальних характеристик Полісся в нашому проекті виступають національні цінності, уявлення про рідну землю, народні вірування, фольклор, традиції та свята, народна художня творчість (образотворче, декоративно-прикладне мистецтво), а також вишивки, вироби з лози та соломи, писанкарство, гончарство, художня обробка дерева тощо), іншими словами особливості ментальної прогресії, що модернізується наприкінці XIX–XX ст. та нині фактично ототожнюється із сучасною моделлю цілісного ареалу Полісся.

У методологічному арсеналі даного проекту використаний міждисциплінарний підхід. Він полягав у застосуванні категоріального апарату історії філософії та культури,

народознавства, етнографії та педагогіки з метою виявлення шляхів впливу елементів культури Полісся на формування етнокультурної ідентичності особистості.

На сьогодні існує суттєва необхідність об'єднати суспільство на основі звернення до спільних історичних культурних цінностей і виховувати громадянську відповідальність особистості, її критичне мислення та емансипацію від влади і держави, сприяти формуванню інституцій громадянського суспільства, які відстоюють права і свободи громадян. Це стане можливим за умови відродження солідарності усіх постійних мешканців, для яких українська земля стала спільною батьківщиною.

Наталія Захарчук,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Національний авіаційний університет, м. Київ)

ХАРАКТЕРИСТИКА КУЛЬТУРИ ЯК КЛЮЧОВОЇ КАТЕГОРІЇ У МІЖКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ

Привертаючи увагу вітчизняних та зарубіжних учених, дослідження розмовного діалогічного мовлення, специфіки і закономірностей його функціонування становить одну з актуальних проблем не тільки сучасного мовознавства, але й психології, соціології, політології, і врешті, педагогіки. Ці науки виділяють таку категорію як "дискурс", що вживається в різних контекстах і постає як "розмита категорія", "дрейфуючи" між текстом, контекстом, функціональним стилем, підмовою тощо.

Сучасна наука значно поповнилася публікаціями, присвяченими теорії дискурсу та вивченню його окремих аспектів. При цьому дослідники обирають різні підходи – історичний, філософський, логічний, психологічний, соціологічний, когнітивний, семіотичний, культурологічний, лінгвістичний, іноді поєднуючи деякі з них. Це дає підстави говорити про виникнення самостійного напрямку досліджень – теорії дискурсу. Разом з тим поняття дискурсу може бути розглянуте з різних сторін: як послідовність взаємопов'язаних висловлювань (О.М. Мороховський); як текст, сконструйований мовцем для слухача (Дж. Браун, Дж. Юл); як результат процесу взаємодії в соціокультурному контексті (К.Л.Пайк); як зв'язна послідовність мовленнєвих актів, тобто як утворення, яке включене в комунікативно-прагматичний контекст, на відміну від тексту як послідовності речень, відокремленої від комунікативно-прагматичного контексту (І.П.Сусов, Н.Д.Аругюнова); як зв'язне мовлення (З.З. Харріс) тощо.

Як бачимо, на сучасному етапі розвитку науки існує велика кількість підходів як до аналізу дискурсу, так і до виділення різних його типів. Однак між усіма різноманітними точками зору є дещо спільне – усі вони розглядають людську поведінку як мовленнєву діяльність та у більшості випадків дискурс розуміють як текст, але текст "занурений у життя", актуалізований у мовленні, у процесі комунікації. Отже, дискурс входить не до простору мови, а до реалізації мовної компетенції у практиці мовлення. З цієї точки зору вагомий інтерес складає аналіз міжкультурного дискурсу як "зануреного у життя" тексту, творцями якого виступають представники різних культур, а сама культура відіграє роль ключового елемента у розумінні та побудові міжкультурного дискурсу.

Надзвичайно актуальною у досліджуваному аспекті виступає мета статті, яка полягає в розкритті значення феномена культури, аналізу його суті, ролі у процесі творення міжкультурного дискурсу, а відповідно і міжкультурної комунікації.

Всебічний аналіз наукової літератури з проблем культури та міжкультурної комунікації, комунікативних бар'єрів під час міжкультурних взаємодій, підготовки до міжкультурної комунікації дозволив виділити в межах вивчення цього питання певні напрями наукових досліджень. Враховуючи той факт, що у процесі міжкультурної комунікації беруть участь представники декількох культур, постає проблема вирізнення відмінностей між різними культурами, котру досліджують С.О.Арутюнов, С.У.Гончаренко, Г.П.Нещименко, Г.Г.Почепцов, Ю.І.Смірнов, О.Л.Тейлор, Г.Г.Філіпчук, А.В. Фурман та ін.

Велику цінність у цьому сенсі мають дослідження російського філософа М.М. Бахтіна, основоположника ідеї діалогу культур, який розуміє культуру як форму діалогу, взаємодію культур: "...культура є там, де є дві культури, а самосвідомість культури є форма її буття на грані з іншою культурою" [1, с. 85].

Продовжуючи дослідження проблеми "діалогу культур" у своїх роботах російський філософ В.С. Біблер зазначає, що мова має йти не просто про діалогічний характер міжкультурної комунікативної взаємодії, а про діалогічність самої істини, про розуміння іншої людини як взаєморозуміння "Я – ти", тобто особистостей, які належать до різних культур, мають різні поняття істини, краси, добра [2, с. 299]. Зважаючи на це, на перший план при підготовці до міжкультурної комунікації виходить саме культурологічна сторона взаємодії. В.С. Біблер наголошує, що культуру можна зрозуміти в її всезагальності, як "безкінечний світ можливостей" [2, с. 8]. Вона є сплетінням актуальних і потенціальних культур, завжди існує в одночасному "просторі" багатьох культур, а час і простір – завжди "теперішнє", в якому спілкуються всі минулі й майбутні культури [2,

с. 298]. Чітко простежується діалогова сутність культури в сучасному трактуванні: культура є форма спілкування (діалогу) культур; вона є там, де дві культури; це – граничність культур [2, с. 341]. Спираючись на ідеї В.С. Біблера, ми можемо стверджувати, що лише під час міжкультурної комунікації чітко простежуються культурні відмінності її учасників, чого не можна лишати поза увагою вивчаючи процес творення міжкультурного дискурсу.

За В.С. Біблером, культура – це "втягування" всіх минулих і майбутніх культур в єдину цивілізаційну драбину, зрозуміти її можна в її всезагальності, як безкінечний світ можливостей. Діалог культур актуалізує всезагальний зміст самого феномена "культура". В сучасному трактуванні діалогова сутність культури чітко простежується та актуалізується: культура є форма спілкування (діалогу) культур; культура є там, де є дві культури; культура – це граничність культур, момент взаємопочинання і взаємостановлення як культури [2].

Проблема культури як визначального елемента міжкультурної комунікації викликає інтерес у вчених-філософів П.С.Гуревича, І.С.Кона, В.І. Саф'янова та ін. Їх, зокрема, цікавлять питання про сутність культури, її унікальність, різноманітність, міжкультурні контакти, рівність та ієрархію культурних домініонів.

Дослідження світу спілкування показує, що відношення між культурами можуть бути різними: а) утилітарне ставлення однієї культури до іншої; б) неприйняття однієї культури іншою; в) взаємодія, взаємозбагачення, тобто відношення культур між собою як рівноцінними суб'єктами. Якраз третій тип відношень, для якого характерне ставлення культури до культури як до рівноправної, рівноцінної попри її відмінності, несхожості та унікальності, визначається як міжкультурний діалог [3].

Т. Нішіда виділяє три напрями у вивченні комунікації і культури: а) традиційний підхід, де міжкультурна комунікація розглядається як соціальна наука з переважно кількісною методикою досліджень; б) інтерпретативний підхід (етнографія) і якісний метод аналізу; в) критичний підхід (роль контексту, історії, зміна комунікантів) [4]. Кожен підхід має свої сильні і слабкі сторони.

Тому в першу чергу, говорячи про міжкультурну комунікацію, багато вчених виходить із поєднання двох понять "культура" та "комунікація" (Т.Г. Грушевицька, В.Д. Попков, А.П. Садохін, С.Г. Тер-Мінасова та ін.). При цьому С.Г. Тер-Мінасова наголошує, що здатність до розвитку комунікативної компетенції характерна для всіх представників *Homo sapiens*, але конкретна реалізація цієї здатності культурно обумовлена. Крім того ця здатність зазнає впливу і самого індивідуального досвіду людини, тому часто цей досвід перешкоджає взаєморозумінню людей спільної культури і мови, не кажучи вже про представників різних культур [5].

Поняття "міжкультурна комунікація" у науковій літературі починають вживати з початку вісімдесятих років ХХ ст. Проблеми міжнаціонального спілкування, його типологія, взаємозалежність культури й спілкування, взаємодія різних культур досліджуються в роботах Н.Н. Гасанова, Б.С. Єрасова, В.П. Конецької, О.А. Леонтовича та ін.

Відома дослідниця Ю.П. Тен підкреслює, що міжкультурна комунікація виникає в процесі усвідомлення суб'єктами інтеракції культурних відмінностей один одного. "Відмінності не існують самі по собі: тільки контакт з іншими, порівняння свого з чужим, – пише вчена, – надають тим чи іншим елементам культури статус диференціальної ознаки" [6, с 45].

На вивченні культурних відмінностей зосереджує увагу Ф.С.Бацевич, наголошуючи, що учасники комунікації у випадках прямого контакту використовують засоби мовного коду з культурно-специфічними смислами, а також стратегії й тактики спілкування, які відрізняються від існуючих усередині певної культури [7, с. 9].

У нашому дослідженні ми беремо за основу визначення С.У. Гончаренка та розглядатимемо культуру як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини, втілюються в результатах продуктивної діяльності, у сфері духовного життя суспільства. Крім того слід усвідомлювати, що культура є неоднорідним явищем, оскільки містить загальні риси, котрі проявляються в мистецтві, моралі, філософії тощо, та спеціальні субкультурні особливості.

Характеризуючи процес міжкультурної комунікації, доцільним є використання понять взаємодії, спілкування, інтеракції, контакту, проте трактування терміна передбачає ще й відмінності між культурами: "інші культури", "різні лінгвокультурні співтовариства", "розбіжності між культурами", "носії різних культур і мов". Очевидно, що історичні, соціальні, а особливо культурні чинники ускладнюють процес міжкультурної комунікації.

Тому ми надалі вважатимемо *міжкультурну комунікацію соціально-зумовленим багатограним процесом взаємодії представників різних культур з метою передачі та отримання інформації певного характеру й змісту, яка визначається традиціями, етикетними нормами, звичаями, віруваннями, переконаннями та побутом певного етносу.*

До відмінностей у культурах відносять дозволи й заборони, стереотипні ситуації спілкування, етикетні характеристики, форми (привітання, прощання), рольові та соціально-символічні особливості, систему традиційних образів, порівнянь, символів тощо. У процесі міжкультурної комунікації саме в цьому аспекті важливо показати свою обізнаність та повагу, оскільки зневага до культурних

традицій співрозмовників нерідко веде до небажаних результатів комунікативної діяльності. Наприклад, використання ненормативної лексики (неввічливих, непристойних, вульгарних та лайливих виразів) є комунікативним бар'єром, який не лише формує негативне ставлення до співрозмовника, який її використовує, але й ображає учасників інтеракції, тому що носить культурологічне забарвлення.

Використання різних засобів комунікації також культурно обумовлено. Наприклад, представники західних культур більшу увагу звертають на зміст повідомлення, а не на форму, на відміну від колективістських культур, тому вони великі вимоги ставлять до точності використання понять, логіки висловлювання та плавності мовлення. У східних культурах навпаки у центр ставиться форма висловлювання, тому їх комунікація характеризується неконкретністю мови та наявністю приблизних форм висловлювання [8].

Враховуючи характерні культурні особливості комунікантів, не слід забувати або залишати на останок власні культурні традиції. Не знати власної культури, не асоціювати себе із власною нацією означає не бути зрозумілим представниками інших культур. Крім того, слід пам'ятати, що наша нація, на жаль, стала заручницею не досить привабливого іміджу на міжнародній арені.

Обмеженість знань про нашу країну частково можна пояснити тривалим перебуванням її у складі СРСР. Проте за роки незалежності уявлення про Україну суттєво не змінилися: нас і досі асоціюють лише з країною, яка тримається за ядерну зброю, має непрацюючу економіку, постійно конфліктує з Росією та й досі переживає наслідки Чорнобильської катастрофи [9, с. 155].

Цей негативний імідж можна покращити лише вступаючи в численні міжкультурні контакти як представники дійсно "цивілізованої" країни, яка має самобутню культуру, власну історію, традиції, цінності, менталітет. Тому і освіта має ґрунтуватися як на культурно-історичних цінностях Українського народу, так і на цінностях світової культури, мовної культури та міжкультурної взаємодії.

Отже, виступаючи представниками власної культурної традиції, молоді юнаки та дівчата зі значними труднощами співпрацюють у професійній сфері на міжнародному рівні. Така співпраця ускладнюється впливом різних мовних традицій, національних норм поведінки, ставлення до оточуючих, способів прояву емоцій та інших факторів, які притаманні кожному учаснику міжкультурної взаємодії. Налагодження міжкультурних контактів і уникнення конфліктних ситуацій при цьому стають гарантіями успішного професійного розвитку. Вирішенню цих питань значно сприятиме дослідження феномену міжкультурної комунікації, міжкультурного дискурсу як її продукту та вивчення культури як визначальної складової цього

процесу. Тому майбутні експерти не лише повинні знати мову та культуру потенційних співрозмовників, але й бути готовими до такої міжкультурної комунікації.

Література

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1979. – 412 с.
2. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры : Два философских введения в двадцать первый век / В.С. Библер. – М. : Политиздат, 1990. – 413 с.
3. Скубішевська Т.С. Роль мовних стратегій у міжкультурній комунікації / Т.С. Скубішевська // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, 2004. – № 43. – С. 184–185.
4. Мишланова С.Л. Межкультурная парадигма и перспективы межкультурной коммуникации / С.Л. Мишланова, Т.М. Пермякова // Стереотипность и творчество в тексте : Межвуз. сб. науч. тр. – Пермь, 2005. – С.35–41.
5. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация : (Учебное пособие) / С.Г. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 624 с.
6. Тен Ю.П. Символические основы межкультурной коммуникации / Ю.П. Тен // Гуманитарные и социальные науки. – Северо-Кавказский научный центр высшей школы ЮФУ, 2007. – № 6. – С. 45–49.
7. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С.Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
8. Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации : Учебник для вузов / Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин (Под ред. А.П. Садохина). – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
9. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації / Г.Г. Почепцов ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – [2-ге вид., доп.]. – К., 1999. – 307 с.

Ігор Антонюк,
*студент магістратури Інституту історії і політології
ДВНЗ (Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника)
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника» О.В.Джус*

ОСВІТНЬО-ВИХОВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОТЦІВ СЕЛЕЗІЯНСЬКОГО ЗГРОМАДЖЕННЯ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

*“Християнське виховання є більш добрим, ніж усі добра світу”
Андрей Шептицький*

В сучасній Україні греко-католицьке духовенство, поряд із своєю первинною місією нести пастирський обов'язок та служити Богу і людям, активно проводить громадсько-культурну діяльність.

Духовенство влилось і в теперішні складні суспільно-політичні події в країні, стало на сторожі правди та вірно служило своєму народові, бо “покликання душпастиря у всіх злободенних обставинах, – вважає Верховний Архієпископ Української Греко-Католицької церкви Блаженніший Святослав Шевчук, – не покидати своїх вірних і бути з ними”[11]. Вектор діяльності духовенства має й освітньо-виховну спрямованість, їх педагогічна праця впливає на формування гуманних, морально-етичних норм та релігійного світогляду молоді. Провідне місце у вихованні молодого покоління, в руслі християнства, посідає Салезіянське Згромадження. Його історія на українських землях розпочалась ще на початку минулого століття, а освітньо-виховна діяльність продовжується й у наш час.

Згромадження салезіян бере свій початок із середини XIX ст., коли молодий священик о. Іван Боско (*Giovanni Melchiorre Bosco*) створив у 1844 р. ораторій (з лат. *Oratorium* – місце молитви) “Святого Франциска Салезія” (“*Saint Francis de Sales*”) у Турині, де зібравши гурток бідних юнаків, навчав їх. Як монаше товариство, Салезіянське Згромадження було засноване у 1859 р., а у 1874 р. було затверджене Римським Папою Пієм IX під офіційною назвою – “Товариство св. Франциска Салезького” (“*Societas Sancti Francisci Salesii*”), хоча використовується і скорочена назва – Салезіянське товариство (SDB) [3: 14]. У 1872 р. була заснована жіноча гілка Згромадження – салезіянок, дочок Марії Помічниці, при підтримці о. Івана Боска, св. Марією Моцареллою [1].

Основоположником Згромадження вважається о. Іван Боско (1815–1888 рр.) – італійський священик, проголошений у 1934 р. святим. Він присвятив своє життя вихованню бідної та “опущеної” молоді, написанню книг, що були створені з метою їх християнської освіти [7]. До кінця XIX ст. мережа діяльності отців-салезіян розросталася: свою місійну діяльність вони проводили в Аргентині, Уругваї, Бразилії, Чилі, Еквадорі, а основним об’єктом стала незаможна молодь («вихідці з народу») і в’язні. До смерті о. Боско, у світі існувало 64 навчальні обителі, де навчало 768 салезіян [10: 525-526]. Станом на 2008 р. налічувалося 15 750 отців Салезіянського Згромадження, які й сьогодні проводять свою місійну діяльність у 128 країн світу.

Головним їх завданням на сучасному етапі залишається реалізація ідеї, закладеної ще 150 років тому о. Іваном Боском – опіка та допомога молодим людям, що перебували у “скрутних життєвих обставинах”, їх порятунок від “морального падіння”, збереження віри в Бога, добро, справедливість, навчання “здобувати собі кусень хліба чесною працею” [6: 146]. У своїй педагогічній роботі отці-салезіяни дотримуються розробленої о. Боском “превентивної системи виховання” (запобіжної, попереджувальної) та виховних засобів, які спрямовані на “повагу до індивідуального характеру вихованця”

[10: 526-527].

Система виховання “апостола молоді” (так називають о. Боско) ґрунтується на “високих ідеалах гуманізму, поваги до особистості вихованця, благодійної християнської любові”, а завдання вихователя полягає у допомозі вихованцю усвідомити та виконувати вимоги охоче та без примусу, при цьому, система штрафів і покарань зводиться до мінімуму, або й зовсім не є потрібною. Вихователь формує в учнів «правильне» ставлення до себе, своїх обов'язків, середовища, домагається доброї поведінки вихованця та здобуває його довіру, “прораховує на кілька кроків уперед і застерігає від біди” [6: 147].

Варто наголосити й на тому, що о. Іван Боско у вихованні надає великої ролі школи в утворенні родинної атмосфери, де вихователі мають уподібнитись до батьків у сім'ї: щоб панував настрій «домашньої безпосередності та безцеремонності», без чого неможливий гармонійний та цілісний розвиток особистості [5: 20]. Разом з тим, вихованець має вбачати у наставникові друга, благодійника, що “оберігає його, турбується про нього, намагається зробити його життя кращим” [6: 147].

За словами самого о. Боско, формою та методикою “превентивної системи виховання” молоді є любов, адже “тільки любов нав'язує правдиві виховні стосунки” та є “елементом», без якого виховання неможливе. Любов – це розуміння і «пошанування» учня. Вона повинна бути «заохоченням до співпраці, терпеливою і лагідною, вимогливою та мудрою. Це теологічна любов, яка є милосердям” [2: 134]. Поряд із любов'ю, превентивна система виховання Івана Боско базується на розумі та релігії. Так, салезіянець о. М. Чабан говорив, що під поняттям “розум” маємо на увазі «розсудливість», оскільки вихованцям необхідно «пояснити... і не давати необґрунтованих пропозицій чи заперечень... сприятих...міркуванню, розсудливості”. І саме “релігія” виступає важливим елементом у вихованні Дона Боско, оскільки «нагадує» про гідність, неповторність, цінність, ціль життя людини, «створеної на подобу та образ Божий” [1].

На українських землях отці-салезіяни вперше з'явилися наприкінці ХІХ ст. У 1930 р. на прохання о. Франческо Мармаджі, Апостольського Нунція Польщі, Генеральний настоятель салезіян о. Філіппо Рінальді погодився на поширення Салезіянського Згромадження й на українські землі із збереженням східного обряду. За підтримки Митрополита Андрея Шептицького та Перемишльського єпископа Йосафата Коциловського, у 1932 р. (згодом – упродовж 1937-1939 рр.) на навчання у Рим була відправлена група українських юнаків. Зважаючи на політичну ситуацію у країні, яка склалась після ІІ Світової війни в Галичині, отці заснували у Римі Українську Папську Малу семінарію, метою якої

було – виховання юнаків із української діаспори [9].

Найвідомішим вихованцем отців-сезезіян був о. Степан Чміль, архімандрит, єпископ та ректор Української Папської Малої семінарії, духівник та наставник Папи Франциска І, який “відзначився особливою добротою, ревністю та святістю життя” і був похований у Соборі Св. Софії в Римі [4: 10]. Після проголошення незалежності України, Слезезіянське Згромадження відновило свою діяльність на українських землях, із еміграції повернулись Владика Андрій та о. Василь Сапеляки, о. Михайло Пришляка та ін.

Зауважио, що творча спадщина о. Івана Боско не залишилася без уваги й світських українців. Так, з під пера видатної громадсько-політичної діячки, педагога, журналістки і письменниці, багаторічної голови “Союзу українок” у Львові, члена президії Світового Союзу українок Мілени Рудницької у 1963 р. у Мюнхені вийшла праця “Дон Боско. Людина, педагог, святий”. У ній очільниця жіночого руху в нашому краї окреслила не лише основні віхи життя і практичної діяльності священника-філантропа, а й запропонувала шляхи використання його творчої спадщини серед українців-емігрантів.

Слезезіянське Згромадження в сучасній Україні проводять свою освітню-виховну діяльність у п’яти спільнотах. У Львові отці-слезезіяни опікуються двома навчальними закладами: “гімназією ім. Блаженного Климента Шептицького” (у ній навчається 150 дітей з 5-го по 11-й клас), та перша професійно-технічна школа в Україні – “Молодіжний навчальний центр ім. Св. Івана Боско”, де вихованці здобувають технічний фах (столяр, кравець, та ін.). Переважно в цих закладах навчаються діти з малозабезпечених родин, сироти та напівсироти.

Припарафії отців-слезезіян церкви Пресвятої Богородиці у Львові, діє ораторій – родинний дім “Покрова” – центр дозвілля дітей та молоді, де поєднуються ігри із молитвою. Поряд із цим, місійною працею вони займаються у м. Ужгород, із 2001 р. – м. Дніпропетровську та Верхньодніпровську. Також в Україні діють католицькі спільноти Слезезіянського Згромадження, приналежності Краківської слезезіянської провінції, які знаходяться у Бібрці та Перемишлянах (Львівщина), Коростишеві (Житомирщина), Одесі [1: 3].

У 2006 р. отцями-слезезіянами було відкрито у м. Винники на Львівщині кандидатський дім та молодіжний центр, у якому виховують юнаків, які бажають вступити у Згромадження. Цього ж року розпочав свою роботу Спортивний клуб “Дон Боско”, який налічує 250 футболістів, віком від 7 до 18 років. Футбольна команда клубу “Покрова” взяла участь у Всеукраїнському чемпіонаті І-ої молодіжної ліги. Поряд із цим, ведеться співпраця із інститутом фізкультури для відкриття секцій тенісу та волейболу. Із 2007 р. Згромадження Слезезіян займається видавничою роботою, працює Слезезіянське видавництво “Дон Боско”, метою якого є виховання та

євангелізація молодого покоління через ЗМІ [1: 10].

Щоліта отці-сезієяни організують духовно-відпочинкові табори “Веселі канікули”, де духовно збагачуються і весело проводять час 2, 5 тис. дітей віком від 5 до 15 років [1]. Зокрема, 2011 року спільно із семінаристами Тернопільської духовної семінарії ім. Патріарха Йосифа Сліпого, Згромадження Слезієян провело у червні три тури літніх таборів для 150 хлопців, різної вікової категорії, із “Вівтарних дружин”. Було організовано походи у гори, забави, квести, проведено духовні зустрічі та молитви. Так за словами учасника табору семінарста Р.Демуша “програма мала на меті допомогти юнакам пізнати своє покликання та була сформована, враховуючи вікові особливості юнаків... які хотіли провести ці тижні в особливому духовному середовищі з Богом, а також розпізнати своє покликання і вже відтепер готуватися і плекати його” [8].

Отже, не дивлячись на коротку історію Слезієянського Згромадження на українських землях, отці-сезієяни плідно працюють на педагогічній ниві, надаючи освіту та духовну опіку дітям-сиротам чи дітям із малозабезпечених сімей та проводячи євангелізацію серед молоді. А “превентивна” система виховання о. Івана Боско залишається актуальною й сьогодні, адже має на меті повноцінне і всебічне формування молоді людини та передбачає її фізичний, моральний і духовний розвиток.

Література

1. Бурка Л. Отець Михайло Чабан, директор родинного дому “Покрова” – про превентивну систему виховання дітей/ Л. Бурка [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rr.lviv.ua/podcasts/intervyu-komentari-1801/>
2. Гром С. Моральне виховання дошкільнят у релігійній площині / С.Гром // Молодь і ринок. – 2009. – № 12. – С. 132-136.
3. Згромадження сезієян [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibrka-sdb.org/page36.html>
4. Лучинська В. Святий Джованні Боско: “Душі мені дай, все решта забирай!” / В. Лучинська [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novazorya.if.ua/archive/259-23012014/1743-2014-01-25-12-34-05>
5. Марко В. Спільнотний характер недільної школи як фактор духовного виховання дитини / В. Марко // MaterialyMiedzynarodowej Naukowi-Praktycznej Konferencji: Rozwojnaukhumanistycznych. Problemy i perspektywy / (28.09.2012-30.09.2012). – Katowice, 2012. – С. 17-21.
6. Масунова Л. Апостол молоді [Основні ідеї превентивної системи виховання донна Боско] / Л. Масунова // Гуманітарні науки. – 2005. – № 2. – С. 146-150.
7. Отець Іван Боско – священик молоді [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdbua.net/index.php/ua/salesiany/don-bosco-ua>
8. Отці-сезієяни провели літні табори для хлопців [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poglyad.te.ua/novyny/ottsi-saleziyany-provely-litni-tabory-dlya-hloptsiv/>
9. Слезієяни Східного обряду – короткий нарис історії [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdbua.net/index.php/ua/salesiany/salesiany-shidnogo-obryadu>

10. Сапеляк О. Причинки до історії створення українського Згромадження Салезіян візантійського обряду / О. Сапеляк // Народознавчі зошити. – 2010. – № 5–6. – С. 524-533.

11. Священик не повинен покидати своїх вірних, – настанови глави УГКЦ духовенству [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/55394/

Галина Гануцак,
*студентка II курсу Педагогічного інституту ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка»,
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка» О.В.Джус*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ МИРОСЛАВА СТЕЛЬМАХОВИЧА (до 80-річчя від дня народження)

Вагоме місце в сучасному історико-педагогічному процесі займає творче втілення попередніх освітньо-виховних надбань, усвідомлення сутності внеску у його розвиток як незаслужено забутих освітніх діячів і педагогів минулого, так і наших сучасників, які наближали українську державність своєю невтомною працею на педагогічній ниві.

У цьому контексті, а також віддаючи шану 80-літньому ювілею академіка Мирослава Гнатовича Стельмаховича (1934-1998), нами порушені соціально-педагогічні аспекти творчої спадщини «незабутнього вченого», «невтомного шукача скарбів народних», «сподвижника української етнопедагогіки», «активного послідовника Григорія Ващенка», життєвим кредо якого були слова: «корінням – в етнос, віттям – у світову культуру» [2: 204-206]. На зорі незалежності України М.Стельмахович одним із перших наголосив на потребі відродження автентичної педагогіки як джерела українського державотворення, формування високоосвічених, духовно багатих і морально стійких особистостей.

Педагогічна, громадська діяльність і творчий доробок М.Стельмаховича опинилися в центрі уваги науковців-дослідників ще за життя автора (С.Бабишин, М.Васильчук [2: 204]). З нагоди 65-річчя ювілею вченого у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаніка було видано збірник на його пошану під назвою "Сподвижник української етнопедагогіки" [5]. У 1998 р. вийшов друком бібліографічний довідник праць видатного науковця

[3]. 1 вересня 2003 р. за розпорядженням Івано-Франківської облдержадміністрації було встановлено обласну премію імені Мирослава Гнатовича Стельмаховича. У 2004 р. були проведені Перші Всеукраїнські педагогічні читання на пошану М.Стельмаховича, 2005 року з'явилася обширна інформація про видатного вченого у двотомному виданні «Українська педагогіка в персоналіях» за реакцією О.Сухомлинської, а 2010 року – в інформаційному довіднику «Видатні українські педагоги» [2].

Попри доволі широку поінформованість про науковий доробок М.Стельмаховича, недостатньо дослідженими залишаються соціально-педагогічні пріоритети його творчої спадщини, що й зумовило вибір теми статті.

Не зосереджуючись на загальновідомих фактах із біографії видатного вченого, достатньо повно представлених у працях дослідників його творчої спадщини, зауважимо, що Мирослав Гнатович Стельмахович народився 25 червня 1934 року в с. Уличне Дрогобицького р-ну Львівської обл. у сільській родині. На формування його характеру мали вплив насамперед ті люди, які його оточували. І передовсім, – його батьки, про яких він усе життя згадував із глибокою ніжністю та вдячністю. «Я ріс, – писав він, – як одинчик у сім'ї й виховувався в контексті її щоденного життя, родинних і суспільних взаємин, спочатку під спів маминої колискової пісні, а потім під враженням її казок, татових і дідових бувальщин, через сприйняття бойківської говірки та на основі могутнього впливу людей мені найрідніших, найдорожчих – Тата і Мама, що були мені найпершими, найколюсальнішими виховниками». На все життя Мирослав Гнатович зберіг пам'ять про Маму (він у спогадах писав це святе слово з великої літери) як умілу й мудру виховательку [3: 10-11].

Однак у роки Другої світової війни майбутній академік втратив своїх батьків, залишившись з молодшим братом Богданом сиротами. Вже тоді М.Стельмахович відчув біль дитячої втрати найближчих людей та важливу роль родини: ними заопікувалися брат батька з дружиною, які «мужньо взяли за нелегку ношу – виховання сиріт. І виконали цю місію терпляче і самовіддано, вивівши нас обох, як кажуть, у люди: мене – в педагоги, брата – в інженери» [3: 10-11]. З того часу питання опіки, піклування, любові до усіх людей та народнопедагогічну основу цих процесів міцно вкорінилися у житті майбутнього науковця.

Академік Академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, талановитий учитель і організатор педагогічної освіти на Прикарпатті, автор біля 400 публікацій із актуальних проблем ренесансу української педагогіки й національної освіти, він став відомий у нашій державі та за її межами насамперед як дослідник етнопедагогіки і родинного виховання.

М.Стельмахович висунув і розвинув концепцію народної

педагогіки як багатотомного усного підручника навчання і виховання, який зберігається в пам'яті народу, збагачується й удосконалюється. У статті „Педагогіка народна і наукова” він писав: „Народна педагогіка не знає прізвищ та імен своїх авторів, бо творить її народ... Народна педагогіка і створена на її основі педагогічна наука при їх взаємозбагаченні – це два крила одного птаха, що однаковою мірою потрібні для відродження й піднесення української школи й педагогічної культури, національної системи родинно-шкільного виховання” [7: 3].

Сьогодні можемо стверджувати, що вчений наново відкрив терміни „народна педагогіка” (як відомо, його вперше запропонував О.Духнович) і “етнопедагогіка”. Навіть у часи тоталітаризму Мирослав Гнатович послідовно пропагував ідеї української національної школи, постійно нагадував про традиції народної педагогіки, вчив поважати й використовувати віковічну мудрість рідного народу. Але повною мірою його талант розкрився після утворення незалежної Української держави. Створені в 90-ті роки ХХ ст. книги «Народне дитинознавство» (1991), «Українське родинознавство» (1994), «Українська родинна педагогіка» (1996), методичний посібник для педагогічних факультетів і вчителів початкових класів «Теорія і практика українського національного виховання» (1996), активна участь у виданні посібників «Українознавство» (1994), «Методика викладання народознавства в школі» (1995), «Українознавство в національній школі» (1995) дають підстави вважати М.Г.Стельмаховича одним із творців української етнопедагогічної наукової школи.

Учений-патріот, розпочинаючи свій науковий подвиг, цілком був свідомий його державотворчої та націотворчої ваги. У вступі до праці «Українська народна педагогіка» він писав: «Відродження автентичної педагогіки в Україні стало насущною потребою нашого часу. В контексті розбудови незалежної України, створення системи національної освіти й виховання особливого значення набрало науково-обґрунтоване розв'язання виховних завдань засобами української народної педагогіки” [8: 4]. Бо ж, як стверджував М.Г.Стельмахович, народна педагогіка наймудріша, оскільки витворена колективним генієм народу. Вона найавторитетніша, бо її дієвість потверджена плідною багатовіковою виховною практикою народу; найідентичніша, оскільки наснажена усім духовним багатством народної моралі, звичаїв, історичних традицій; найбагатша, бо концентрує в собі виховний досвід мільйонів батьків і матерів, хрещених батьків, опікунів та інших наставників дитинства. Народна педагогіка найгуманніша, бо леліє найдорожчий скарб суспільства, цвіт, гордість і майбутнє нації, людства – дітей. Водночас вона найдемократичніша, бо витворена в гущі народу і для народу.

У творчому доробку педагога чітко окреслюються соціально-

педагогічні аспекти. Аналіз змісту міркувань педагога про соціальне становлення особистості, її соціалізацію є надзвичайно цікавими й актуальними, оскільки опираються на знання, отримані емпіричним шляхом і перевірені віками. Частково вони представлені у публікації О.Джус «Мирослав Стельмахович про чинники соціалізації дитини» [1].

Так, невід'ємною складовою розвитку дитини є вплив на неї біологічних та соціальних факторів. За словами М.Г.Стельмаховича, народ трактує спадковість як передачу певних фізичних ознак, природних задатків якихось здібностей або властивостей і навіть деяких рис характеру. Недарма кажуть: “Викапаний батько” чи “Викапана мати”, “Яке коріння, таке й насіння” [6: 38]. Водночас народна мудрість, подібно до сучасної педагогіки, не вірить у фатальну спадкоємність, оскільки “і від поганого народжується гарний, і від гарного поганий” [4: 59]. Таким чином, підтверджується величезний вплив соціальних факторів, насамперед середовища (“Як зайдеш між реп'яхи, то й реп'яхів наберешся”, “З ким поведешся, від того й наберешся”).

М.Стельмахович наголошував на визначальній ролі батьків у сприянні синові чи дочці увійти у світ якомога безболісніше. Власне за аналогією до стосунків із батьками дитина взаємодіятиме з іншими людьми поза рідним домом (“З отцем, маткою посварюся – гріха наберуся”) [6: 102]. Неможливою буде соціалізація дитини і без впливу на неї інших людей – представників громадськості. Виховна сила громадської думки надзвичайно велика. Зігнорувати її ніхто не може (“На чужий роток не накинеш платок”, “Раз на віку спіткнешся, та й то люди бачать”) [6: 60]. Наявні думки-поради педагога щодо становища дитини-сироти та особливості її соціалізації (“Росла – весни не бачила, зросла – літчка не знала, прийшла осінь – сирітського серця не зіграла”).

Таким чином, М.Стельмахович не тільки визначив головні чинники соціалізації особистості, але й підкріпив свої наукові висновки скарбами народної мудрості, що надало їм характеру аксіом, зробив основоположними засадами сучасної національної освіти й педагогіки.

Творча спадщина академіка Мирослава Гнатовича Стельмаховича, соціально-педагогічна складова якої представлена в нашій науковій розвідці, свідчить не лише про масштабність наукового мислення вченого, а й про його педагогічну мужність і мудрість, передбачуваність, упевненість у доцільності та актуальності такої наукової проблеми, як народна педагогіка.

Література

1. Джус О.В. Мирослав Стельмахович про чинники соціалізації дитини / О.В. Джус // Проблеми української народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича: Матеріали Перших Всеукраїнських педагогічних

читань. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – С. 78-82.

2. Калуська Л. Видатні українські педагоги. Інформаційний довідник / Упор. Л.Калуська. – 2-е вид. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 224 с.

3. Мирослав Гнатович Стельмахович (1934-1997): Бібліографічний довідник // Автор-упорядник Васильчук С. Передмова члена-кореспондента АПН України, доктора педагогічних наук, професора Євтуха М. – К., 1998. – 54 с.

4. Народна педагогіка як джерело соціального виховання / У кн.: Євтух М.Б., Сердюк О.П. Соціальна педагогіка: Підручник. – К.: МАУП, 2002. – С. 45-53.

5. Сподвижник української етнопедагогіки (на пошану дійсного члена АПН України Мирослава Стельмаховича) // Бібліотека Науково-методичного центру "Українська етнопедагогіка і народознавство" АПН України і Прикарпатського університету імені В.Стефаника. Серія "Педагогіка, етнопедагогіка". – Івано-Франківськ, 1999. – Вип. 25. – 196 с.

6. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка / М.Г.Стельмахович. – К.: ІЗМН, 1997. – 232 с.

7. Стельмахович М.Г. Педагогіка народна і наукова / М.Г.Стельмахович // Початкова школа. – 1992. – № 6. – С. 1-4.

8. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: Навчально-методичний посібник / М.Г.Стельмахович. – К.: ІЗМН, 1997. – 232 с.

Світлана Тарасенко,
кандидат педагогічних наук, викладач
(Житомирський військовий інститут ім. С. П.Корольова
Державного університету телекомунікацій)

ВИВЧЕННЯ ТА АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

В наш час однією з найактуальніших проблем у сфері професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах стає формування різних аспектів технологічної, інформаційної, комунікативної і, зокрема, культури професійного спілкування. Необхідність таких перетворень у сфері освіти відображена в Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») та інших офіційних документах, прийнятих на державному рівні.

Педагогічні дослідження проблеми формування культури спілкування мали місце ще в епоху античності й розглядалися як цілісний процес. І саме в епоху античності спостерігаються перші спроби навчити людей певній поведінці спілкування, свідомого культивування правил, що визначають і зовнішні форми спілкування, і його моральну основу. Культура спілкування тих часів

була практично тотожною основним правилам моральності античної людини.

Ускладненість і професіоналізація етикету створювали необхідність у писемних порадниках щодо правил культури спілкування. Так, книга італійця Бальдассаре де Кастільоне «Царедворець», окреслила коло вмінь спілкування, володіння комунікативною культурою.

Ідею формування культури спілкування продовжили праці зарубіжних учених XVII ст. (збірник «Квіти красномовства» витримав від 1598 до 1605 року п'ять перевидань та інші).

Популярність проблеми формування культури спілкування в епоху Нового часу відображена в «Листах до сина», автором яких був граф, письменник, дипломат і державний діяч Англії Філіпп Дормер Стенхоп Честерфільд. Ці листи є детальною інструкцією, що відображає найтонші відтінки культури спілкування.

Вчений-педагог Джон Локк стосовно формування культури спілкування стверджував, що його метою повинне бути навчання дитини розумінню, узагальненню, доведенню і самостійному мисленню. А задля цього не можна зупиняти дитину, коли вона задає питання, не можна ухилятися від відповіді або давати неправдиві – це шкодить дитячому розвитку. Ці думки є для нас концептуальними, оскільки ми вважаємо, що словесний діалог педагога та вихованця є важливим засобом розумового розвитку останнього. Ми поділяємо думку Д. Локка про те, що мисленнєво-вербальну діяльність молоді людини не можна гальмувати, бо це зашкодить її психічному, фізичному, інтелектуальному розвитку. Завдання педагогів, навпаки, полягає в спонуканні як мисленнєвої, так і мовленнєвої діяльності особистості [1].

Ф.А. Дістервег вважав, що педагог повинен навчати захоплююче, енергійно, пам'ятаючи, що джерело сили викладу матеріалу – в знаннях і енергії, звертати увагу на вербальні здібності особистості, привчати учнів правильно, усно і письмово викладати свої думки, самому стежити за доброю вимовою, виразним викладом і логічною побудовою мови, тобто педагога потрібно навчати культури спілкування [2].

У вітчизняній педагогічній науці основи формування культури спілкування почали закладатися ще в часи Київської Русі. Відкрилися перші бібліотеки, школи, почало розвиватися мистецтво, з'явилися пам'ятки, що демонструють прагнення тодішнього суспільства вплинути на людину, дати їй християнські правила, норми поведінки й спілкування. Серед цих пам'яток можна назвати твори першого митрополита Київської Русі Іларіона та оратора й мислителя Кирила Туровського.

Досягненням педагогічної думки Київської Русі є «Повчання» Володимира Мономаха, у якому він залишив конкретні настанови

щодо правил спілкування й поведінки: «... при старих – мовчати, премудрих – слухати, старшим – покорятися, з рівними і меншими – приязнь мати; без лукавства розмовляти, багато розуміти; не лютувати словом, не хулити розмовою, не надміру сміятися, соромитися старших... І чоловіка не миніть, не привітавши, добре слово йому подайте» [3, с. 194].

Величезний вплив на людину, на її стосунки з іншими, на формування етики та комунікативної культури мали братської школи. У XVII столітті в Україні з'являються Львівська братська та Острозька греко-слов'янсько-латинська школи. Вони мали не лише освітню мету, а й формували культуру поведінки, мовлення та спілкування в особистостях.

У навчальному процесі головна увага приділялася гуманітарним дисциплінам: рідній, слов'янській, грецькій, латинській мовам. Умінню спілкуватися, авторитетно завойовувати аудиторію сприяла наука риторика, що вивчалася учнями братських шкіл. Широко практикувалося використання таких методів, як пояснення, бесіда, диспут, взаємне навчання.

Значимими є здобутки видатного педагога Я.А. Коменського. У своїх працях він ставить високі вимоги до професії вчителя, зокрема до його комунікативних якостей. Учений вважав, що педагог повинен постійно працювати над культурою спілкування. У спілкуванні з дітьми, учив Я.А. Коменський, необхідно намагатися постійно підтримувати їхню увагу, дотримуватися педагогічного такту, володіти вміннями та навичками спілкування [4].

Ідеї формування комунікативної культури активно впроваджувалися в Києво-Могилянській академії, тут висловлювалися ідеї гуманного спілкування, пізнання себе та іншого, використання етичних норм і правил у комунікації.

Так, учений, письменник, оратор, громадський діяч і викладач Києво-Могилянської академії Феофан Прокопович доводив, що за допомогою етики, мистецтва слова й мистецтва спілкування можна впливати на людей і переконувати їх [5]. Він є автором учення про три стилі монологічного мовлення та спілкування, де високий стиль має хвилювати людей, для цього треба використовувати сильні емоції, величаві спроби викладу своїх почуттів; квітчастий стиль має приносити насолоду, для цього необхідно вживати красиві способи викладу думки; низький стиль служить для повчання.

Один з учнів цієї академії, філософ і поет Г.С. Сковорода підготував і прочитав курс «християнської доброчинності», який можна назвати «християнським етикетом». Він наголошував на тому, що суспільство, де кожен, спілкуючись з іншими, реалізує свої природні обдарування, можна побудувати тільки за допомогою освіти і самопізнання.

Видатний український учений М.П. Драгоманов у своїх спогадах

«Два учителі» розповідає про етикет у школі, де він навчався, правила поведінки та спілкування учнів між собою та з учителем. Він вважав, що спілкування з учителем, який уміє гуманно й тепло жити з учнями та піднімати їх інтелект і мораль, сприяє формуванню вміння спілкуватися з людьми, аналітичного підходу до явищ і, зрештою, національної самосвідомості [6].

Учений-педагог К.Д. Ушинський розумів виховання як закономірний соціально-психологічний процес, у якому певну роль відіграють одвічні соціальні потяги людини – потреба в спілкуванні й здатність взаємного «магнетизування», морального, волевого впливу один на одного, причини якого приховані глибоко в природі людини. Він велику увагу приділяв формуванню комунікативної культури у своїх працях «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології», «Рідне слово», «Дитячий світ» [7].

А.С. Макаренко зазначав, що, усвідомлюючи себе членом людського осередку, кожен індивід має бути внутрішньо готовим узгоджувати своє життя із запитами, потребами, нормами взаємного спілкування, логіка й необхідність яких апробовані самим життям. Учитель, на його думку, повинен говорити так, щоб діти відчували в його словах волю, культуру, особистість.

Ставив А.С. Макаренко вимоги й до педагогічної техніки та невербального спілкування, вказуючи на те, що не може бути гарним педагог, який не володіє мімікою, не може надати своєму обличчю необхідного виразу або стримати свій настрій. Педагог, на його думку, повинен уміти організовувати, ходити, жартувати, бути веселим і сердитим, повинен поводити себе так, щоб кожен його рух виховував.

А.С. Макаренко вважав, що у педагогічній діяльності виникає багато помилок від невміння педагога сказати переконливі слова, від незнання педагогічної культури: «Можливо, у нас ще так багато помилок в організаційних формах тому, що ми ще і розмовляти з дітьми по-справжньому не вміємо. А треба вміти сказати так, щоб вони у вашому слові відчували вашу волю, вашу культуру, вашу особистість» [8, с. 225].

Значний внесок у розробку порад щодо формування культури педагогічного спілкування зробив видатний український педагог В.О. Сухомлинський.

Він стверджував, що низька культура спілкування збіднює духовний світ людини, адже «убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної «товстошкірості» [9, с. 96]. Він вважав мовлення показником культури, засобом самовираження й самоутвердження особистості та розробив своєрідний кодекс педагогів, вважаючи, що слово не повинно бути брутальним, непристойним, фальшивим, нещирим.

За останні десятиліття розширилося коло досліджень проблеми формування комунікативної культури й стало носити системний характер. Зокрема, дослідженню процесів формування професійно-комунікативних умінь, необхідних для здійснення ефективної педагогічної діяльності, присвячені праці А.В. Мудрика, який процес формування комунікативної культури визначає як динамічну систему, що проявляється у творчому характері засвоєння кращих зразків комунікативної діяльності, структурними компонентами якої є: психологічні особливості особистості (комунікабельність, емпатія, рефлексія комунікативної діяльності, саморегуляція); особливості мислення (відкритість, гнучкість, нестандартність асоціативного ряду і внутрішнього плану дій); соціальні установки, що обумовлюють інтерес до самого процесу спілкування та співпраці, а не до результату [10].

Високий рівень сформованості комунікативної культури передбачає вміле використання мовних засобів залежно від сфери, мети й ситуації спілкування. Запорукою цього виступає належна мовна культура, зокрема культура професійної мови, яка забезпечує мовленнєву компетенцію особистості в її професійній діяльності.

Активного розвитку проблема формування фахової комунікації набула в Україні в середині сімдесятих років ХХ ст. У науковій літературі зазначається, що спілкування сприяє створенню умов для розвитку мотивації тих, хто займається професійною діяльністю, надає їй творчого характеру, розвиває особистості суб'єктів спілкування, попереджує виникнення психологічних бар'єрів тощо.

Спілкування, зокрема, є важливою формою соціально-психологічної взаємодії військовослужбовців. Саме рівень комунікативної культури військовослужбовців показує взаємне орієнтування та узгодження дій під час виконання службово-бойових завдань, обмін інформацією, виявляється зміст взаємодії, взаємопізнання та взаєморозуміння військовими один одного

Таким чином, пошуки вирішення проблеми формування комунікативної культури демонструють цей процес як багатофункціональний, складний, що вимагає застосування відповідних форм і методів. Навчання комунікації повинно відбуватися з урахуванням мети, задуму, мотивів, інформації, знакових систем, вербальних і невербальних способів передачі інформації, культурних особливостей сприйняття, шляхів подолання комунікативних бар'єрів і перешкод тощо. При цьому його складність зумовлює і складність структури підготовки до формування такої комунікативної культури, що дозволяє виділити в ній як структурні, так і функціональні компоненти.

Література

1. Локк Джон. Педагогические сочинения / Джон Локк ; [пер. с англ. Ю. М. Давидсона ; под ред. И. Ф. Свядковского]. – М. : Учпедгиз, 1939. – 320 с.

2. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистервег. – М. : Учпедгиз, 1956. – 268 с.
3. Сагач Г. М. Золотослів : навч. посібник / Г. М. Сагач. – К. : Райдуга, 1993. – 336 с.
4. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в двух томах / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – 576 с.
5. Прокопович Ф. Філософські твори. I – III тт. / Ф. Прокопович. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 1. – 512 с.
6. Драгоманов М. П. Два учителі: К. І. Полевич – О. І. Стронін: Спомини / М. П. Драгоманов // Вибране «...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні» / М. П. Драгоманов. – К. : Либідь, 1991. – С. 575–604.
7. Ушинський К. Д. Твори : в шести томах / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. школа, 1954. – Т. 2. – 560 с.
8. Макаренко А. С. Твори : в 7 т. / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1954. – Т. 5. – 484 с.
9. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1971. – 208 с.
10. Мудрик А. В. Коммуникативная культура личности / А. В. Мудрик // Базовая культура: Теоретические и методические проблемы. – М. : Изд-во АПН СССР, 1989. – С. 56–58.

Дмитро Поліщук,
студент ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О. М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ, А ТАКОЖ НА ТЛІ НОВОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАМОВЛЕННЯ

В жодній країні світу немає такого поняття як «виховання», яке можна було б застосувати на практиці у різних державах з однаковим успіхом. Виховання, апріорі, має конкретну історично-територіальну прив'язку і спрямоване на формування особистості конкретно взятої держави. Останні роки незалежності українська педагогіка потребує негайного реформування, яке має захопити абсолютно всі її сфери.

Наразі основні завдання на шляху реформування української педагогіки зумовлені трьома основними чинниками: а) розпадом СРСР і проголошенням України самостійною державою; б) зміною соціально-економічної формації, переходом від соціалістичних суспільних відносин до ринкових, інтеграцією в європейське та світове товариство; в) побудовою демократичного суспільства [1, с.36].

Вищеперераховані чинники передбачають орієнтацію педагогічної науки на формування національної гідності, патріотизму й громадянськості особистості; освіченість на світовому рівні, гуманізм, духовність, діловитість; активізацію кожної людини

зокрема, її самореалізацію в матеріальній і духовній сферах суспільного життя, дотримання всіх прав людини. "Метою освіти, – підкреслює закон України "Про освіту, – є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору...". Інша справа, що на практиці, данні нормативно-правові акти носять виключно декларативний характер.

Викладання в Україні, особливо у школах, досі ведеться за збоченою педагогікою, яка ставить перед собою головне завдання – створення «керованої частини суспільства». Іншими словами: «навчання, що думати, а не як думати».

Українські школи вчать всьому, але не навчають нічому – лише механічному відтворенню. Головне завдання – навчити думати досі не вирішено. У школярів, внаслідок такого навчання не формується здатність самостійно мислити та аналізувати, а це – головні завдання, які ставить перед собою новогуманістична педагогіка, що розвивається на основі неопозитивізму, мету виховання вона бачить у формуванні інтелектуальної особистості. Відомий німецький педагог і психолог Л. Кольберг вважає, що виховання повинно спрямовуватися на розвиток свідомої організаційної структури особистості, яка дозволяє аналізувати, пояснювати і вирішувати важливі моральні та соціальні проблеми. У зв'язку з цим – конкретне завдання – у кожній людині розвивати здібності до самостійних суджень і рішень. Саме такий підхід наразі життєво необхідний сучасній українській педагогіці.

Ще одна величезна проблема української педагогіки – абсолютна її непристосованість до соціального замовлення, що ставиться перед нею українським суспільством.

Соціальне замовлення – це абсолютно точне віддзеркалення потреб суспільства, які і покликана обслуговувати педагогіка, формуючи особистість, яка зможе без проблем увійти до соціальних, громадських, політичних та економічних перепетій життя країни.

Аналіз соціально-економічних та громадсько-духовних наслідків здобуття Україною незалежності приводить до висновку, що наразі український соціум ставить перед собою дві основні ідеї, які повинні знайти своє віддзеркалення і у царині педагогічної науки: ідею побудови Української держави та ідею становлення в ній громадянського (демократичного) устрою. Саме цим двом ідеям повинна підпорядковуватись вся державна система освіти та виховання, що відтепер трактується як система національно-демократична. Це означає, що: наша українська освіта, наше виховання і, відповідно, наша педагогіка, як це характерно для всіх європейських народів, є національними. Під цим варто розуміти не лише створення необхідного підґрунтя для формування національної

самосвідомості нашої дитини: всі аспекти освіти та виховання повинні носити національний український характер, тобто повинні відповідати духові і стратегічним цілям української нації і держави, нашій виховній традиції і нашій ментальності; це повинна бути система, що відповідає потребам нації, держави і окремої людини, другою тенденцією є демократизація освіти – паралель «вчитель-вихователь» повинна бути взаєморівною, де вчитель та учень перебувають на одному рівні, адже лише навчаючи можна навчитись і лише вивчаючи можна навчити. В іншому випадку просто не маємо перспектив на успіх. Адже ніякою дисципліною і ніяким жорстким наглядом не можна замінити відчуття вчителем та учнем взаємовигідної та взаєморівної співпраці. Із національно-демократичної системи освіти та виховання випливає ще декілька пріоритетів, які повинні знайти місце у сучасній системі виховання та навчання – відродження духовності, моральних засад та почуття патріотизму, розвиток громадянського самоусвідомлення людини – її творчих і вольових якостей, ініціативи і здатності забезпечувати собі успіх за умов конкуренції, дбати про своє здоров'я і про довкілля. Враховуючи сучасне геополітичне, соціальне та духовне становище України, маємо підстави визначити ще одну мету нашої педагогіки – історико-специфічну. Не варто ототожнювати чи навіть бодай порівнювати її із завданнями педагогіки інших країн, життя яких є усталеним та характеризується ясністю і усвідомленістю поставлених цілей. В Україні, на жаль, такий світогляд та світосприйняття лише у зародку, тому й педагогіка повинна формувати відповідну особистість. Мета нашої педагогіки – значно ширша і радикальніша. Вона полягає насамперед у тому, щоб сприяти становленню "цілком інакшої людини", здатної вести природовідповідне (самовідповідальне) життя, допомогти їй переорієнтуватися з цінностей азійського (деспотичного) типу на цінності європейсько-демократичні [1, с. 32]., що несуть під собою відчуття власної гідності особистісної та державницької самосвідомості. Таке виховання орієнтується також на вирішальну роль внутрішнього самоконтролю людини і на відмову від тотального зовнішнього нагляду, який передбачався комуністичним вихованням.

У царині патріотичного виховання варто виділити ще одне важливе завдання – формування державницького світогляду [1, с. 32]., коли своя доля, свої права та обов'язки асоціюються із своєю державою.

Нарешті, наша освіта і наше виховання повинні бути сучасними, тобто спиратися на духовну силу своєї традиції, але орієнтуватися і на теперішні потреби нашого суспільства, а відтак осягати європейські освітні стандарти.

Таким чином можна буде досягти такої системи освіти, де центр ваги у формуванні всебічно розвиненої особистості переміщується на

виховання громадянськості, яка акумулює системно-утворювальну характеристику громадянина незалежної України. Реально метою виховання в умовах екологічної, економічної і духовної кризи нашого суспільства...має стати виховання життєво активного, гуманістично спрямованого громадянина демократичного суспільства, який би у своїй життєдіяльності керувався культурно-національними і вселюдськими принципами. Установка на виховання активного в діях та вчинках громадянина сприятиме розвитку фізичного, психічного, соціального й духовного потенціалів індивідуальності вихованця, а самореалізація, самоствердження в громадській, трудовій, художній та інших видах діяльності — всебічному формуванню його особистості.

Література

1. Теоретичні основи сучасної української педагогіки / Вишневський О. – К.: Знання, 2008, – 33 с.
2. Кремень В.Г. Підготовка творчої індивідуальності як основне завдання освітньої системи XXI століття // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: Матеріали Міжнародної наукової конференції 16-17 травня 2000 року / За редакцією С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського. – Харків: ХДПУ, 2000. – С. 3-4.
3. Фіцула М.М. Педагогіка. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 1997. – 192 с.

*Павло Коновальчук,
Ірина Курапова,
студенти 4 курсу факультету соціології і права,
Національний технічний університет України
„Київський політехнічний інститут”*

ОСВІТА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

У Концепції розвитку національної інноваційної системи України освіта визначається одним із провідних інститутів реалізації послідовної державної політики, спрямованої на активізацію інноваційних процесів, формування інноваційної культури суспільства, підвищення інноваційно-інтелектуального потенціалу країни, її конкурентоспроможності на світовому ринку технологій, наукових знань і трудових ресурсів [7].

У сучасних теоріях інноваційних процесів значна увага приділяється соціокультурним детермінантам виникнення, суспільного сприйняття та реалізації інновацій. Теоретико-методологічні й практичні аспекти взаємодії освіти й культури як факторів інноваційного розвитку суспільства й людини розглядають Ж. Аллак, Р.Акофф, П. Вебер, Б. Гершунский, Э. Дюркгейм, І. Зязюн, Л. Ілюхіна, М. Лапін, Г. Менш, С. Міллер, Ю. Карпова, Ф. Кумбс, В.Огнев'юк, М. Подимов, М. Поташник, А. Пригожин, Е. Роджерс, В.Розін, П. Саух, Ю. Сурмін, М. Туленков, Поль А. Хебіг, та ін. У їх дослідженнях рушієм суспільного прогресу визнається не якийсь один фактор, а комплекс соціальних, культурних, освітніх, технологічних, економічних, психологічних та інших чинників й умов розвитку суспільства.

Разом з тим у проектах розвитку сучасного інноваційного середовища України соціальні, культурні та освітні складові недостатньо представлені у взаємодії, що знижує ефективність нововведень.

Мета статті полягає в аналізі соціокультурних та освітніх особливостей формування інноваційної культури суспільства.

В останні десятиліття більшість країн розглядають освіту як головний, ведучий фактор соціального й економічного прогресу. Як свідчить досвід, інноваційні перетворення в системі освіти, її випереджальний розвиток дозволили багатьом країнам здійснити оновлення національної економіки й вийти на провідні місця у світі у виробництві наукоємних технологій, забезпечити високий рівень розвитку життя людей. Про значимість інновацій у сучасному соціально-економічному розвитку Дж. Хрістіансен пише: “Велика хвиля інновацій, яка прокотилася з таких галузей як електроніка, розробка програмного забезпечення, телекомунікації, хімія та

біологія, зачепила всі галузі в усіх місцях планети. Раніше існувало правило: “Не здійсний інновації до тих пір, поки не будеш змушений це зробити”. Правило сьогодення – “Інновації або загибель!” [9, с. 12].

Поняття “інновація” вперше було вжито понад століття тому в культурології та лінгвістиці для позначення трансферу (лат. *transfere* – переносу, переміщую) – процесу проникнення елементів однієї культури в іншу й набуття при цьому нових, не властивих раніше якостей. При цьому змін зазнавали як самі елементи, що переносилися, так і те середовище, в яке вони вносилися. Таке проникнення розглядалось як вирішальний фактор розвитку культур. У сучасному світі цим поняттям активно послуговуються в різних галузях знань діяльності, в тому числі в сфері освіти. Г. Герасимов та Л. Ілюхіна, досліджуючи сутність і соціальні механізми інновацій в освіті, наголошують, що це поняття, діючи в певних історичних і соціокультурних умовах, наповнюється новим змістом і несе новий смисл відповідно до цих умов [2, с.13].

У постіндустріальному суспільстві чи не на перше місце виходить інноваційна діяльність у соціальній сфері, яка своїм змістом зорієнтована на людину. Стосується вона освіти, медицини, рекреаційної (лат. *hospitatio* – відновлення) та іншої проблематики.

У соціологічній термінології акцент робиться на понятті соціальної інновації, яка характеризується як “створення, поширення і застосування нових засобів (новацій), що задовольняють потреби людини й суспільства, і викликають разом з тим соціальні та інші зміни” [8, с. 344].

У визначеннях даних у соціологічних словниках вказується на вплив інновації на духовне життя суспільства, стимулювання і мотивації трудової діяльності: “У кінцевому рахунку інновація означає зміну звичного способу життя і способу мислення, внесення змін в усталений економічний лад, вищий рівень невизначеності й ризику, а отже, підприємництва й творчості” [3, с. 178].

Широке поширення інновації означає її сприйняття індивідуальною і суспільною свідомістю, породження значущих трансформаційних змін, які відрізняються прогресивністю і можуть відноситися до будь-якої сфери життєдіяльності суспільства і людини. Новації можуть проявитися в зміні технологічних укладів, поколінь техніки, інформаційних технологій, управлінських стратегій, освітніх систем, психолого-педагогічних технологій, підвищення якості життя, в нових типах поведінки, стилях мислення, образах дій, нових суспільних уявленнях, нормах, звичаях і т. ін. Як форма вираження потреб і засіб вирішення різного роду практичних і духовних завдань, інновації є важливим механізмом зміни соціокультурної реальності.

У соціальній сфері інноваційний процес спрямований на зміну

видів і способів людської життєдіяльності, трансляцію нововведень у систему культурних норм та зразків, їх інтеграцію і закріплення в культурі суспільства. Інноваційні процеси виступають однією з основних соціокультурних передумов розвитку суспільної практики, збагачення її новими пізнавальними, технологічними, естетичними й всіма іншими формами людського досвіду. За визначенням В.Аношкіної та С. Резванова “інновація представляє собою процес, який розвиваючись у соціальних системах, сприяє перетворенню їх структури” [1, с. 192].

Інноваційний процес – це процес створення, поширення і використання нововведення (тобто сукупності нових ідей і пропозицій, які потенційно можуть бути здійснені і за умови масштабності їх використання та ефективності результатів можуть стати основою будь-якого нововведення). Це перетворення нових видів і способів людської життєдіяльності (нововведень) в соціально-культурні норми й зразки, які забезпечують їх інституційне оформлення, інтеграцію і закріплення в культурі суспільства. Інноваційні процеси виражають суть процесів соціальних змін, характеризують джерело розвитку суспільства. Вони виступають однією з основних соціокультурних передумов розвитку суспільної практики, збагачення її новими пізнавальними, технологічними, естетичними й всіма іншими формами людського досвіду.

Інноваційний процес визначається подвійною природою нововведення: як безпосереднього досвіду, який формується у рамках конкретного виду діяльності (науково-дослідної, виробничої, освітньої та ін), з одного боку, і як нового досвіду, який отримав загальносоціальне і загальнокультурне значення як елемента суспільної практики, явища, факту культури – з іншого. Таким чином, інноваційний процес являє собою механізм переведення нововведень із сфери безпосереднього досвіду у сферу досвіду суспільно-історичного. Такий перехід здійснюється в різних формах. Інноваційний процес може виступати у формі прагматизації нових продуктів духовного виробництва, в результаті якої вони переводяться, переоформляються в норми практичної діяльності. Нове знання, що виникає як безпосередній досвід у рамках роботи дослідницького характеру, виводиться зі сфери пізнавального процесу і переоформляється в інноваційний процес в нових системах технологічної діяльності. Поряд з прагматизацією та ідеалізацією, важливою формою інноваційного процесу виступає трансляція нововведень у систему культурних норм та зразків, що підлягають відтворенню в процесі їх освоєння новими поколіннями людей. У зв'язку з цим в інноваційних процесах у сучасних умовах зростає роль освіти як суспільного інституту, що забезпечує динаміку культури, прискорене використання нового досвіду в різних сферах суспільної практики.

Культурологічний підхід в освіті визначає сукупність методологічних прийомів, які забезпечують аналіз будь-якої сфери соціального й психологічного життя через призму системоутворювальних культурологічних понять: культура, культурні зразки, норми й цінності, побут та спосіб життя, культурна діяльність та інтереси. Дослідницько-пізнавальний потенціал культурологічного підходу дозволяє виявити культуруноваційні механізми проникнення культури в усі галузі й сфери людської діяльності, розглядати освітні процеси як феномен відтворення і розвитку культури. Вихідні позиції культурологічного підходу полягають в тому, що людина не лише розвивається на основі освоєння нею культури, а й поповнює її новими елементами. У зв'язку з цим створення нових культурних цінностей є розвитком самої людини й становленням її як творчої особистості.

Культура розглядається як система, що складається і функціонує у взаємодії об'єктивної (культурні об'єкти) і суб'єктивної (їх відображення у свідомості) форм та раціональної й емоційно-чуттєвої її складових. Будь-яка особистість виступає по відношенню до культури у кількох іпостасях: як “продукт” культури, що освоює її норми, цінності, технології діяльності в процесі соціалізації; як “споживач” культури, що використовує її норми і правила, типові способи самоідентифікації і самореалізації у своїй соціальній практиці; як “виробник” культури, що творчо створює нові форми культури; як транслятор культури, що передає інформацію про її норми, цінності, зразки іншим людям [6, с. 62].

Поняття “культура є дуже близьким до понять “освіта” і “виховання” і покладене в основу культурологічного метапринципу. Філософія освіти розглядає категорію “культура” як процес творення людини відповідно до визначених ідеалів, утворених залежно від усієї сукупності умов і передумов соціокультурного історичного розвитку суспільства. Визначальним критерієм освітньо-виховної функції культури є розвиток творчого потенціалу людини як сукупності її соціокультурних та особистісних характеристик, а також оволодіння засобами, що в єдності визначають готовність до творення нового.

Культура – головний стимул соціальних нововведень, тому рівень соціокультурного історичного розвитку суспільства безпосередньо впливає на зміст і характер інноваційних перетворень у сфері освіти й виховання. Соціологічний аналіз інноваційної системи на рівні суспільства свідчить, що успішність інновацій можлива тільки при поєднанні позитивних культурних і позитивних структурних факторів. Дослідники показують, що у будь-якому суспільстві є багато талантів, але можливості їх реалізації в значній мірі детерміновані культурою. Як приклад, Ю. Карпова приводить Японію, де тенденція до групової роботи й групової солідарності визначила розвиток масового виробництва, стовідсотковий контроль

якості, акцент на процесуальних інноваціях. Але ті ж культуральні особливості загальмували незалежне підприємництво та індивідуальну творчість, що знизило число радикальних інновацій [5, с. 43].

У контексті освітньої проблематики культура – це рівень розвитку особистості як суб'єкта культури, що характеризується ступенем його готовності до освоєння накопиченого людством соціального досвіду і здатністю до його збагачення. І. Зязюн зауважує: “У генезі ключових понять педагогіки в історико-культурному контексті тип культури водночас детермінує не лише певний тип людини (тип особистості), але й шляхи його досягнення, що втілюються у певних принципах освіти і виховання”. Динаміка взамовідношення культури й людини виявляється в тому, що в різні періоди життя людина сприймає більш актуальні різні пласти культури: її сензитивну, аксіологічну і технологічну складові. У людини переважає та чи інша позиція стосовно культури: споживча, креативна, новаторська. Оскільки культура має високий виховний і освітній потенціал, є потужним фактором розвитку людини, її соціалізації і індивідуалізації, то людина стає не лише творцем культури, а й, водночас, її творінням. Вона – і значущий суб'єкт культури, і її об'єкт та продукт [4, с. 88].

Поняття “культура” безпосередньо пов'язане з категорією полікультурності. Полікультурна освіта, як правило, фокусується на опануванні культурних цінностей, на ситуаціях плюралістичного культурного середовища, на його нинішньому стані. Зміст полікультурної освіти потребує серйозного оновлення. Освіта у своєму традиційному класичному вигляді виглядає непристосованою до нових соціально-економічних відносин, вона слабо узгоджена з національними, регіональними умовами, недостатньо враховує народну і духовну культуру, потреби національно-культурного розвитку етносів.

Сучасні педагогічні реалії вимагають, з одного боку, врахування в освіті етнокультурного фактору, а з іншого, створення умов для пізнання культури інших народів, виховання толерантних відношень між людьми різних етносів, конфесій і рас [4, с. 105].

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства складається нова освітня ситуація, для якої властиве посилення етнізації змісту освіти, зростання ролі рідної мови, підвищення інтересу до історичних набутоків, традицій, актуалізації ідей народної педагогіки. Водночас особливої значущості набуває становлення і розвиток полікультурного освітнього простору. Полікультурна освіта є засобом зниження напруги в суспільстві, бо важливою її функцією є навчання людей принципово нового відношення до спільного життя в одній державі представників різних етносів.

Нинішня полікультурна освіта покликана закласти

громадянське начало в людині, сформувати у неї вміння жити в гармонії з іншими народами й націями, пробудити в ній совість, виробити прагнення до самоудосконалення і саморозвитку, самоосвіти зокрема, до збагачення свого духовного, етично-морального статусу, здатного відродити культуру, економіку, змінити довкілля [4, с. 104].

Таким чином, аналіз соціокультурних детермінант інноваційних процесів свідчить, що успішність інновацій можлива тільки за умов сформованості певного рівня інноваційної культури суспільства, яка визначає особливості ставлення людей до нововведень, сприйняття їх суспільною свідомістю і проявляється в активній, творчій поведінці. Разом з тим, саме інновації є одним із найважливіших соціальних механізмів розвитку культури. Тому пошуки інноваційної моделі освіти, адекватної сучасному типові культури і відповідно новому етапові розвитку суспільства, складає найактуальнішу проблему досліджень сучасних гуманітарних наук.

Література

1. Аношкина В. Л., Резванов С. В. Образование. Инновация. Будущее. (Методологические и социокультурные проблемы) / В. Л. Аношкина, С. В. Резванов. – Ростов-на-Дону: Изд-во РО ИПК и ПРО. – 2001. – 176 с.
2. Герасимов Г. И., Илюхина Л. В. Инновации в образовании: сущность и социальные механизмы / Г. И. Герасимов, Л. В. Илюхина. – Ростов н/Д: НМД «Логос», 1999. – 136 с.
3. Давыдов Ю. Н. Современная западная социология: словарь / Ю.Н.Давыдов, М.С. Ковалева, А.Ф. Филиппов. – Москва: Политиздат, 1990. – 432 с.
4. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
5. Карпова Ю. А. Введение в социологию инноватики: Учебное пособие / Ю. А. Карпова. – СПб.: Питер, 2004. – 192 с.
6. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П.Горностая, Т. М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
7. Розпорядження кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 680-р. “Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи” // Офіційний вісник України. – 2009, № 47. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: [zakon.rada.gov.ua>laws/show/680-2009-p e](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p_e)
8. Социальные технологии. Толковый словарь. – М.: Белград, 1995. – 436 с.
9. Christiansen J.A. Building the innovative organization: Management systems that encourage innovation. – New York: St. Martin's Press, 2000, – 357 p.

Оксана Герасимчук,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ

Народ і виховання – це два взаємопов'язані поняття, вони не можуть існувати одне без одного. Так повелося в історії людства, що кожен народ від покоління до покоління передає свій суспільний і соціальний досвід, духовне багатство як спадок старшого покоління молодшому. Тільки народне виховання, зауважував К.Д. Ушинський, є живим органом в історичному процесі народного розвитку, таке виховання набуває надзвичайної впливової сили на формування національного характеру, національної психології людини. Проблема формування духовності учнів в українській етнопедагогіці є досить актуальною, і має соціальний характер, тому що пов'язана з формуванням особистості загалом. В наш час ми дуже часто чуємо заклики про підняття національної свідомості людини, виховання справжнього громадянина. А поштовхом і основою для цього є саме виховання духовної особистості, чим і займається етнопед агогіка. Адже змалку потрібно турбуватися про духовний світ дитини, закладати основи моралі та духовності. Країні потрібна молодь, яка буде майбутнім нашої нації, яка матиме вищі моральні та духовні ідеали. І тому від ставлення до надбань культури залежить духовне оновлення нашого суспільства. Повноцінну, цілісну, національно свідому особистість з почуттям власної гідності, з високими моральними якостями можливо виховати тільки завдяки правильно організованій системі вивчення національних ідеалів, традицій, звичаїв. А ця система має формуватися з національного світогляду, філософії народу. Все це і є метою та завданнями етнопедагогіки.

Наше суспільство переживає період великих змін: технологічний прогрес, міжнародну торгівлю, розвиток комунікацій, світову конкуренцію. А все це вимагає дотримання високих моральних чеснот. Тому духовний розвиток молоді дуже важливий у наш час. Дедалі очевиднішими стають впливи політичних і моральних криз, глобалізації суспільства та відірваність підростаючого покоління від народного ґрунту. Це спонукає до використання культурної і педагогічної спадщини українського народу, пошуку оптимальних шляхів морального та духовного виховання молоді на основі відродження народних звичаїв і традицій. У морально-духовних цінностях сконцентований багатовіковий досвід життєдіяльності українського народу, його ідеали, уявлення про духовний світ.

Як показали дослідження, все виховання батьки зводять до матеріальних здобутків, а тому духовна деградація молоді. Сучасне покоління зовсім немає поваги до минулого та надбань наших предків, воно не живе за морально-духовними законами, не прагне досягти високих цілей у житті. І тому виховання людини, яка б протистояла економічним труднощам, духовній деградації, моральному та фізичному виснаженню має на себе взяти сучасна школа. Адже школа – це той осередок, який зможе вплинути на учня духовно.

Проблема формування духовності учнів в українській етнопедагогіці -одна з головних проблем нашої держави. Тому, що успішний розвиток демократичних процесів в Україні залежить від багатьох умов, серед яких провідне місце посідає духовне відродження громадян, гармонізація соціального життя нації.

Духовність – творча спрямованість, наснага, енергія людини. Особистість має право на самостійність, індивідуальність. Однак для пробудження і подальшого духовного розвитку індивіда потрібно створити відповідні умови. І це питання є надзвичайно важливим, тому що духовність визначає спрямованість усіх розумових, вольових, емоційних якостей людини, її здатність до самоусвідомлення себе, як особистості.

Проблема духовності належить і до числа основних психологічних проблем. Життєво важливі задачі, котрі стоять перед сучасною цивілізацією -це подолання національної й соціальної несправедливості. А це потребує перетворення свідомості багатьох людей, тобто нового духовного відродження суспільства. На сьогодні дуже важливо для нашої держави, щоб кожен її громадянин піднявся над своїми власними проблемами, і намагався духовно збагатитися.

Проблемі духовності приділяли увагу багато років тому. Про це свідчать праці педагогів минулого: Я.–А. Коменського, Й.Г.Песталоці, В.О.Сухомлинського, К.Д.Ушинського. Вони виділили головні фактори, які впливають на духовне виховання учнів: праця, сім'я, школа, вчитель.

Тому наше суспільство й держава не можуть існувати, нормально функціонувати без певної системи гуманістичних духовних цінностей. Оволодіння цими цінностями підносять свідомість особистості на вищий щабель розвитку, наповнюють життя високими громадськими цілями.

Духовність – це ідеал, до якого прагне людина у власному розвитку.

В історії української етнопедагогіки особливу увагу заслуговують праці Г. Ващенка. В основу виховання української молоді Г. Ващенко поставив перш за все загальнолюдські та національні цінності, духовний розвиток кожної особистості. На його

думку, духовний розвиток особистості не може здійснюватися на засадах матеріалістичного світогляду. Для духовної людини, на погляд Г. Ващенка, притаманна, перш за все, любов до ближнього і до Бога, бути лагідним, боротися зі злом, уникати образи й помсти. Вчений підкреслював, що, духовно розвиваючи себе та своїх дітей, необхідно сприяти вихованню добродійностей. У підсумку погляди Г. Ващенка зводяться до такого:

- потреба духовності є в людині вродженою і виражається відповідними природними прагненнями;

- у різних людей і народів, а навіть залежно від історичного етапу їх розвитку, прагнення духовності репрезентується по-різному – інтенсивно або розмито, ослаблено [2, с.12].

Таким чином, у своїх педагогічних працях Г. Ващенко звертає увагу, що тільки на міцній духовній національній основі може бути забезпечене процвітання українського суспільства.

Духовність – це одна з характеристик людини, а головне, вона визначає усі його матеріальні якості, її цінність [3, с.24].

Якщо людина з високим рівнем сформованості духовності, то вона володіє системою умовностей та регламентації поведінки, має такий рівень культури, при якому спрямовує свою власну природу, свої думки, дії і діяльність на збереження та створення добра, гармонії, прекрасного в житті інших людей.

Якщо людина з середнім рівнем сформованості духовності, то вона теж озброєна і системою регламентацій, і високим рівнем звичних потреб у їх дотриманні, але спрямовує все це на породження й реалізацію антидуховності.

І лише та людина, котра не володіє ні певною системою, ні бодай мізерною кількістю умовних регламентацій, ні системою будь-яких потреб дотримуватися хоча б яких-небудь приписів в цілому, ні поняттям про добро та зло, про ідеал та антиідеал, прекрасне й огидне, може вважати себе повністю бездуховною.

Тобто, спираючись на попередні визначення, зрозуміло, що людина може багато читати, ходити до театру, спілкуватися з розумними людьми, мати тактовність, але її не можна назвати духовно вихованою. Тому, що весь її розум та вади свідомо направлені на користь собі, а не на альтруїстичні вчинки.

На сьогодні проблема розвитку духовності полягає в першу чергу у розумінні кожною людиною ти критеріїв, що складають основу поняття «духовність». Відповідно й проблема розвитку духовної особистості полягає не стільки в тому, що недостатньо продукується цінностей та ідеалів, скільки в їх розумінні кожного з нас. На формування духовності підростаючого покоління впливає чимало різноманітних умов, факторів та обставин.

Література є важливим засобом формування духовності. Адже вона впливає на формування духовного світу кожної дитини, на

її емоційну сферу.

Критеріями духовної сформованості особистості є:

- морально-етична культура (моральні норми, моральний ідеал, любов і повага до ближнього);
- соціальні критерії (ставлення до громадської діяльності, доручень, любов до Батьківщини, відчуття справжнього громадянина своєї держави);
- пізнавальний критерій (творча спрямованість, пошуковий інтерес, жага до знань);
- розуміння сенсу буття (життєва позиція, розуміння своєї мети і свого призначення в житті).

Література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994.
2. Ващенко Г. Духовний аспект педагогічної творчості. – К., 2004.
3. Никифоров А.С. Эмоции в вашей жизни. – М.: Советская Россия, 1974. – 189 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка. – Тернопіль, 1997.

Юлія Березюк,

викладач

(Житомирський Інститут медсестринства)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДРУЧНИКА В СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Еволюційні процеси в освіті набувають специфічні риси, співзвучні вимогам часу: інформатизації, гуманізації та інтеграції. Це виявляється, насамперед, у системі засобів освіти. Ця система відкрита і динамічна, тому що постійно змінюється під впливом зовнішніх, – соціально-культурних – і внутрішніх, – дидактико-педагогічних, – впливів. Підручник, як елемент системи, відповідно змінюється і виступає індикатором цих впливів. Сучасні тенденції гуманістичного, індивідуально-орієнтованого підходу в навчанні викликають необхідність нового погляду на проблему вдосконалення підручника, що є одним із пріоритетних педагогічних досліджень рамках державної програми «Україна ХХІ століття: стратегія освіти», в умовах інтеграції єдиного освітнього та інформаційного простору. Це актуально для всіх рівнів освіти, особливо для вищої школи в умовах пріоритету самостійної роботи студентів. Необхідно осмислення феномена одного з елементів системи засобів освіти підручника з погляду соціокультурного підходу.

Із самого початку підручник стає невід'ємною частиною соціального і культурного розвитку суспільства. Виникнення

підручника було обумовлено потребами людства в нагромадженні, передачі, збереженні знань і культури наступним поколінням. Підручник як засіб освіти і формування культури відіграє важливу роль завдяки відповідному дидактичному матеріалу, тому процес його модифікації й вдосконалення, що почався з часів розвитку людства, продовжується й у наш час. Змінюючи форми і конструкції, підручник виконує різноманітні функції, що задаються не тільки його специфікою, але і конкретним соціально-культурним значенням. Такий підхід дозволяє розглянути шість умовних періодів становлення підручника, формування його основних ознак (форми, змісту, структури, оформлення, призначення, місця в системі засобів освіти) в розвитку освіти.

Перший період становлення і формування ознак підручників пов'язано з появою перших образотворчих засобів. Наприклад, вже наскальні малюнки і різні природні матеріали (камінь, кіста, дерево, глина) виконують гносеологічну і комунікативну функції з метою збереження і передачі знань та культури наступним поколінням. Поява перших підручників, що містять дидактичні тексти, пов'язано з поширенням клинописних глиняних табличок у Шумеру, а також в інших країнах Месопотамії і Передньої Азії наприкінці II -початку III тисячоріччя до н.е. Завдяки якості матеріалу і специфіці технології глиняних табличок вони збереглися до нашого часу. В міру подальшого розвитку цивілізацій змінювалися форми і конструкції підручників: у III тис. до н.е. з'явилися єгипетські сувої-рулони, по черзі склеєних один з одним, сторінок папірусу. Відмітними ознаками підручника даного періоду є різноманітність його форм, зміст, що характеризується дидактичними текстами і призначення, що виконує гносеологічну, комунікативну і освітню ролі.

Другий умовний період у розвитку підручників можна позначити періодом давньогрецької культури, в якому роль підручників виконували книги великих учених античності в рукописній формі. Усні традиції в навчанні, що переважають спочатку в античній культурі, (наприклад, мова Піфагора, знамениті діалоги Сократа), поступово, вже в епоху Платона перейшли до культури, що спирається на письмову фіксацію і комунікацію через літературу. Твори, створені в стінах Лікея Аристотеля на основі прочитаних лекцій, можна назвати навчальними посібниками, першими формами систематичного викладу матеріалу відповідних наук. Саме лекції зумовили письмове фіксування суджень різних учених і перші спроби систематизації наукового матеріалу в підручниках. Підручник і його читання перед слухачами стає основою системи освіти. Рукописи трактатів, підручників являють собою нову форму трансляції культурної традиції, передачі зразків істинного знання, водночас зберігаючи

гуманістичні традиції в освіті людини і його становлення як автономної, вільної особистості, включеної в соціальне середовище, характерні для давньогрецької культури. Розповсюдженою формою підручника даного періоду є поліптихи – дерев'яні дощечки, скріплені між собою металевими скобами або шнурком через просвердлені отвори. Таким чином, крім зміни форми, характерними ознаками першого умовного періоду становлення підручника є його новий зміст, що відрізняється систематизацією наукових знань і призначення, що відображає гуманістичні традиції в освіті. Підручник стає важливим навчальним засобом.

Поліптихи, поряд з іншими формами підручника були поширені й у навчальному процесі Середньовічної Європи, який можна умовно позначити третім періодом у розвитку підручника. Перехід від сувою до кодексу став здійснений завдяки еластичним властивостям пергамену, – виробленої овечої, козячої або телячої шкіри – який можна було згинати, різати, зшивати в зошити. З поширенням більш дешевого папера в XII столітті кодекс міцно увійшов в наше життя, отримавши масове поширення в епоху друкарства в середині XV ст. Релігійні мотиви епохи відбилися на призначенні підручників Середньовіччя. Характерними для навчальної літератури стали дидактизація і повчальність. У навчальному процесі велике значення мало читання уривків із канонічних рукописів і їх коментування в процесі читання. Культурною домінантою Середньовіччя, що визначала спрямованість освіти і педагогічної думки, було прагнення людини до ідеального світу, релігійно-моральне відношення до внутрішнього життя, фізичний і духовний аскетизм. Логічною реакцією на це одностороннє світосприймання стала ідеологія Ренесансу, що по-новому оцінила античну спадщину, акцентуючи саме на гуманітарній освіті, де підкреслювався пріоритет розвитку здібностей особистості в її цілісності і природності. Підручник відобразив нове призначення епохи в новій формі кодексу, що одержала масове поширення в зв'язку з винаходом Йоганном Гутенбергом друкарства (1440). Суперечливість періоду Середньовіччя знайшла відображення в змісті підручників, що проявилось в дидактизації, повчальності з однієї сторони і тенденцій гуманізації освіти, з іншої. Підручник як і раніше був важливим засобом у процесі навчання, виконуючи суспільну, інформаційну, виховну, культурну ролі. Друкована навчальна книга стала більш доступною для учнів по порівнянню з рукописною, що функціонувала до винаходу друкарства.

Четвертим періодом в еволюції підручника можна умовно назвати періодом Нового часу. Новий час ознаменував початок «золотого» століття в розробці підручників, навчальних планів і дидактики. Я.А. Коменський створив «Дидахографію» – теорію

застосування книги в навчанні, яку розглядали як важливий інструмент у руках учителя, але не автономний засіб ведення навчального процесу. У теорії були запропоновані основні вимоги до підручника: ясність, чіткість, видимість, доступність, невеликий обсяг, змістовність. Його педагогічна система, що ґрунтувалася на християнсько-антропологічних поглядах, визначала її гуманістичний характер. Ілюстрований «Світ чуттєвих речей у картинках» Я.А.Коменського послужив зразком досконалості оформлення для авторів підручників наступних століть. Песталоцці, засновник народної школи, розробив «практичну педагогіку», створивши методики розвиваючого навчання. Авторитарна методологія підручника по Новій Англії ознаменувала появу сучасного підручника і задала тон для майбутніх підручників в Америці. Підручники були організовані з метою запам'ятовування тексту. На Україні підручники видавалися друкарнею Львівської братської школи (греко-слов'янська граматика, «Буквар»), друкарнями Острозької і Києво-Печерської Лаври. У 1619 році в Білорусії видається «Граматика» українського вченого Мілетія Смотрицького, що залишалася основним навчальним посібником протягом 150 років в українських, російських, білоруських, сербських і болгарських школах. З утворенням у 1632 році Києво-Могилянської колегії, згодом Академії (право вищого навчального закладу Києво-Могилянської академії було подаровано Петром I 26 вересня 1701 року, виникла необхідність у виданні навчальних видань для підготовки фахівців мовою регіону. Однак цілий ряд указів забороняли видання книг українською мовою (наприклад, укази Петра I 1709р., 1720 про заборону видання книг українською мовою). Підручник із характерним для нього призначенням виконувати виховну, культурну, суспільні ролі держави, став провідником його ідеології. Наукова спрямованість епохи додала до ознак четвертого періоду ототожнення підручника з науковим знанням. На думку, Бернардо Больцано – чеського філософа, математика і теолога, – лише те знання є наукою, що має підручник, а сама наука розуміється ним як сукупність істин, що відомі і значні для того, щоб бути викладеними в підручниках. Таким чином, характерними ознаками підручника у формі кодексу періоду Нового часу стають не тільки якісні зміни в його змісті, оформленні, створенні теорії застосування книги в навчанні, але й акцент на його ідейно-виховному призначенні і науковості.

П'ятий період у становленні і формуванні ознак підручника характеризується періодом індустріального суспільства, в якому головна роль належить ідейно-виховної функції підручника. Марксистсько-ленінська ідеологія, що охоплювала довгий період розвитку нашої держави, розглядала підручник як відображення реальності, суб'єктивний образ об'єктивного світу, що

переломлюється через призму інтересів соціальних груп. Отже, підручник фіксував основний зміст визначених форм суспільної свідомості, насамперед науки й ідеології. З метою проведення марксистсько-ленінської ідеології особлива увага приділялася ідейно-виховній ролі підручника. Тому найважливішим завданням стала побудова підручника. Вперше Н.К. Крупська висунула вимогу побудови стандартного підручника, критикуючи класичні підручники, що використовувалися в дореволюційній Росії, що «були панськими ... потребували постійної допомоги вчителя або репетитора...», без чого вони були б «незрозумілими». Питанням якості і забезпечення підручниками студентів стали приділяти більш уваги. Про це свідчать різноманітні положення по проведенню конкурсів по створенню високоякісної навчальної літератури, конференції з проблем якості підручників, заснування державних премій, тощо. Ознакою якісного підручника стала специфіка його підготовки і видання, що проявилось у відповідних законодавчих документах.

Відрізняються різноманітність і приналежність підручника до певної категорії об'єкта. Під підручником розуміють: основний і провідний вид навчальної літератури, навчальну книгу, навчальний посібник, навчальне видання, жанр навчальної літератури, тощо. В освітній системі цього періоду відбуваються якісні зміни, що відобразилися на системі засобів освіти. Інформативна спрямованість навчання в 60-70 роки привела до створення нового покоління підручників, адекватних цій тенденції. У цей же період одержали поширення програмовані, розвиваючі навички й уміння по закріпленню інформації, проблемні і стимулюючі пізнавальну й творчу діяльність учнів підручники, що відображали цілі відповідного навчання: програмованого, розвиваючого, проблемного. Розроблялися теорії побудови підручників не тільки для шкіл (теорії І.Я.Лернера, В.В.Краєвського, Д.Д.Зуєва, В.П.Беспалько та ін.), але і для вищої школи (теорії П.Г.Буги, Н.Тупальського, А.А.Гречихина та ін.), в яких розглядалися основні вимоги до змісту, структурі, оформленню, підготовці, виданню та оцінці якості підручників. Таким чином, у даний період оформилися основні ознаки підручника: форма, зміст, структура (архітектоніка), оформлення, високий ідейний і методичний рівень, що проявився в ідейно-виховній ролі підручника, місце в системі засобів освіти.. Остаточно оформилася модель системи освіти: викладач – підручник -учень.

Напрямки інформатизації і гуманізації у світовому освітньому просторі, що визначилися наприкінці ХХ століття, внесли відповідні корективи в соціально-культурне життя суспільства, що спричинило зміну парадигми суспільної свідомості, спрямованої на розвиток особистості й ознаменувало початок шостого періоду в становленні

і формуванні ознак підручника. Перенос її з класових цінностей на особистість, її розвиток і саморозвиток, формування демократичного суспільства спричинили зміну соціально-культурних цінностей. Виникла потреба в нових підручниках, які б органічно поєднали особисто-орієнтований підхід у навчанні і розвиток інформаційних технологій. Це привело до появи нового електронного підручника, існуючого у формах оптичного диска СБ-КОМ, електронної книзі-кодексу, всесвітньої мережі ІНТЕРНЕТ, тощо. Процеси інтеграції у світовому освітньому просторі сприяють розвитку дистанційного навчання, в якому провідну роль відіграють електронні підручники. На зміну класичної моделі освіти: викладач – підручник – учень, що акцентувала увагу на діяльності викладання, повинна поступово прийти нова модель освіти: учень – підручник – викладач, в якій пріоритет віддається самостійної пізнавальної діяльності учня. Однак роль викладача не можна зменшити, навпаки з'являються можливості розширення його навчально-виховних функцій, удосконалювання методів творчого навчання в навчальному процесі. На даному етапі розвитку інформаційного суспільства, доцільно застосування в навчальному процесі як друкованого, так і електронного варіанта підручників. Нові підручники повинні відображати евристичне навчання, що характеризується розвитком не тільки учня, але і траєкторії його освіти, включаючи розвиток цілей, технологій, змісту освіти.

Таким чином, аналізуючи зміни, що відбуваються в становленні і формуванні ознак підручників під впливом динамізму соціально-культурного розвитку суспільства, можна констатувати, що:

- процес трансформації й вдосконалення підручника, як феномена одного з елементів системи засобів освіти і формування культури, що почався в далекій давнині в результаті потреб людства в нагромадженні, передачі та збереженні знань і культури наступним поколінням, продовжується й у наш час;

- основні ознаки підручника, минувши у своєму розвитку шість умовних періодів, на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства набули відповідні риси.

Раціональним підручником, що відображає соціокультурний процес інформатизації суспільства, представляється підручник у традиційній і електронній формах, що відповідає вищевикладеним вимогам до його концептуального змісту із відповідною структурою й оформленням. Це важливо для розв'язання проблеми вдосконалення підручника.

Література

1. Біляєв О., Скуратівський Л. та ін. Концепція навчання державної мови в школах України // Дивослово. – 1996. – № 1. – С 16-19.
2. Ермоленко С. Я., Сичова В. Т. Рідна мова. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Грамота, 2005. – 240 с

3. Глазова О., Кузнецов Ю. Рідна мова. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Педагогічна преса, 2005. – 288 с
4. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Рідна мова. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Навчальна книга, 2005. – 287 с
5. Ющук І. Крок уперед, але... // Дивослово. – 2006. – № 2. – С 31-35.
6. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5-12 класи. – К.: Перун, 2005. – С. 35.
7. Шляхова В. Опанування способів тлумачення лексичного значення // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 3. – С 30-34.
8. Бондаренко Н. Способи семантизації слів на уроках мови // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 5.
9. Методичні рекомендації щодо структури, змісту та обсягів підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів // Вища освіта: Інформ. вісн. – 2001. – № 4. – С. 48-51.
10. Перовський Е. И. Методическое построение и язык учебника для средней школы // Известия АПН РСФСР. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1995. – Вып. 13.
11. Покиданов Г. О. Сучасний підручник: яким він має бути / Г.О.Покиданов // Шк. б-ка. – 2003. – № 3-4. – С 5-6.

Марія Суй,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПРИКЛАДІ ЄМІЛЬЧИНСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Історія та сьогодення. Надто великий проміжок часу між цими двома словами. Новітній час є тим простором, у якому ми живемо, проте без історії – це всього на всього порожнеча, котра не має нічого логічного, духовного, сакрального. Безперечно, людина як біологічна істота, спокійно зможе влаштуватися у навколишньому світі. Проте яким зможе вирости дерево без коріння?!...

Знання минулого є важливим фактором для формування сучасного світогляду. Людина, яка живе у будь-якому суспільстві, залежить від певного загальноприйнятого порядку, який формується на протязі всього історичного розвитку народу. Це формування спричинене історичними подіями, звичаями та традиціями певної нації.

Під словом **нація** Н.Є.Фоміна розуміє стійку людську спільноту, сформовану на підставі спільної історичної долі, культури, мови, території та економічного життя. Вона виявляється в усвідомленні

належності до цієї спільноти та у відчутті власної своєрідності в стосунках з представниками інших спільнот[4].

Українці є однією з найдавніших націй у світі, духовними островами в житті яких були народні звичаї та традиції, котрі формувалися на протязі багатьох століть і є невід'ємною частиною не лише минулого українського народу, а й сьогодення.

Витоки наших знань про українську культуру сягають у сиву давнину та дійшли до нас з бабусиною піснею. Накопичуючи набуте протягом багатьох тисячоліть, українці дбайливо зберігають все те, що є культурним надбанням народу.

Вивченням духовної спадщини народу займається наука – етнокультурологія. Ця наукова дисципліна є суміжною з етнологією та культурологією.

Етнологія – це наука, що вивчає процеси формування та розвитку різних етнічних груп, їх ідентичність, форми їх культурної самоорганізації, закономірності їх колективної поведінки і взаємодії, взаємозв'язку особистості і соціального середовища[3].

Під культурологією слід розуміти науку, яка вивчає специфіку розвитку матеріальної та духовної культури цивілізацій, етносів, націй у конкретно-історичному періоді, їх взаємозв'язки та взаємовпливи. Культурологія є сталою системою знань про сутність, закономірності існування та розвитку, людське значення та способи пізнання культури[1].

У словнику соціолінгвістичних термінів В.А.Кожемякіна, Н.Г.Колесник, Т. Б. Крючкова, зазначено, що етнокультурологія – це наукова дисципліна, яка вивчає розвиток культурних процесів народів, протягом усієї історії. Вивчає проблеми етносу, як соціальної спільноти; середовище етнокультурних процесів; образ життя та культури в середині етносу [2].

Поліський регіон – є однією з найбільш архаїчних зон на території України, де особливо інтенсивно побутували народні свята, звичаї та обряди. Проте історичні події, а саме аварія на ЧАЕС, призвели до деструкції значної кількості населення, що спричинило часткову втрату унікальної народної культури поліщуків.

Основні завдання які полягають сьогодні перед нами:

- збереження народних звичаїв та традицій;
- повернення в нашу культуру одвічних істин моралі, духовності;
- пізнання себе та усвідомлення коріння духовної культури Полісся;
- розвиток етнічної культури поліського регіону;
- актуальність культурних надбань;
- Інтенсивна культурно-освітня діяльність.

Найефективніше вирішення цих завдань можливе у педагогічному процесі, спрямованому на вдосконалення особистості,

світогляд якої повинен формуватись на базі народної культури, сформованої протягом тривалого часу.

Ємільчинський район Житомирської області є одним із тих, де з повагою відносяться до культурної спадщини своїх пращурів. Саме тут не лише намагаються зберігати культурні пам'ятки, звичаї та традиції, але й модернізувати, розвивати їх в ногу з сучасністю.

На прикладі Ємільчинського району можемо виділити наступні аспекти розвитку етнокультурологічного педагогічного середовища:

- **збереження культурної спадщини народу.** Сюди ми можемо віднести зібрання фольклору, предметів побуту, створення шкільних етнографічних музеїв. У більшості шкіл Ємільчинщини існують музеї, музейні кімнати краєзнавчого, народознавчого спрямування, створені самотужки учнівським, педагогічним та батьківським колективом. Відвідування музеїв є важливим засобом духовного виховання учнів, формування їхнього світогляду, допомагають пробудити любов до свого народу, культури. Одними з найперших є шкільний краєзнавчий музей та Народний музей Хліба.

Краєзнавчий музей створено на базі Піддубівської ЗОШ I-III ст. 20.04.1984р. за сприяння учнів та вчителів школи. Натхненником і першим директором музею був вчитель історії Ярмоленко Володимир Григорович. У цьому музеї зібрано найрізноманітніші експонати від первіснообщинного ладу і до сьогодення. Зокрема, значна кількість глиняного посуду, вишитих рушників та сорочок. Щороку музейна зала школи, завдяки небайдужим

мешканцям села, поповнюється все новими експонатами. Цікавим є і той факт, що екскурсії у музеї проводять учні школи, переважно старшокласники. Школярі регулярно доглядають за музейними експонатами, що допомагає формувати бережливе ставлення до культурної спадщини наших пращурів.

Згодом був заснований Народний музей Хліба в Великоцвілянській ЗОШ I-III ст. 12.04.1985р. Створювався спільними зусиллями учнів, батьків та вчителів. Засновник Микола Жилюк.

Саме тут розміщені унікальні експонати відповідної тематики: жорна, старовинний млинок, віялка, ступа та ін. Також знаходиться найцікавіша інформація про історію хліба не лише нашої батьківщини, але й з багатьох куточків світу. Для кожного українця, цей музей має досить важливе значення, оскільки хліб є святинею, символом життя нашого народу протягом багатьох тисячоліть. Основне завдання музею – виховати бережливе, шанобливе ставлення до хліба.

- **культурно-просвітницька діяльність.** Наші пращури були землеробами, скотарями, мисливцями, ремісниками, які вшановували природні явища та бережливо ставилися до них, у зв'язку з тим, що цілком залежали від природи. Народні свята та обряди відображали певну ритмічність життя людини. Найбільш

значними були Різдво Христове, Громниці, Масляна, Великдень, Купало. Особливий інтерес викликає проведення поліських вечорниць напередодні св. Катерини та Андрія. Цей звичай, в дещо видозміненому вигляді зберігся і до наших днів.

Щорічно Підлубівська ЗОШ запрошує всіх бажаючих на передодні дня св. Андрія відвідати театралізоване дійство «Андріївські вечорниці», організоване учнями старших класів та юнацьким клубом за інтересами «Веселка», який діє при Підлубівській сільській бібліотеці.

Інформація на історичну тематику, українські народні костюми, танці, пісні та колядки, традиційні поліські смаколики, гарний настрій, народний дух – тут присутнє все.

Увесь вечір дівчата ворожать на власну долю, закликають свого судженого. Найбільш видовищним, на думку глядачів, є гадання на «балабушки».

Дівчата по черзі розкладають на рушнику маленькі пиріжки. До зали заводять пса, основне завдання якого полягає у тому, що він повинен смакувати приготовану для його випічку. За віруванням вважають, чий перший пиріжок зість пес, та дівчина першою вийде заміж. Неможливо на Андріївських вечорницях обійтись і без кусання калити. Парубки сідлають коцюбу, та вирушають до діда скуштувати калиту. Всі бажаючі можуть також приєднатися до дійства, скуштувати смачну випічку та отримати як бонус сажову мітку на обличчі. «Андріївські вечорниці» – це виховний захід, який збагачує знання про звичаї та традиції українського народу, культуру спілкування, побут, формує естетичні смаки та вподобання, розвиває морально-етичні якості.

- **модернізація народних звичаїв та традицій.** Звичаї, традиції, культуру нашого народу потрібно зберігати. Проте світ змінюється і багато старого виходить з ужитку. Ми вже не носимо вінки у волоссі та вишитих сорочок, у музичному плеєрі переважають пісні поп-виконавців, більшість дівчат не вміє вишивати, а хлопців танцювати гопак. Тож найважливіше педагогічне завдання яке полягає перед нами – усучаснити культурні надбання нашої нації.

Це усвідомила відома народна співачка Ніна Матвієнко. Раз у два роки в смт. Ємільчине проходить обласний фестиваль народної творчості «Поліське перевесло». Свою майстерність презентують ансамблі, дуети, тріо та квартети, фольклорні гурти. Не можливо уявити фестиваль і без конкурсу солоспіву на приз Ніни Матвієнко, в якому приймає участь надзвичайна кількість талановитих голосів. Переважно, до фестивалю долучаються мешканці з різних районів Житомирської області, проте з кожним роком «Поліське перевесло» переходить на міжобласний рівень, оскільки приєднуються бажаючі взяти участь і з інших областей.

На фестивалі працює Містечко майстрів народного мистецтва, де можна задовольнити естетичні смаки. Тут представлені сучасні вишиванки, вишиті рушники, скатертини, вироби з бісеру, дерева та металу, витинанки, лозоплетіння, та декоративно-графічні вироби на корі берези.

У рамках фестивалю проводяться майстер-класи з виготовлення пряжі, килимів на верстаті та поліської ляльки-мотанки. Кожен бажаючий може спостерігати за процесом та долучитися до нього.

Поряд з містечком майстрів проходить ярмарка меду. Саме тут можна скуштувати та придбати «бджолиного дарунку» на будь-який смак: в вошині та без, гречаний, липовий, з акації, польових квітів та ін.

Фестиваль народної творчості «Поліське перевесло» забезпечує розвиток та збереження джерел національної духовної культури поліщуків, виявленню нових талановитих виконавців, розвитку їх творчих можливостей, організацію докільця, посилення впливу народного мистецтва на естетичне та духовне збагачення людей.

Отже, розвиток етнокультурологічного педагогічного середовища Поліського регіону є найактуальнішим для нас. Оскільки, культурні надбання поліщуків, які формувалися тривалий час, були в деякій мірі втрачені. Це спричинено в першу чергу екологічною катастрофою, яка спіткала Полісся. Перед нами стоїть низка завдань, основною метою яких є повернення народних звичаїв та традицій. Ємільчинський район Житомирської області всіма зусиллями намагається формувати світогляд кожного мешканця рідного краю на базі народних цінностей та культурної спадщини. Зусиллями учнів та колективу вчителів облаштовуються музейні кімнати, проводяться народознавчі вечори, бесіди, фольклорні читання. Завдяки працівникам культури проходять фестивалі районного та обласного рівня. Один з найвідоміших – «Поліське перевесло», створений з ініціативи Ніни Матвієнко. Багато кроків зроблено в перед, для того щоб показати, як потрібно, проте є куди рости, розвиватись, тим більше що ідеал не має меж.

Література

1. Кожемякина В.А., Колесник Н.Г., Крючкова Т. Б. Словарь социолінгвистических терминів – М.: 2006. – 312с.
2. Садохін А. П., Грушевіцкая Т. Г. Етнологія: Підручник для студ. вищ. навч. Закладів. – 2-е изд., Перераб и доп. – М: Видавничий центр «Академія», 2003. – 320 с.
3. Українські традиції і звичаї / за ред. Н. Є. Фоміна – Харків.: Фоліо, 2006.

РОЗДІЛ II

Історичне підґрунтя етнокультурологічної спрямованості педагогічного середовища Поліського регіону

*Леся Глазунова,
викладач Житомирського технологічного коледжу*

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

Одним із визначальних стратегічних принципів сучасної освітньої політики в Україні є гуманізація освіти, в основу якої покладено забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей, створення умов для формування естетичної культури особистості.

Одним із ефективних засобів формування естетичної компетентності майбутнього вчителя є народознавство, що забезпечує не лише розуміння, збереження, примноження народних духовних та матеріальних цінностей та надбань, а й спонукає до власної творчості, вдосконалення педагогічної майстерності.

Етнокультурологічний підхід у національній освіті висвітлено в працях М.Я.Антонець, О.С.Березюк, О.О.Боряк, С.У.Гончаренка, В.І.Кононенко, В. П. Кузя, В.Д.Мусієнко, Ю.Д.Руденка, З.О.Сергійчука, В.Т.Скуратівського, М.Г.Стельмаховича, О. В. Сухомлинської, Н. В. Тараненко та ін.

Етнокультурологічний підхід є важливим у фаховій підготовці вчителя. У процесі вивчення історії рідного краю, усної народної творчості, педагогіки народного календаря, народної дидактики, звичаїв та традицій студенти не тільки збагачуються духовно та інтелектуально, але мають можливість більше дізнатися про рідний народ і систему народного виховання.

Після здобуття Україною незалежності науковці почали більше уваги приділяти дослідженню та відтворенню народних традицій, культури. Визначення термінів «народознавство» та «етнографія» набуло дещо іншого змісту.

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») наголошується на «відображенні у змісті освіти закономірностей історичного розвитку, широкому вивченні україно-народознавства, етнічної історії та етногенези українців [5, с. 23].

У Концепції педагогічної освіти зазначено, що **народознавство** – це рідна мова, історія, краєзнавство, етнографія, народна педагогіка, народний календар, народні моральні принципи, усна творчість, різні види мистецтва й художньої творчості,

прогресивні національні традиції, звичаї та обряди, народні символи та національна символіка.

В освітньо-професійній програмі вищої освіти за професійним спрямуванням зазначено, що вивчення курсу «Народознавство» / «Українознавство» передбачає засвоєння студентами знань про особливості етногенезу українського народу, динаміку його чисельності в історичному процесі, формування території України, специфічні ознаки матеріальної та духовної культури, психіки. Зокрема, у площині матеріальної культури розглядаються ткацтво, гончарство, промисли, художні вироби, житло. Предметна сфера духовної культури охоплює питання символіки народу, звичаїв, обрядів, побуту тощо. Значна увага приділяється вивченню календарних свят й обрядів, релігії в цілому. На заняттях з українознавства майбутні вчителі збагачуються не тільки теоретичними знаннями, а й виконують творчі практичні завдання, при цьому знайомляться з усім спектром засобів народознавства. Одним із недоліків зазначеного курсу є те, що процес формування естетичної компетентності майбутніх учителів здійснюється опосередковано й не носить системного та ціленаправленого характеру.

На думку Т.Д.Дем'янюк, використання народознавства у навчально-виховному процесі сприяє засвоєнню молоддю знань про Батьківщину, свій народ, його культуру, мову. Організація народознавчої роботи – це систематичний творчий пошук, спрямований на оновлення змісту навчально-виховного процесу, наповнення його народознавчим матеріалом, впровадження нових підходів, пробудження пізнавальних інтересів молоді до вивчення і засвоєння національних, естетичних та загальнолюдських цінностей [4, с.4]. Дослідниця виділяє такі засоби народознавства: мова, історія, фольклор, пісенна та танцювальна творчість, музика, традиції, вірування, побут, ремесла, народні ігри та іграшки [4, с. 6].

В.П.Струманський вважав, що народознавство сприяє сприйняттю та усвідомленню студентами народних традицій, звичаєвих норм, правил людського співжиття; українського фольклору педагогічного спрямування; народного досвіду родинного виховання і формування естетичних почуттів, поглядів, смаків особистості засобами народної символіки; образотворчого, музичного та хореографічного мистецтва. Учений розглядав народознавство як поєднання знань з етнографії, археології, історії, краєзнавства, етики, естетики й етнопедагогіки, а також узагальненого історичного досвіду суспільно-побутового й виробничо-побутового життя народу. Основними засобами він вважав: історію, побут, культуру, національну символіку, національні риси характеру, звичаї, традиції. Майбутній учитель, на думку В.П.Струманського, повинен не лише успішно опанувати теоретичними знаннями, а й навчитися

практично їх застосовувати в повсякденному житті, уміти прилучати до них своїх вихованців [13].

І.С.Жупанін виділив наступні завдання використання засобів народознавства: виховувати шанобливе ставлення до матеріальних і духовних цінностей українського та інших народів; розвивати внутрішню культуру молоді, формувати в неї потребу збереження, продовження й примноження культурних цінностей, упровадження у свій побут загальнонаціональних традицій, обрядів, звичаїв; виробляти в молоді практичні вміння народознавчої роботи [6, с.37].

Викладацький колектив інституту українознавства Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка А.М.Богуш та Н.В.Лисенко та ін. вбачають завдання використання засобів народознавства в навчально-виховному процесі в ознайомленні студентів з основами етнічної історії українського народу, його матеріальною та духовною культурою, з теоретичними засадами та історією української етнопедагогіки, з українськими національними традиціями; збагаченні словника майбутніх педагогів народознавчими поняттями, народною термінологією, образними виразами, малими формами українського фольклору; прищепленні практичних умінь і навичок роботи з народознавства; навчанні складати сценарії національних свят; ознайомленні з передовим педагогічним досвідом народознавчої практики тощо. Автори зазначають, що, використовуючи наявні теоретичні знання, викладач подає студентам специфічні методичні прийоми ознайомлення дітей з українськими національними традиціями, символами, оберегами [13].

А.В.Дмитренко та Л.М.Науменко вбачають мету використання засобів народознавства у розширенні знань студентів з історії українського та інших народів, що населяють нашу країну, залученні молоді до витоків кращих народних традицій, нагромадженого попередніми поколіннями позитивного досвіду в різних галузях народної культури. Дослідники впевнені, що вивчення побуту та естетичної культури українського народу сприятиме відродженню національної самосвідомості студентів, збагаченню їхнього духовного світу, дасть змогу опанувати й творчо використовувати народознавчі засади в процесі формування естетичної компетентності студентів [5].

Р.П.Скульський та М.Г.Стельмахович підготували посібник «Методика викладання народознавства в школі», де досліджували аспекти формування естетичної компетентності молоді засобами народознавства [11]. На думку авторів засоби народознавства виступають визначальними в процесі формування естетичної компетентності молоді, а серед них виділяють мову, фольклор, історію, пісенну творчість, народну педагогіку, педагогіку народного календаря, побут, родинне виховання, звичаї, традиції, вірування та ін.

Цінним у процесі професійної підготовки вчителя, на наш погляд, є доробок М.Г.Стельмаховича, зокрема книги: «Мудрість народної педагогіки», «Народна дидактика», «Народна педагогіка», «Виховні цінності традиційної української родини», «Українська родинна педагогіка», «Українська народна педагогіка», де висвітлюються аспекти формування естетичної компетентності майбутнього вчителя засобами народознавства [11].

Л.М.Демирська з усього спектра засобів народознавства віддає перевагу фольклору, традиціям та обрядам, бо вважає, що вивчення фольклору, відтворення обрядів (не театральне дійство, а правдиве святкування), вдумливе й дбайливе збирання по крихтах народної мудрості й досвіду допомагає проникнути в характер народу, зрозуміти красу обрядів, що не втратили не тільки естетичного забарвлення, але й глибинного естетичного змісту до сьогодні, сприяє вихованню поваги, шани, любові до нього [13].

У контексті досліджуваної проблеми хочемо відмітити працю К.В.Перлієва, який різнобічно аналізує засоби народознавства, що впливають на рівень професійної підготовки вчителя [10, с. 29]. Дослідник виділяє мову, усну народну творчість, пісенну та музичну народну творчість, народний театр, традиції, звичаї, іграшку, побут, народну символіку та ін., як ефективні засоби народознавства, що впливають на формування естетичної компетентності молоді.

Результати проведеного дослідження переконують, що багатство спектра терміна «народознавство» передається в таких поняттях, як «народна культура», «національна самосвідомість», «національний характер», «національний світогляд», «національна освіта», «національне виховання», «народна медицина», «кулінарія», «землеробство», «астрономія» тощо. Багатогранність народознавства розкривається цілою низкою етнографічних галузей знань. Більшість науковців сходиться на тому, що сутність народознавства полягає в пізнанні законів, форм і напрямів буття народу. Найбільш повно поняття «народознавство» розкривається в етнопедagogіці (народній педагогіці). Етнопедagogіка – це наука, яка досліджує зміст пам'яток народної творчості, форми та методи соціалізації підростаючих поколінь, що виробив український народ упродовж віків. Сприяє засвоєнню ідеалів народного виховання молодим поколінням [3].

Курс «Етнопедagogіка» має на меті формування готовності майбутнього вчителя до застосування надбань народної культури в повсякденній роботі школи. Завданнями курсу передбачено: формування в майбутніх вчителів національної духовності, світогляду, характеру, системи знань з етнопедagogіки в єдності зі знанням історії народу, його культури, етнографії; формування вмінь своєчасно актуалізувати етнопедagogічні знання та професійно використовувати їх у роботі з молоддю; забезпечення роботи по спостереженню етнопедagogічних явищ, систематизації й аналізу

матеріалу з етнопедагогіки.

У навчально-методичному посібнику «Українська етнопедагогіка: історичний контекст» (за ред. Н.В.Лисенко) [13] представлено актуальні аспекти етнопедагогіки на теренах України з найдавніших часів до сучасності. Дослідниці вдалося висвітити еволюцію теорії та практики використання етнопедагогіки з урахуванням історичних передумов і внутрішніх чинників її розвитку, основних тенденцій у формуванні її теоретичного й методичного аспектів. Серед засобів народознавства дослідниця виділяє родинну педагогіку, педагогіку народного календаря, фольклор, мову, народну іграшку та ін. [13, с. 37].

Отже, у формуванні естетичної компетентності майбутнього вчителя одна з вирішальних ролей належить засобам народознавства. З'ясуємо тлумачення терміна «засіб».

Усна народна творчість (казки, билини, легенди, небилиці, оповідання, прислів'я, приказки, загадки) – один з най триваліших та всеохоплюючих систем естетичних поглядів і духовного життя народу, тісно пов'язаний з народним побутом. Усна народна творчість (фольклор) узагальнює багатовіковий людський досвід, вона є носієм і втіленням народної мудрості, народного світогляду, його ідеалів. У фольклорі знайшли відображення не тільки естетичні та етичні ідеали народу, а й його історія, філософія, психологія, дидактика – тобто все, чим він жив, що хотів передати наступним поколінням. У високо поетичній і емоційно-образній формі відображений культурно-історичний шлях українського народу [22, с. 54].

Фольклор заключає у собі естетичні постулати, моделі поведінки, навчає естетично-духовним цінностям, формує естетичний світогляд та первинну картину світу, закладає підвалини для сприйняття, розуміння прекрасного та потворного, добра і зла. Усна народна творчість є зрозумілою кожному, а кожен із творів має дидактичний зміст.

Народна культура мовлення (мовленнєвий етикет) включає правила поведінки (привітання, прощання, скоромовки, дражнили, прозивалки, побрехеньки та ін.). Народний мовленнєвий етикет навчає естетиці спілкування, правильному, логічному, дотепному висловлюванню, правильній вимові тощо. Майже у кожному регіоні України, крім нейтральних за емоційним забарвленням, літературних привітань «Доброго дня», «Здрастуйте», існують певні мовні привітальні штами, які можуть бути не зрозумілими людям з інших ореолів населення. Зокрема, «Слава Ісу», «Доброї години красний/на пан/пані», «Мої вітання», «Запрошуємо на гостину», «Як ся маєте?» тощо. Привітання це – своєрідна візитка української гостинності, щирості, доброзичливості та відкритості, що заключає у собі правила естетики поведінки та спілкування.

Народне пісенне та музичне мистецтво (колискові, забавлянки,

коломийки, веснянки, колядки, щедрівки, русальні пісні, історичні, обрядові та ігрові пісні, голосіння тощо.). Народна пісня, хоровод, рухливі ігри під музику розкривають естетичний вплив такту, поєднання звуків, мелодії. Розрізняють календарно-обрядові, родинно-побутові, обжинкові, ліричні, жартівливі, кобзарські пісні та ін. колядки, щедрівки, веснянки, думи, биліни [1, с. 54].

Народна пісня здатна передати специфіку художньо-естетичного мислення своїх творців і носіїв, відображає їх естетичний світогляд, світосприйняття та естетичні цінності. Пісня супроводжує людину все свідоме життя – від народження і до смерті. Наразі, важко уявити будь-яке свято на Україні без використання пісенного та музичного супроводу.

Народна художня творчість (народне образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво, писанкарство, різьба по дереву, вишивка, оздоблення національного одягу, народні ремесла тощо). Українське образотворче мистецтво – одна із органічних складових національної культури, в якій стійко зберігається етнічна специфіка [10, с. 94]. У різноманітних формах народного художнього мистецтва – вишивках, прикрасах, розписах тощо – втілені світоглядні ідеї та естетичні смаки народу, його повсякденний потяг до прекрасного. Вироби народної художньої творчості включають як предмети повсякденного попиту, так і предмети, призначені для особливих випадків. Це предмети та прикраси, виготовлені у традиційній манері народних умільців з якими особистість зіштовхувалась від самого народження та які впливають на формування її естетичної сфери, прищеплення естетичного смаку, становлення естетичних ідеалів, долучення до власної творчості.

Народне театральне мистецтво (народний театр, вертеп, райок (шопка), мистецтво скоморохів та блазнів, коляда тощо) – один із найдавніших видів народної творчості, який пов'язаний з драматичними діями, іграми первісного суспільства, у яких мистецтво слова поєднується з ритуальною пантомімою, танцями, співом тощо. Рудименти древніх обрядових драматичних дійств дійшли до нас у різних народних іграх і хороводах («Перепілка», «Подоланочка», «Кострубонько», «Дід»).

Великий вплив на формування естетичних цінностей, сприйняття, світогляду, поведінки має народний театр (райок, вертеп). Здебільшого подібні дійства влаштовували у людних місцях, у невеликих дерев'яних коробках-театрах. За допомогою ляльок (солом'яних, дерев'яних, воскових, з паперу та тканини), якими керували декілька осіб, відбувалась вистава. Тут діяли позитивні та негативні персонажі, історичні, біблійні, фантастичні. Одяг та поведінка лялькових героїв відповідали вимогам часу, ролі. Глядачі були активними учасниками дійства, вони засуджували, допомагали, співчували героям.

Народна символіка (символіка народної вишивки, писанкарства, декоративно-ужиткового мистецтва, побуту, фольклору, народна атрибутика тощо) це – система алегоричних позначень, в які люди вкладають певний (магічний, обереговий) зміст. До національної символіки належать герб, прапор, гімн, національні символи-обереги: рушник, вінок, калина, верба, чорнобривці, барвінок, лелека, соловей, зозуля, козак Мамай, люлька, шабля тощо.

Народні свята, обряди, звичаї та традиції (Різдво, Покрова, Андрія, Катерини, Василя, Івана Купала та ін. обряди сватання, весілля, хрещення, погребіння тощо) – це своєрідні віковічні духовні устої розвитку народу, нації, які втілюють у собі кращі досягнення в ідейному, моральному, естетичному та трудовому житті людини. Народна святкова обрядовість – засіб саморегуляції людського життя. Це основа народної культури як вияву саморозвитку цілісного етнічного ества. За характером обрядів можна судити про вік і рівень розвитку естетичної культури, про її світоглядну сутність.

Засоби народознавства, що використовуються в навчальній та позанавчальній діяльності студентів, можна класифікувати за метою:

- ті, що покликані поглибити знання майбутніх учителів з історії, культури українського народу, його традицій;
- розвинути творчі здібності й таланти, підвищити рівень естетичної компетентності, сприяти загальнокультурному розвитку;
- виробити вміння і навички збирати та записувати зразки народної творчості;
- навчити доцільному відбору ефективних засобів народознавства та їх використанню в навчально-виховному процесі в майбутній професійній діяльності.

За *формами проведення* засоби народознавства поділяють на: навчальні, ігрові, художні, клубні, гурткові, індивідуальні (літературний гурток, гурток любителів поезії, літературні вікторини, драматичний гурток, конкурси на кращого байкаря, мовознавця, дослідницько-пошукові роботи, народні художні колективи тощо); за *місцем проведення* – університет, школа, громадські місця, на природі, на виставках чи в майстернях народних майстрів, у клубах, гуртках тощо.

Засоби народознавства можна умовно поділити на *суспільно-корисні* (охорона пам'яток історії та культури, народознавчі експедиції, патріотичні акції юнацьких і молодіжних організацій, козацькі республіки тощо); *трудові* (свята першої борозни, обжинок, прильоту птахів, толоки, освоєння традиційних ремесел і народних промислів); *пізнавально-розвивальні* (вікторини, диспути, літературні студії, клуби народної творчості, народні університети мистецтв, Мала академія мистецтв, народний театр (Вертеп),

музейно-краєзнавча діяльність, екскурсії, виставки тощо); *військово-спортивні* (спартакіади з народних видів спорту, змагання з козацьких єдиноборств, козацькі забави, національні ігри тощо).

Народознавча підготовка студентів – це процес засвоєння майбутніми фахівцями конкретних народознавчих знань, розуміння ролі історичних знань про свою країну, свій народ, його традиції, звичаї, обряди, ремесла, побут тощо.

Отже, засоби народознавства є дієвим та ефективним засобом формування естетичної компетентності студентів, але вони не використовуються належним чином у навчально-виховному процесі, не існує моделей, технологій формування естетичної компетентності майбутнього вчителя.

Література

1. Березюк О. С. Етнопедагогіка : Методичні рекомендації. // О. С. Березюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2005. – 76 с.
2. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : Навчальний посібник. – К. : Вища школа. – 1994. – 398 с.
3. Большая советская энциклопедия : В 30 тт., Т. 17. / Гл. ред. А.М.Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия. – 1984. – 1648 с.
4. Дем'янюк Т. Д. Зміст та методика народознавчої роботи в сучасній школі. / Т. Д. Дем'янюк – К. : ІСДО. – 1996. – 108 с.
5. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття». – К. : Райдуга. – 1994. – 61с.
6. Жупанін І. С. Орієнтовна програма з народознавства // школа. – 1992. – № 3-4. – С. 32-41.
7. Князева М. М., Осокин Ю. В. Эстетическое как социальный феномен // Философия. – М. : Смысл, 1991. – 286 с.
8. Кононенко В. Етнологічна компетенція як чинник формування мовної картини світу особистості // Віталій Кононенко. Вісник прикарпатського університету. Педагогіка. 2007. Випуск XII-XIV. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. – 2007. – 252 с.
9. Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Сергійчук З. О. Основи національного виховання. – Умань : Основа. – 1993. – 328 с.
10. Перлиев К. Народная педагогика и современность. – Ашхабад. – Мысль. – 1980. – 126 с.
11. Скульський Р. П., Стельмахович М. Г. Методика викладання народознавства в школі. Посібник для вчителів, вихователів, студентів і викладачів педагогічних інститутів та університетів // За ред. проф. Скульського Р. П. – Івано-Франківськ : Світоч. – 1995. – 178 с.
12. Ступарик Б. М. Про мету національного виховання в Україні // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 2. – С. 87-93.
13. Українська етнопедагогіка : історичний контекст : Навчально-методичний посібник / За ред. проф. Н.Лисенко. – / Н.В. Лисенко. – Івано-Франківськ : Вища школа. – 2005. – 186 с.
14. Ушинський К. Д. Родное слово. Книга для детей и родителей. // К.Д.Ушинский. – Полтава : Переиздание Спасо-Преображенского Мгарского монастыря Полтавская епархия. – 2001. – 448 с.

Тарас Паска,
*студент III курсу Педагогічного інституту ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка»,*
Науковий керівник – *канд. пед. наук, доцент ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка»* **О.В.Джус**

РОЛЬ ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ШКОЛІ

Нова концепція шкільного виховання дітей передбачає створення принципово нової моделі сучасного освітньо-виховного закладу, метою якого є виховання здорової, творчої, компетентної особистості – громадянина України, носія національних цінностей, загальнолюдських, наукових, філософських, релігійних надбань, що живе в гармонії з природою, сама з собою, вміє самовизначатися і самореалізовуватися. Разом з тим, самобутня система формування духовності українського народу, освіти й виховання багатьох його поколінь, яка найбільш повно відповідає потребам відродження нашої держави, складалася впродовж віків і знайшла своє втілення у теоретичній та практичній діяльності сотень визначних культурно-освітніх діячів і педагогів-новаторів України (П. Лосюк, І. Пелипейко, Р.Скульський, М.Стельмахович та ін.) [3: 28].

Так, ідеї гуцульщинознавства, педагогічна, громадська діяльність і творчий доробок Петра Лосюка опинилися в центрі уваги громадськості з початку 1980-х рр. На сторінках газет і журналів української радянської та всесоюзної освітянської преси («Радянська школа», «Народна творчість і етнографія», «Передовой педагогический опыт», «Школа и производство») з'явилися власні статті П.Лосюка та інформації про його здобутки як науковця і педагога-практика. З постанням незалежної України творчі напрацювання керованої П.Лосюком школи стали об'єктом зацікавлення американської української спільноти («Гуцулія», Чикаго), а з активізацією та поширенням українознавчого і народознавчого руху в нашій державі феномен гуцульщинознавства та постать ученого і директора-практика стала предметом уваги М.Антонця, А.Басової, А.Григорук, М.Жулинського, І.Климишина, В.Козьменчука, В.Кононенка, Н.Крета, М.Лесюка, В.Мадзігона, О.Мончук, Т.Мостової, І.Пелипейка, Р.Скульського, Б.Ступарика, М.Стельмаховича, О.Сухомлинської та ін. У доробку цих вчених знайшли місце також теоретичні основи змісту шкільного гуцульщинознавства й методико-педагогічна технологія його використання в навчально-виховному процесі освітніх закладів.

Важливість ролі гуцульщинознавства у формуванні

національної свідомості школярів, вихованні майбутніх високоосвічених громадян України зумовила вибір теми статті й формулювання її мети: аналіз громадської діяльності та педагогічної творчості педагогів-новаторів Прикарпаття щодо створення та впровадження у навчально-виховний процес ідей гуцульщинознавства.

Виховання дітей та юнацтва досягає своїх благородних цілей тільки тоді, коли воно ґрунтується на здобутках національної культури. Наголошуючи на тому, що виховання завжди носить національний характер, К.Д.Ушинський писав: «Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети» [3:3].

У надбаннях української культури вагомий пласт посідає гуцульська культура. У 90-х роках ХХ ст. в науковий обіг ввійшов термін «гуцульщинознавство» як складова частина народознавства. Передусім ним стали послуговуватись педагоги галицької, буковинської і закарпатської Гуцульщини.

Гуцульщина, як і інші етнографічні регіони України, має свої природні, історичні та культурні особливості. Вона охоплює повністю або частково Верховинський, Косівський, Надвірнянський, Коломийський райони та місто Яремче Івано-Франківської, Вишнівецький і Путильський райони Чернівецької та Рахівський район Закарпатської областей, тобто східну частину Українських Карпат. Площа її становить 9,2 тис.квдратних кілометрів. У 262 населених пунктах Гуцульщини проживає близько 470 тис. чоловік [1: 8]. Тут склався своє рідний устрій життя, зумовлений розселенням мешканців у гірській місцевості, складними кліматичними умовами, віддаленістю населених пунктів один від одного, особливостями господарсько-трудової діяльності та побуту населення.

Хоч Гуцульщина перебувала впродовж шести віків під чужоземною владою, розірвана в різний час між Угорщиною, Польщею, Молдавією, Литвою, Австрією, Австро-Угорщиною, Чехословаччиною, Румунією, але горяни зберегли свої звичаї і традиції, говірку, прагнення до волі, гордий характер. Непоправного удару устрою життя гуцулів було завдано у часи СРСР комуністичним режимом, здійснивши примусову колективізацію, насильницьке переселення їх з гір. Це призвело до різкого зменшення населення у гірській місцевості. Водночас варто зауважити, що за радянської влади було побудовано переважну більшість із 267 навчальних закладів сучасної Гуцульщини. У той час широко було розгорнуте шкільне будівництво, створено мережу дошкільного і позашкільного виховання [6: 250]. А фото маленької гуцулочки-першокласниці облетіло весь світ і носило пропагандистський характер – ось, мовляв, як дбає радянська влада про «затуркане» гірське населення.

З виборенням незалежності України стало можливим відродження усіх сфер народногосподарського комплексу Гуцульськогорегіону, зокрема й освіти. Цьому сприяло, зокрема, реалізація Закону України «Про статус гірських населених пунктів», прийнятий Верховною Радою України 1995 року.

Гуцульський освітянський корифей Петро Лосюк, член-кореспондент АПН України, керівник науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» свого часу вказував на обставини, що зумовили необхідність розбудови гуцульської школи як регіональної української національної:

1) Гуцульщина як один із етнографічних регіонів України була найвідсталішою в галузі освіти в порівнянні з іншими регіонами, а більшість мешканців гірської місцевості були неписьменними;

2) якщо мова йде про відродження національної системи освіти, то на Гуцульщині відроджувати нічого, тут необхідно створювати гуцульську школу як регіональну українську національну;

3) у радянський період, хоч і була запроваджена обов'язкова середня освіта, але навчальні плани, програми і підручники від Камчатки до Карпат були однаковими, тому в навчальних закладах не здійснювався краєзнавчий принцип навчання і виховання, школа була безликою;

4) виховання справжнього патріотизму, а не абстрактного, розпочинається з пізнання самого себе, з любові до рідного батьківського порога, глибокого вивчення рідного краю (саме в цьому важливість вивчення гуцульщинознавства);

5) неприпустимо, щоб гуцули, як, зрештою, і всі українці, не досягли європейського інтелектуального і культурного рівня, адже вони живуть у центрі Європи (географічний центр Європи знаходиться на території Рахівського району Закарпаття) [9: 4-5].

Завдяки створенню в 1994 р. науково-дослідної лабораторії з проблем гуцульської школи П.Лосюком, І.Пелипейком, діяльності творчого науково-методичного об'єднання вчителів Гуцульщини, виданню регіонального науково-педагогічного журналу «Гуцульська школа» (м. Косів) і газети «Освітянський вісник» упродовж 1990-их початку 2000-их років вдалося наповнити реальним змістом навчально-методичне забезпечення освітян Гуцульського краю у вивченні регіонального (шкільного) компонента – гуцульщинознавства.

Станом на сьогодні видано більше десяти навчальних і методичних посібників «Бібліотеки гуцульської школи» згідно з розробленою орієнтовною програмою з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів. Серед них: «Плай» (книга для читання про Гуцульщину), «Флояра» (хрестоматія з гуцульського фольклору), «Мій рідний край. Природа, населення, господарство Гуцульщини», «Гуцульська школа»,

довідники «Гуцульщина в літературі», «Пам'ятки природи Косівщини», словник «Гуцульські говірки» та інші.

Концепція гуцульської школи, на думку П.Лосюка, передбачає:

– створення умов для здобуття учнівською молоддю загальної середньої освіти на рівні державних стандартів;

– адаптацію змісту освіти, зокрема її варіативного компонента для розвитку здібностей і нахилів школярів, враховуючи особливості гуцульського регіону;

– запровадження вивчення і використання педагогічних можливостей гуцульщинознавства, що повинно максимально наблизити освіту до життя, забезпечити здійснення в найширшому обсязі краєзнавчого принципу у вивченні предметів, прищеплення учням реального, а не абстрактного патріотизму на основі виховання любові до рідного краю, його природи, історії;

– оволодіння економічними знаннями, навичками підприємництва і господарювання (газдівства), що відповідало б гірським умовам і гуцульському укладу життя, створенню порядних і працьовитих сімей.

Гуцульщинознавство як інтегративна система науково-теоретичних знань про цей край, виконує в школі найрізноманітніші педагогічні функції, насамперед для посилення зв'язків навчання з життям. Так, вивчаючи літературу, використовують багатий гуцульський фольклор, історію – цілий пласт знань про опришківський рух під проводом легендарного ватажка Олекси Довбуша та його послідовників, біологію – знання народної медицини тощо. А вивчення народного мистецтва відбувається у процесі практичних знань художніми ремеслами: різьбою по дереву, вишивкою, ткацтвом, писанкарством та ін. У цьому важлива роль гуцульщинознавства як педагогічного засобу розвитку творчих здібностей школярів, виховання працьовитості, художньо-естетичних смаків.

Особливу педагогічну цінність мають такі види діяльності учнів, як збирання і вивчення фольклору, запис і складання словника гуцульських говірок, збір різноманітних експонатів, зокрема виробів художніх ремесел для шкільного музею, виявлення й опис пам'яток природи, архітектури та історії, створення топологічних карт і словників своєї місцевості, дослідження родоводу і складання літопису сім'ї та інші [3: 14].

Способи реалізації предмету гуцульщинознавства у школах Гуцульського регіону можуть бути різними. Зокрема, викладання як окремого курсу на спеціальних уроках за рахунок шкільного компоненту; як факультативу; введення («вклинення») тем з гуцульщинознавства до відповідних розділів інших предметів (географії, біології, історії, народознавства тощо) як додаткового краєзнавчого матеріалу; позаурочні (гурткові) заняття [3: 119].

Багатогранного досвіду в розбудові гуцульської школи як регіональної української національної набула впродовж останніх десятиліть Яворівська загальноосвітня школа I-III ступенів, що на Косівщині. Упродовж 50 років (1963-2013) її очолював Петро Васильович Лосюк. Самі діти називають свій навчальний заклад «Школою здібностей», де кожного цінять «за здібності й достоїнства». А П.Лосюк вважає, що створення такої школи продиктоване самим життям, і головнею її – це вивчення гуцульщинознавства.

Власне з цією метою і було створено навчально-виховний комплекс гуцульської «Школи здібностей», де передбачено отримання освіти, відповідної чинним державним стандартам, та обов'язкове набуття високих комп'ютерних навичок (Петро Васильович з гордістю констатує факт, що вже у 1980-х роках у його школі були комп'ютерні класи). На відміну від концепцій багатьох шкіл, у яких трудове навчання і предмети естетичного виховання (малювання, музикатошо) відступають на другий план та є другорядними навчальними дисциплінами, у концепції «школи здібностей» естетично-трудове навчання посідає перше місце. На всіх заняттях дітей виховують свідомим ставленням і любов'ю до праці: трудові майстерні дають учням можливість опанувати знання та вміння обробляти дерево і метал, працювати з тканинами, доглядати рослини і тварин. Хлопчики 5-8-х класів займаються столярною справою, бондарством, різьбленням по дереву, випалюванням, а старшокласники – роботою на комп'ютері; дівчатка 5-8-х класів опановують обслуговувальну працю та вишивку, а старшокласниці виготовляють барвисті ліжники.

Отже, важливим завданням школи є набуття учнями однієї з місцевих професій (різьбяр, ткалі, вишивальниці, теслі, ліжникарки та ін.), а поряд із цим – економічних знань, умінь грати на музичних інструментах, знання пісень, танців, народних обрядів тощо. Діти інсценізують українські казки, граючи на сучасних електрофонічних інструментах, співають українські пісні, осучаснюючи їх, і все «гармонійно перемішується» та звучить «новою нотою в культурі України». Особливістю етнопедагогіки П.Лосюка є поєднання мистецтва і праці в школі.

Упродовж 2010-2014 рр. за підтримки Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України на базі Яворівської загальноосвітньої школи I-III ступенів здійснюється експеримент «Поєднання профільного навчання з професійною підготовкою старшокласників в однокомплектній сільській школі», де П.Лосюк – його науковий керівник. З гордістю він говорить про своє дітище так: «Яворів – ще не Гарвард, але вже не провінція». Разом з тим, авторська модель Яворівської школи передбачає, «що така гуцульська школа повинна бути не елітною, а доступною для всіх» [2: 193-196].

Отже, серцевиною національного виховання в гуцульській школі є гуцульщинознавство. Досвід використання навчальними закладами Гуцульщини своїх регіональних особливостей вартий поширення і в інших найбільш відомих етнографічних регіонах України. Життя вимагає нових моделей управління освітою, менш централізованих, які б враховували тенденції до зростання регіональних особливостей.

Література

1. Гуцульщина: короткий довідник / [ред. П. Лосюк]. – Снятин: ПрутПринт, 2002. – 124 с.
2. Джус О., Паска Т. Гуцульський освітянський корифей Петро Васильович Лосюк // Гірська школа Українських Карпат. Наукове фахове видання з педагогічних наук. – 2013. – № 8-9. – С. 193-196.
3. Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. – Косів: Писаний Камінь, 2001. – 166 с.
4. Паска В. А. Саджавка: історія рідного села. Навчальний посібник для учнів 7-11 класів. Схвалено науково-методичною радою Івано-Франківського ОІППО, 2004.
5. Паска Т. Педагогічна діяльність Кузів Григорія Михайловича (1929-1987) / Т.Паска // Інформаційний бюлетень кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика. – Івано-Франківськ, 2013. – № 16. – С. 17-22.
6. Пелипейко І. Школи Гуцульщини в незалежній Україні. Історія Гуцульщини. За ред. М. Домашевський. Том 6. Львів. – 2001. – с. 678.
7. Скульський Р. Педагогічні умови оптимального використання гуцульщинознавства в школі // Гуцульська школа. – 1995. – №2.
8. Стельмахович М. Етнопедагогічні основи гуцульської школи // Гуцульська школа. – 1995. – №2.
9. Хрестоматія з гуцульщинознавства : Для загальноосвіт. шкіл, гімназій, ліцеїв та вищ. навч. закл. / Авт. передм. і упоряд. П.Лосюк; АПН України. Наук. – дослід. лаб. "Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство". – Косів: Писаний Камінь; Снятин: Прут Принт, 2001. – 655 с.

Ірина Софієнко,

магістрантка ННІ педагогіки

*Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Н.Г. Сидорчук
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

НАРОДНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Мудрість народу в царині виховання поступово сформувалася в поняття "народна педагогіка". У чому ж її сутність? "Народною називають таку педагогіку, яку створив народ, — писав український педагог-дослідник М.Г. Стельмахович. Це галузь емпіричних педагогічних знань і досвіду народу, що виробляється в домінуючих серед народу поглядах на мету і завдання виховання у сукупності народних засобів, умінь і навичок виховання та навчання". На основі масиву знань певної етнічної спільноти про виховання молодого покоління виникла етнопедагогіка [4, с. 26].

Значний внесок в етнопедагогіку зробили українські письменники, які зберегли для нас джерела народної мудрості, де відображені й народні педагогічні погляди. Так, народні погляди на дитину та її виховання знаходимо у Тараса Шевченка, Панаса Мирного, Лесі Українки, Івана Франка і Михайла Коцюбинського. Сучасні підходи до організації навчання школярів у контексті етнопедагогіки розглядались як у працях вітчизняних, так і зарубіжних вчених. У етнопедагогічних дослідженнях позначилися дві тенденції: 1) етнопедагогіка повинна вивчати і використовувати в початковому процесі традиційну народну педагогічну культуру; 2) етнопедагогіка є основою, на якій ґрунтується навчально-виховний процес усіх установ системи освіти, направлений на опанування цінностями національної і світової культури [5, с. 61-62].

Необхідно зазначити, що етнопедагогіка перебуває в тісному зв'язку з музейною педагогікою, яка виникла і базується на здобутках народної педагогіки, продовжує осмислювати й розвивати її творчий та матеріальний досвід. Вона посідає важливе місце в прилученні дитини до народного виховного досвіду, глибинного знайомства її з традиціями родинного життя, трудового виховання, звичаями, обрядами, народними духовними цінностями; сприяє вихованню патріотизму, демократизму та гуманізму. А це сьогодні є необхідним і актуальним.

За визначенням О. Медведєва, М. Юхневича «музейна педагогіка – це наукова дисципліна на перетині педагогіки, психології, музеєзнавства, мистецтва, краєзнавства і народознавства» [1, с. 3]. Як інтегрована дисципліна, музейна педагогіка головним завданням визначає ефективне використання народного потенціалу у вітчизняній системі освіти, а музей у сучасному світі є не лише місцем збереження, обліку та вивчення пам'яток культури, але й це культурно-освітнім закладом, який ставить перед собою розв'язання широкого кола наукових, просвітницьких, науково-освітніх, естетичних та виховних завдань. Можна стверджувати, що сучасний музей – це своєрідний центр духовної культури майбутнього. Важливо навчити дітей розуміти цінність і ставитися до музею як до духовної скарбниці народу і держави [3].

Сьогодні музей дає змогу донести до дітей різноманітність способів, за допомогою яких можна ознайомитися з надбаннями культури, сформувати у них стійку потребу отримувати естетичну насолоду від творів мистецтва. Використання засобів музейної педагогіки допомагає пробудити в дітях відчуття приналежності до свого роду, до рідної землі, прагнення долучатися до культури українського народу, його історії, традицій.

Музейні експонати мають унікальну здатність впливати на інтелект, волю та емоції людини водночас. Полюбивши і засвоївши цінності музейного простору, надалі діти стануть вдячними

відвідувачами музейних залів і культурних заходів, а отже – інтелігентними, добре вихованими й освіченими людьми.

Музеям нагально слід вирішити проблему урівноваження своїх функцій: збереження історичних пам'яток – з одного боку, і їх доступності – з іншого. За таких умов музеї отримають визнання як засіб виховання підростаючого покоління [2, с. 534-547].

Література

1. Гогиберидзе Г.М. Формирование музейной педагогики / Г.М. Гогиберидзе, М.Г. Чесняк // Преподавание истории в школе. – 2007. – №8. – С. 3-5.
2. Карасенко В.Ю. Як повернути дитину в музей, або як повернути музей дитині? // Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі. (Збірник матеріалів загальноукраїнської наукової конференції з проблем музеєзнавства, присвяченої 160-річчю заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І.Яворницького). – Вип. 11. – Д.: АРТПРЕС, 2009. – С. 534-547.
3. Класова О.А. Музейна педагогіка: проблеми і досягнення / Класова О.А. [Електронний ресурс] / Режим доступу: [http:// www.artmuseum.kr.ua](http://www.artmuseum.kr.ua) – 02.02.2014 р. – Загол. з екрану.
4. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедагогіка: [навч. посіб.] / Мосіяшенко В.А. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 176 с.
5. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки: [метод. рекомендації] / укл. С.К. Стефанюк. – К.: ІСДО, 1995. – 176 с.

Опрелянська Ольга,

студентка ННІ педагогіки

*Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Н.Є.Колесник
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ВІДРОДЖЕННЯ НАРОДНОГО ЛЯЛЬКАРСТВА В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасний стан розвитку нашого суспільства відзначається зростанням етнічної свідомості народу, усвідомленням необхідності збереження традиційного народного мистецтва як генофонду його духовності. Актуальність проблеми дослідження зумовлена браком ґрунтовних і системних досліджень стану розвитку мистецтва лялькарства на Житомирщині, а також необхідністю відродження української ляльки-мотанки як автентичного зразка традиційної культури наших предків, потребою в розвитку духовності українського суспільства засобами мистецтва.

Метою нашої статті є проаналізувати стан відродження мистецтва лялькарства в Україні; проаналізувати історію української народної ляльки як феномена української традиційної культури та дослідити її образно-стильові особливості як об'єкта

мистецтвознавства.

Лялька, як дитяча іграшка і оберіг родини й Роду, як могутній магічний талісман та символ зв'язку між поколіннями, znana в багатьох традиційних культурах земної кулі. На території України найдавніші найдавніші прототипи народних іграшок виникли приблизно 20 – 25 тисяч років тому. У IV – III тис. до н. е. трипільці виготовляли керамічні жіночі статуетки, які мали обрядове значення [4, с. 205].

Слід зазначити, що у всі часи і у всіх народів лялька мала спільні образно-стильові ознаки і була, перш за все, предметом духовності. Найбільш ґрунтовні дослідження з історії виникнення, розвитку, різновидів традиційної народної ляльки та технології її виготовлення в Україні належать Марку Грушевському [1, с. 24] та нашому сучасникові, доктору мистецтвознавства Олександру Найдено [9, с. 103-106; 2, с. 12]. Історію творення традиційної народної ляльки на Житомирщині досліджував Анатолій Мефодійович Шевчук – історик мистецтвознавства, фундатор Незалежного центру етнографічних та мистецтвознавчих досліджень Житомирського Полісся [5, с. 340; 14, с. 102].

До наших днів дійшли обрядові зображення певних стихій чи символів природи з трави або дерева – Купайло та Марена, символи Води й Вогню на святі Івана Купала, Масляниця, виготовляють, коли проводжають зиму і зустрічають весну. На Волині старі люди бережуть пам'ять про обряд, що його проводили навесні: всім селом виготовляли ляльку – «Весну-панянку», обряджали її стрічками та свіжою травою, і відвідували сусіднє село, заходячи в ті хати, де були дівчата на виданні або хлопці на порі. Навіть городні опудала, яких досьогодні ставлять на городах, аби відлякували горобців, напочатку були священними ляльками-охоронцями оселі й обійстя від злих духів.

У волинських селах ще донедавна зустрічалися обряди «проводів русалок», що їх здійснювали на Зелені свята. Під час цього обряду жінки танцюють із солом'яними ляльками в руках. Очевидно, в давні часи ці ляльки символізували душі померлих, тим більше, вважалося, що русалками стають діти та незаміжні дівчата, які вмерли наглою або насильницькою смертю.

Народна лялька тісно пов'язана з хліборобськими традиціями українців. «Куклюю» називають у народі останній жмут стиглого колосся, який залишають на вижатому полі, закручують за рухом сонця і прикрашають яскравими стрічками та клаптями. Це робиться, аби наступного року теж був добрий врожай. Зі спогадів Марії Бовсунівської, 1938 р.н. (с. Бовсуни Лугинського району) дізнаємося, що «куклюю» або «суслюю» називали і дитячу жованку, що нагадує вузлову ляльку, в голові якої міститься хліб. Її використовували, щоб заспокоїти, забавити дитину.

Для виготовлення дитячих іграшок, зокрема ляльок, в українських селах здавна використовували різні природні матеріали: овочі, фрукти, траву, соломку, дерево, полотно тощо. У Карпатах були поширеними навіть іграшки з сиру.

Українська мотана (вузлова) лялька – один з найпоширеніших різновидів народної іграшки, історія виникнення якої сягає сивої давнини. Відомо, що з'явилася вона майже 5 тисяч років тому в Середній Наддніпрянщині, в центрі Київщини. Очевидно, перші такі ляльки робили з трави або соломи, а з поширенням ткацтва, почали використовувати тканину і прядиво. Це була не просто іграшка. Вважалося, що вона захищала людину від неприємностей та бід. У поліських селах ще у 50-х рр. ХХ ст. зберігалася традиція класти під подушку або прикладати до хворого місця ляльку-мотанку, бо наші предки вірили у її чарівну силу [3, с. 104].

Мотанка відрізняється від звичайної іграшки відсутністю обличчя. Це пояснюється тим, що, за уявленнями язичників, через обличчя у ляльку вселяється душа, а вона може бути як доброю, так і злою. Народ вірив, що в мотанці знаходиться дух предків і що вона може передавати досвід з покоління в покоління. Лялька-мотанка у кожній домівці вважалася важливим оберегом.

Надзвичайно ретельно виготовляли ляльку для шлюбу. Її вбирали в український одяг, як наречену, робили великий віночок, чи корону на голову, також до ляльки – нареченої обов'язково робили пару – нареченого. В Україні здавна особливе значення мали весільні ляльки, які зажди були незамінним атрибутом весільної церемонії. Весільна лялька – це не тільки чудовий подарунок молодят, а й сакральний, сильний оберіг для них. Збереглися відомості й про те, що дівчині перед заміжжям мати власноруч робила і дарувала ляльку-мотанку – символ жіночої мудрості.

В Україні ще на початку ХХ століття дівчата, готуючи скриню з весільним посагом, разом з рушниками та сорочками, клали туди своїх ляльок. Кожна дівчина робила мотану ляльку, яку забирала із собою в нову сім'ю. Причому в родині чоловіка дозволялося молодій дружині, допоки в молодят немає діток, гратись лялькою, і чим більше, вважалося, вона грається лялькою, то швидше стане матір'ю, і тим здоровіші будуть діти. А коли народжувалась дитина, то молода мати клала своїх ляльок до дитячої колиски, щоб ті оберігали дитя від хвороб та поганих очей, а коли дитина підростала, то ляльки віддавалась їй для гри. Як дитяча іграшка лялька-мотанка несла енергію любові, незримо формувала в дитині повагу до предків, до свого роду і рідної землі. Марко Грушевський у книзі «Дитина у звичаях та віруваннях українського народу» зазначає: «У ляльок граються тільки дівчата. Часом від них не відірвати і великої дівки, заміж йде і в скрині ляльки везе – так любить це добро своє! Такі речі не схвалюються людьми, хоча з усмішкою пробачаються» [1, с. 115].

Таким чином, традиційна народна лялька сягає своєю історією глибини віків. У стародавній українській традиції вона уособлювала могутні життєдайні природні сили: родючість ниви, плідність домашньої худоби, продовження людського роду, захист від темних сил. Вона супроводжувала людину все життя: зустрічала новонародженого в колісці, допомагала в скрутні часи, приймала на себе хворобу тощо. Цей давній амулет, насичений величезною позитивною енергією української землі, зберіг своє значення і донині як унікальне явище нашої етнічної культури.

Однією з характерних ознак ляльки-мотанки є її декоративність. Декор у перекладі з латині означає «прикрашати». Декоративність – якісна особливість мистецького твору, що визначається його композиційно-пластичним і колористичним ладом і виступає, як одна із форм краси. Тією чи іншою мірою декоративність проявляється в усіх видах просторових мистецтв, а в декоративно-прикладному слугує головною формою вираження змісту і художньої образності [7, с. 161].

Декоративно-ужиткове мистецтво – це особлива галузь художньої творчості, яка підпорядкована своїм законам розвитку, має свою особливу художньо-образну мову. Митці своїми творами намагаються естетично прикрасити побут людини, її життєдіяльність, сповідуючи основний принцип єдності краси і доцільності. Водночас декоративно-ужиткове мистецтво стає образною основою життя, формує естетичні погляди людини, активно впливає на її емоції, думки й почуття. Олесь Гончар зазначав, що будь-яка вжиткова річ у руках народного художника стає мистецьким витвором. Людина оточувала себе красою, знала в ній смак, адже саме сільське середовище було мистецьким: одяг, хати, знаряддя праці, предмети побуту – все було «не просто оздоблене, а прилучене до космологічного макрокосмосу народної культури» [4, с. 12].

Межі прикладного мистецтва, на думку мистецтвознавця А.К.Чекалова, визначаються тільки мірою людської творчості. І ці межі постійно розширюються. Оточуючи людину у її повсякденному житті, декоративно-ужиткове мистецтво виражає основний художній тон і стиль епохи, бо є своєрідним дзеркалом повсякденного життя людини [8, с. 48].

Лялька-мотанка упродовж віків була незмінним атрибутом української оселі, не лише виконуючи роль іграшки-забавки. Завдяки творчості майстрів-лялькарів, поступово розширювались її художньо-образні ознаки, і лялька перетворювалася в предмет естетичного задоволення, у твір мистецтва.

Безперечно, що лялька-мотанка цілком відповідає принципу триєдиного підходу до створення художнього образу. Проте, як не парадоксально це звучить після вище сказаного, у радянські часи вона не розглядалася як вид мистецтва. До кінця ХХ століття жодне з

мистецьких видань не згадує про українську мотану ляльку як автентичний зразок українського декоративно-ужиткового мистецтва. В умовах тоталітарного режиму не постраждали такі види мистецтва, як розпис по дереву, вишивка, різьбярство, килимарство тощо, а в забуття пішли ті види мистецтва, які мають глибоке духовне дно: писанка, лялька-мотанка. Активне відродження ляльки як архетипу народної культури розпочалося лише на початку ХХІ століття.

Традиційні ляльки Полісся – це типові українські ляльки, які й своєю формою, і зовнішнім виглядом, декором, силуетом, і внутрішнім змістовно-образним характером несуть сутність українського хліборобського світосприйняття, ставлення до природи та її явищ. Зазвичай роблять їх вузловим – найпростішим способом. У них немає ніг (іноді й рук), у деяких із них єдиною об'ємною частиною є голова. Риси обличчя здебільшого зображуються хрестами, набраними з різнокольорових ниток. Є ляльки і з «пустими», позбавленими рис обличчями [1, с. 105].

Незважаючи на різні тлумачення ляльки-мотанки сучасними художниками і мистецтвознавцями, не викликає жодних сумнівів те, що кожна деталь цієї народної іграшки мала глибоке символічне значення.

В основі української ляльки-мотанки – хрестоподібна фігура, де єдина об'ємна деталь – це голова. Її виготовлення – це найважливіший момент процесу створення ляльки-мотанки. Майстер (а частіше – майстриня) змотує спіраль (це один з найдревніших символів вічності і безконечності буття, символ родючості й нового народження у всіх народів Землі) і, покриваючи її шматком тканини, вкладає свої думки і наміри: для чого ця лялька робиться, у чому вона сприятиме і в чому допомагатиме своєму майбутньому власнику. Потім голівка обмотується ниткою, яка викладається у формі хреста. Хрест в даному випадку є й оберегом – символом Сонця, життя і нових починань, і символізує саму людину, гармонію її персонального фізичного світу (горизонталь) і духовного (вертикаль). І обов'язково вузлова лялька мотається за рухом Сонця – вважається, що тоді вона принесе удачу та щастя.

Вбрання та кольори кожен майстер підбирає за своїми уподобаннями, але також враховуючи символічне призначення ляльки. Наприклад, для успіху в фінансових справах – зелені та золотисті; для щастя у коханні чи подружньому житті – червоні, рожеві; для одягу підбираються помаранчеві кольори, якщо лялька робиться на добробут та здоров'я родини; для успіху в творчості – блакитні. І, звісно, велику силу має вишивка, особливо, якщо це вишивка старовинна, яка несе в собі древню символіку і позитивну енергію багатьох поколінь. Потужну захисну силу мають ляльки, виготовлені з натурального конопляного полотна – це універсальний

родинний оберіг від нещастя і хвороб.

Одяг народної ляльки також має символічне значення. Всі елементи одягу є оберегами: спідниця – це уособлення землі, сорочка символізує три часи (минулий теперішній і майбутній), стрічка або хустка – зв'язок з небом. Обов'язковими атрибутами є вишиванка та намисто, які уособлюють достаток [8, с. 124]. Разом з тим, на думку Оксани Цюпи, знаходимо інформацію, що коси або хустка символізують достаток та багатство, а руки – це символ доброї господині.

Традиційна лялька за своїм декоративним оформленням та формою відіграє значну роль у процесі формування світогляду дитини, її вихованні, зв'язком із традиціями. Але в древності кожна річ, в тому числі й лялька, мала не лише побутове та буденне призначення, а ще й сакральне. В усі часи лялька, в яку майстер вкладає свої наміри і думки, мала магічно-обрядове призначення. Тому ляльку-мотанку цілком можна віднести і до сакрального, і до декоративно-ужиткового мистецтва.

Таким чином, можна зробити висновок, що феномен народної ляльки криється в її поліфункціональності. Як різновид народної іграшки у процесі своєї еволюції вона не лише була засобом виховання дітей, а й набувала сакрального змісту, виконувала роль оберегу в українській оселі і була тісно пов'язана з багатовіковою хліборобською практикою українців (могла виконувати роль жертви в ім'я майбутнього врожаю, відвернення посухи, викликання дощу, приплоду худоби тощо, і як символ родючості, і як значимий компонент Світового дерева – божество, що здійснює зв'язок між небесною, земною й підземною сферами.

Література

1. Грушевський Марко. Дитина у звичаях та віруваннях українського народу / Марко Грушевський // – К.: Либідь, 2006 – 253 с.
2. Качкан В. Параска Хома / В. Качкан // Альбом. – К.: Мистецтво, 1983.– 19 с.
3. Найден Олександр. Народна іграшка: традиції, образні особливості / Олександр Найден // Позакласний час. – 2009 – №1 – С. 103-106
4. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник / Т.Поніманська // – К.: Академвидавництво, 2008. – 318 с.
5. Протор'єва Н., Протор'єв В. Виставка народного декоративно-ужиткового мистецтва України / Н.Протор'єва, В.Протор'єв // М-во культури і мистецтв України. – 1996. – 402 с.
6. Сапіга В. Українські народні свята та звичаї / В.Сапіга. – К.: Знання України, 1993. – 112 с.
7. Фесенко Л. Образотворче (візуальне) мистецтво / Л.Фесенко // 5-7 – Харків: Ранок. – 2004. – 240 с.
8. Шевчук А. Українська образотворчість: пошуки істини / А. Шевчук.– К.: Софія – 2007. – 401 с.
9. Шевчук А. До першовитоків дитинства / А. Шевчук / Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – №11-12 – С. 128 – 130.

Олена Смірнова,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

СЕРГІЙ КАНЮКА – РЕВНИЙ ХРАНИТЕЛЬ СКАРБІВ РІДНОЇ МОВИ

Стан освіти в Україні кінця XIX – початку XX ст. був вкрай незадовільним. Україна перебувала під владою кількох імперій, які не надто переймалися станом освіти в Україні, оскільки це, на їх думку, могло призвести до поширення вільнодумства. При цьому на території України не було жодного навчального закладу, де б навчання велося українською мовою (хіба що декілька шкіл на Галичині).

Після становлення радянської влади в Україні представники російського самодержавства в перші роки свого панування дотримувалися принципу, за яким українське населення мало право вибрати мову навчання своїх дітей. Але, звичайно, не могло все бути так «гладенько», адже через спеціальних пропагандистів радянська влада добивалася прихильності людей до російської мови, що, звичайно, стало причиною руйнуванню української освіти. В подальші роки у зв'язку з перебудовою шкіл на радянський лад відбувалася їх русифікація, а це означало, що українська мова може взагалі припинити своє існування.

Одним із тих, хто намагався не опустити такого розвитку подій, був **Сергій Максимович Канюка**, який більше 45 років пропрацював на педагогічній ниві. Йому доводилося створювати підручники, посібники, методичні розробки та рекомендації з української мови для шкіл з російською мовою навчання і стало для нього болючою раною на серці. Педагог, присвятивши півжиття викладанню української мови, не міг допустити, аби її світильник згас зовсім. *Він надавав великого практичного і теоретичного значення рідній мові, без якої, на думку педагога, неможливе засвоєння інших наук.* Тому, працюючи в стінах УНДІП С. М. Канюка не лише займався розробкою підручників, посібників з української мови, а й **творчо працював над основними питаннями методики викладання української мови у початкових і середніх школах УРСР**, наголошуючи на тому, що основними принципами у її викладанні повинні стати **принципи послідовності, свідомості та наочності**. Найефективнішими методами у викладанні рідної мови С. М. Канюка вважав (і обґрунтував їх) пояснювальне читання (відбувається у тісному зв'язку з вивченням російської мови) та переказ.

Ім'я великого педагога не згадується не лише в жодній

енциклопедії, а й навіть в «Історії міст і сіл Української РСР», куди потрапили сотні імен і таких людей, які, хоч і заслужені, але не зробили для України і десятої частки того, що зробив С.М.Канюка. Чому так сталося? Відповідь на це питання знайшлася несподівано. Вияснилося, що С. М. Канюка був одружений з дочкою священика, а, зрозуміло, що на той час для радянської влади релігія була найпершим ворогом. Не раз натякали, що всі шляхи відкриються йому, тільки-но він покине свою Лідію Андріївну, але С.М.Канюка не зрікся сім'ї.

Це сьогодні ім'я С. М. Канюки нічого не говорить не лише моїм землякам, а й багатьом лінгвістам, вченим, вчителям рідної мови та літератури. Але свого часу його знала вся Україна, адже він був одним з тих, хто не дав згаснути світильнику рідної мови, був ревним хранителем її скарбів.

Народився майбутній педагог 8 жовтня 1889 року в с. Кіловці (тепер це с. Миролюбівка (об'єднані с. Лозовики та с. Кіловка) Попільнянського району Житомирської області) в сім'ї простого селянина Максима Канюки, – батрака із маєтку поміщика Терещенка. С.М.Канюка згадував у автобіографії: *«Отец был грамотен, любил читать разные книги. Он научил меня читать и правил любовь и бережное отношение к книге»*.

В 1900 році С. М. Канюка закінчив церковно-приходську школу в с. Кіловці, а в 1902 р. самотужки підготувався до екзаменів та вступив до учительської школи, яка незадовго до того відкрилася в маєтку лікаря Юркевича в с. Кривому Сквирського повіту Київської губернії (тепер Попільнянського району Житомирської області), закінчивши її в 1905 році з відзнакою та нагородою. В цьому ж році С.М.Канюка був призначений учителем церковно-приходської школи с. Старостинці Сквирського повіту Київської губернії (тепер Погребищенського району Вінницької області). Про початок своєї педагогічної діяльності С. М. Канюка згадував: *«С увлечением начал я свою педагогическую деятельность: устраивал воскресные чтения для сельской молодёжи, организовал хор, проводил работы учащихся на пришкольном участке в связи с посадкой сада...»* Зрозуміло, що така активна суспільна діяльність не сподобалася керівнику школи – священику цього села, після чого про це було повідомлено Повітове училищне відділення. Як наслідок – С. М. Канюку було переведено в 1906 році у школу грамоти с. Королівка.

З 1907-го по 1910-й рік навчався в Київській учительській семінарії, яку теж закінчив з відзнакою. Вчителював у сільських школах, а з 1927 року він уже викладає українську мову та літературу в столичних школах, технічних училищах, технікумах.

У 1930 році Сергій Канюка екстерном склав іспити за програмою літературно-мовного профілю Інститутів Профосвіти і згідно з наказом НКО від 23. 10. 1931 р. № 516-09 йому присвоєна

кваліфікація викладача з вищою освітою з правом викладати українську мову та літературу у вищих навчальних закладах.

Професійна майстерність С.М. Канюки все зростає, до його думки вже прислухаються світила педагогічних наук, а в 1940 році запрошують працювати в Управлінні шкіл Народного Комісаріату Освіти УРСР.

В 1940 році евакуювався з Комісаріатом з м. Києва до м. Харкова, згодом у м. Ворошиловоград (тепер м. Луганськ), потім у м. Самарканд (Узбекистан), де працював у середній школі.

З 1943 року, повернувшись із Середньої Азії, працює в Українському науково-дослідному інституті педагогіки.

Правда, у вчительських колах України С.М.Канюка став відомим ще за три роки до війни, коли у 1938 році у видавництві «Радянська школа» вийшов друком його посібник «Відокремлені члени речення в середній школі», але справжнє визнання пройшло вже в повоєнний час.

У стінах УНДІП С.М.Канюці доручили створювати нові підручники, посібники, різноманітні методичні розробки та рекомендації з української мови. але для шкіл з російською мовою навчання, тобто в основному для міст. Тому С.М.Канюка все робив, аби світильник української мови не згас зовсім.

Ще не закінчилася Велика Вітчизняна війна, а вже на початку 1945 року С.М.Канюка опублікував у журналі «Радянська Україна» статтю «Повторення граматики української мови».

У 1948 році через погіршення стану здоров'я С.М.Канюка змушений був залишити роботу в Міністерстві освіти УРСР і повністю присвятити себе науковій діяльності в інституті педагогіки.

У фондах національної бібліотеки імені В.І.Вернадського нараховується більше 20 назв книг нашого земляка та статей на педагогічно-методичні питання.

С.М.Канюка не зробив великих відкриттів у лінгвістиці, не сяяв на її небозводі зіркою першої величини, він просто **все життя намагався зробити так, аби українська мова продовжувала функціонувати**, а російська не витіснила її зовсім.

Рішенням Ради Київського Державного педагогічного інституту імені О.М.Горького від 21 березня 1958 року (протокол № 5) С.М.Канюці присуджена учена ступінь кандидата педагогічних наук.

Помер С. М. Канюка на початку 1959 року, та його підручники ще й через десяток з лишнім років виходили в світ та були рекомендовані до навчання Міністерством освіти УРСР.

Як було зазначено вище, С.М.Канюка в основному займався розробкою посібників, підручників, методичних розробок та рекомендацій з української мови для шкіл з російською мовою навчання. В більшості його праць порушується питання про

специфіку методики викладання рідної мови в умовах паралельного вивчення в школах російської та української мов.

С.М.Канюка неодноразово наголошував на важливості вивчення української мови і слушно зауважував, що *«без теоретичного і практичного оволодіння учнями мовою неможливе успішне засвоєння основ наук»* [4, с. 1]. За результатами багаторічних спостережень педагога над роботою школи, звітами міських та районних відділів народної освіти, матеріалами досліджень стану викладання і успішності з української мови, що проводилися обласними інститутами вдосконалення кваліфікації вчителів, С.М.Канюка вже тоді зробив висновок про невідповідність викладання української мови тим високим вимогам, які ставляться перед школою [3, с. 16]. Зокрема, найбільшим недоліком у викладання української мови в початкових класах є те, що *«ще не використовуються повною мірою ті сприятливі умови, що створюються при одночасному викладанні двох мов, спільних за походженням, близьких за фонетичною системою, граматичній будові, лексиці»* [4, с. 2], до того ж *«досі немає науково обґрунтованої методики викладання української мови в початкових класах шкіл з російською мовою навчання»* [4, с. 2].

Наголошуючи на викладанні української та російської мов у їх взаємозв'язку, великого значення педагог надає використанню прийомів зіставлення і протиставлення спільних та відмінних мовних явищ:

- вміння використовувати набуті на уроках російської мови знання з граматики значно пришвидшують засвоєння граматичної будови української мови;
- використання прийому зіставлення при засвоєнні граматики виховує у дітей спостережливість;
- застосування прийому протиставлення сприяє виробленню в учнів вміння диференціювати факти [4, с. 20].

Зокрема, С.М.Канюка виділяє такі різновиди протиставлення:

1. Огляд на порівняльних орфографічних таблицях написання слів на українській та російській мовах, підкреслення відмінностей;
2. Письмо на дошці граматичних форм слів на українській та російській мовах, виявлення розбіжностей;
3. Відмінювання слів на українській та російській мовах, підкреслення відмінностей;
4. Переклад слів та словосполучень з української на російську мову;
5. Переклад речень та текстів з російської на українську мову, виявлення розбіжностей у написанні [4, с. 19].

На той час за програмою з української мови для початкових

класів шкіл з російською мовою навчання в систему занять з мови входило пояснювальне читання прозових художніх творів, віршів українських класиків, творів усної народної творчості. С.М.Канюка зауважує, що в роботі передових вчителів початкових класів часто застосовується цей прийом, який, на його думку має велике виховне значення. Чимало праць педагога присвячено розробці саме цього питання. **Пояснювальне читання, на його думку, сприяє:**

- вихованню високих моральних якостей, розвиток творчих здібностей та ініціативи;
- збагаченню знань учнів про суспільство за допомогою художніх творів та літературних образів;
- набуттю навичок свідомого, швидкого, плавного, правильного і виразного читання;
- розвитку мовлення, вміння логічно мислити, висловлювати свої думки [5, с. 5].

«Виховання у дітей вмінням користуватися друкованим словом треба розглядати як важливий етап у культурному розвитку дитини» [5, с. 5], – писав С.М.Канюка. До того ж *«в результаті свідомого читання творів і правильного розуміння їх образів у дітей повинно з'явитися бажання наслідувати позитивних героїв»* [5, с. 10].

Великого значення надавав педагог використанню на уроках пояснювального читання дитячих спостережень над яскравими фактами навколишнього середовища. Таким чином позитивним є використання у вступних бесідах особистого досвіду учнів або організація попередніх спостережень дітей через проведення екскурсій у ліс, поле тощо [5, с. 9].

З іншого боку, не сприяють виховній роботі на уроках пояснювального читання *«зловживання сентенціями та моралізуванням, які не викликають потрібних емоцій та вольових зусиль дітей, породжують нудьгу, а іноді привчають дітей до нещирості»* [5, с. 9].

Не раз наголошував педагог, що читання повинно бути свідомим, тобто діти *«розуміють конкретний зміст кожного слова [...] вмінуть усвідомлювати логіку думки в мові»* [5, с. 40].

«Крім того, в поняття свідомого читання художніх творів включається естетичне переживання дітей, яке викликається реалістичним зображенням життя.[...] Позитивний герой твору, його ставлення до людей [...] сприймаються дітьми як явище ідеальне. Такий герой збуджує благородні переживання, вчинки його викликають захоплення, бажання діяти так, як діє любий герой» [5, с. 40].

Також С.М.Канюка наголошував на тому, що розвитку естетичних почуттів учнів впливають змальовані в творах картини природи [5, с. 45].

Крім принципу свідомості на активності, на уроках пояснювального читання слід реалізовувати і принцип наочності, що виявляється у використанні малюнків-ілюстрацій до творів, репродукцій картин, альбоми, плакати тощо [5, с. 46].

На думку педагога, аби урок пояснювального читання був проведений на високому методичному рівні, учитель повинен сам досконало знати текст твору, проаналізувати зміст, образи, мовні особливості [5, с. 67].

У системі різних видів роботи з розвитку усної та письмової мови особливого значення надає педагог переказу, який характеризується такими цінними якостями:

- розвиває вміння уважно слухати та активно сприймати прочитаний матеріал;
- орієнтуючись на активні функції пам'яті учня, переказ допомагає йому ґрунтовніше зміст твору якнайдовше зберегти його в пам'яті;
- сприяє розвитку навичок мислення, вмінню виділяти головне;
- сприяє збагаченню словника, формує мову, вміння висловлювати думки;
- дає учням можливість ще раз пережити ті емоції, які викликає твір своїми образами, і в такий спосіб посилити виховний вплив навчальної роботи [2, с. 4].

Таким чином С.М.Канюка не лише намагався зберегти функціонування української мови, а займався педагогічно-методичними питаннями у її викладанні.

Література

1. Канюка М. С. Місто гасить вогні / Михайло Сергійович Канюка. – К.: Дніпро, 1975. – 440 с.
2. Канюка С. М. Збірник текстів для переказів у початковій школі з методичними вказівками : посібник для вчителів / Сергій Максимович Канюка. – К.: Радянська школа, 1950. – 131 с.
3. Канюка С. М. Методичні вказівки до підручника "Українська мова для 4 класу шкіл з російською мовою навчання" / Сергій Максимович Канюка. – К.: Радянська школа, 1949. – 75 с.
4. Канюка С. М. Вопросы методики работы учителя с учебником украинского языка для 4 класса школ с русским языком обучения : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук / Сергей Максимович Канюка. – К., 1958. – 17 с.
5. Канюка С. М. Пояснювальне читання художніх творів української літератури в школах з російською мовою навчання / Сергій Максимович Канюка. – К.: Радянська школа, 1958. – 167 с.
6. Навчальні плани шкіл системи Міністерства освіти УРСР на 1957 / 1958 навчальний рік / упоряд. О. Г. Сивець. – К.: Радянська школа, 1957. – 65 с.
7. Остапенко Б. В. Жива вода / Борис Васильович Остапенко // Перемога. – 2000. – № 86-89.

8. Письменники Радянської України. 1917—1987 : бібліографічний довідник / упоряди. В. К. Коваль, В. П. Павловська. — К.: Рад. письменник, 1988.— 719 с.

Ольга Ярмолюк,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О. М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СФЕРИ ШКОЛЯРІВ НА ОСНОВІ ЕТНОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ПОЛІСЬКОГО КРАЮ

*Морально прекрасною називають людину
досконалої гідності...Адже про моральну
красу говорять з приводу доброти: морально
прекрасним називають справедливу, мужню,
благородну і взагалі володіючу всіма
добротами людину.
Арістотель*

Головною метою, яку ставлять собі сучасні педагоги — це виховати гармонійну всебічно розвинену особистість. Виховання повинно готувати дитину до самостійного гідного життя після закінчення середнього навчального закладу. Адже, як ми знаємо, саме ті знання, які дає нам школа стають ґрунтом майбутнього не окремого індивіда, а суспільства в цілому. Саме ці знання стають запорукою того, яким буде це суспільство: здоровим чи хворим.

Кожна система виховання формує власний ідеал людини. Українська система виховання передбачає ідеальну людину як доброзичливу, щедру, працелюбну, глибокопатріотичну, яка несе гідне звання українця. Без повернення до багатовікових надбань, традицій виховання такої особистості неможливе. Здобутки народної культури мають посідати одне із перших місць у системі виховання, формуванні підростаючого покоління.

Однією із невід'ємних сфер формування особистості є моральна сфера. За визначенням Максимюка С.П., моральне виховання — це виховний вплив школи, сім'ї, громадськості, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі та практичної діяльності.

Про моральне виховання в національній школі йдеться в концепціях національного виховання (1996 р.), позакласної виховної роботи (1994 р.), української національної школи-родини (1994 р.),

безперервної системи національного виховання (1994 р.) та в інших нормативних документах.

Моральне виховання включає в себе виховання почуття патріотизму, любові до рідної Батьківщини, формування національної самосвідомості, гідності, виховання любові до розбудови національної державності, гордості за Батьківщину, служіння власному народу. Формування всіх вищезгаданих якостей неможливе без вивчення етнографічних, культурних та історичних пам'яток рідного краю.

Так історично склалося, що ми проживаємо в регіоні, який розташований на болотистій місцевості. Важко однозначно сказати яке це явище: позитивне чи негативне. Адже мегаполісів в нашому регіоні немає, люди змушені тяжко працювати на землі, але натомість є збережена культура краю. Це пісні і казки, прислів'я і приказки, легенди і перекази, обряди, замовляння.

Все вище згадане несе в собі дух народу, який потрібно передавати наступним поколінням. На жаль Поліський край нині малодосліджуваний і багато архаїчних культурних елементів так і не вдалося зафіксувати. Тому потрібно прикласти якомога більше зусиль, щоб зберегти те, що існує в наш час та те, що можна ще зафіксувати з переказів старожилів.

Разом з тим знання учнями краєзнавчого матеріалу забезпечує високий рівень розвитку морального виховання. Для цього давати знання учням саме в царині краєзнавства. Учень, незалежно від віку, має володіти знаннями про етику, мораль та етикет українського народу, усвідомлюючи їх значимість у реальному житті.

У формуванні морально-етичних цінностей на основі етнографічних матеріалів має бути активність з боку батьків, знання ними вікових особливостей дитини, володіння ними високим рівнем педагогічної майстерності; системність та систематичність вчителів у виховній та навчальній роботі з дітьми засобами українознавства. Ефективними можуть бути виховний потенціал навчальних предметів, проведення виховних годин, позакласних заходів.

З погляду на сьогоденні соціально-політичні умови в нашій країні просто необхідно давати дітям знання про духовні та матеріальні цінності рідного краю, своє Батьківщини.

З метою ознайомлення учнів з етнографічними матеріалами рідного краю потрібно влаштовувати екскурсії історичними і пам'ятними місцями, до музеїв, на виставки народної творчості, проводити конкурси-дослідження на етнографічну тематику, де діти будуть заглиблюватися в рідку історію і пізнавати її.

Про важливість виховання учнів на основі етнографічних матеріалів зауважують у своїх працях такі вчені педагоги як В.Скурятівський, М. Стельмахович, В. Кузь, Ю.Руденко. Учитель має так будувати свій виховний вплив, щоб не нав'язувати дітям

“правильних” поглядів на виховання гармонійно розвиненої особистості, а викликати інтерес до неї.

Щодо регіону Полісся, то традиції цього регіону яскраво представлені в етнографічних працях Лесі Українки, М. Теодоровича, В. Кравченка, М. Глушко та інші. У їхніх працях яскраво представлений наш регіон як частина України, що має самобутню культуру, обряди, ремесла, традиції.

Разом з тим маса письменників Полісся описували у своїх творах цей край. Леся Українка у своїй “Лісовій пісні” відкриває перед читачами міфологічний світ українського Полісся; В. Сингаївський “Полісяночка”, “В краю дитинства”, В. Шевчук “На березі часу...”, поезії М. Пасічника, М. Рильського із власним визначенням значенням виховного значення народу “Немає мудріших, ніж народ, учителів: у нього кожне слово це перлина, це праця, це натхнення, це людина”, Б. Олійника. О. І. Клименко з романом “Коростишівський Платонов” та інші.

Всі вищезгадані письменники зробили вагомий внесок в розвиток літератури не лише на місцевому рівні, а й на всеукраїнському. На уроках літератури рідного краю варто більше уваги звертати на вивчення творчих постатей, які творили саме у тому районі, місті чи селі, до якого найближче знаходиться та чи інша школа. Учні мають знати, що і їхня земля багата на відомих і талановитих людей.

Важливо також згадати і про історичні пам'ятки нашого регіону. Майже в кожному районному центрі або селі є музеї чи інші історичні пам'ятки. Серед них варто виділити музей-садибу М. Рильського (Попільнянський район), де кожної року проводиться всеукраїнське літературно-мистецьке свято Романівська весна. В музеї діти можуть ближче ознайомитися з літературними здобутками письменника, а також відвідати виставку народних майстрів Попільнянщини. Науково-краєзнавчий музей у м. Овруч, де представлені різні види народних ремесел. Житомирський обласний краєзнавчий музей, який є одним з найстаріших музейних закладів України, де за останні 15 років відтворено відділ етнографії з експозицією про традиційний народний побут та культури Житомирського Полісся (м. Житомир); Коростенський краєзнавчий музей; відкрито нову експозицію відділу природи (м. Житомир); створено музей-садибу Рильських (с. Романівка Попільнянського району); проведено реекспозицію музею партизанської слави Полісся (с. Словечне Овруцького району); працюють літературно-меморіальні музеї В.Г. Короленка (м. Житомир) та Лесі Українки (м. Новоград-Волинський); картинна галерея (м. Житомир) – відділи Житомирського обласного краєзнавчого музею.

На базі своїх експозицій, виставок та фондів зібрань музеїв проводить науково-краєзнавчі конференції та різноманітні науково-

освітні заходи: творчі зустрічі, тематичні вечори, літературно-мистецькі свята.

Крім того, найвідоміші українські педагоги у своїх теж говорили про важливість народної культури. Як зазначає К. Ушинський, що незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя мета і свої особливості для досягнення цієї мети. Він одну говорить про право кожного народу на народну школу.

Доцільним також є погляд С. Русової: “Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу, воно через пошану до других народів виховуватиме в дітях пошану до других народів і тим приведе нас до широкого єднання й світового порозуміння між народами і націями”.

Важко охарактеризувати всі можливості виховання моральної сфери школярів на основі народознавства, так як це є невичерпне джерело інформації. Але однозначно можна сказати, що виховання особистості починається з коліскової пісні, яку вона проносить через все життя, а закінчується збереження народних скарбів і передачу їх наступним поколінням.

Література

1. Генік М. Актуальність морального виховання учнів засобами народознавства [Текст] / М. Генік // Початкова школа : Щомісячний науково-методичний журнал. – К. : Початкова школа, 2007. – С. 46 – 49.
2. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навчальний посібник [Текст] / Н.Є. Мойсеюк [3-є вид.]. – К., 2001.
3. Березюк О. С. [Електронний ресурс] / О.С. Березюк — Режим доступу: <http://www.koris.com.ua/other/7540/index.html?page=465>
4. Русаненко А. В [Електронний ресурс] / А.В. Русаненко — Режим доступу: <http://osvita-dnepr.com/index.php/metodichni-rekomendatsiji/2203-vikoristannya-narodoznnavstva-v-stanovlenni-gromadyanskosti-uchniv>

Юлія Вакуліна,

*студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор С.О. Пультер
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Т.Г.ШЕВЧЕНКО НА ЖИТОМИРЩИНІ

*Історія мого життя становить
частину історії моєї батьківщини.
Тарас Шевченко*

Чимало наших співвітчизників прославило ім'я України своєю

творчою працею як у рідній землі, так і по всьому світу. Та є серед українців постаті, велич яких не може поміститись у рамки національного буття – постаті світового, планетарного масштабу, що є скарбом усієї людської цивілізації. їх називають пророками, велетами духу. Серед таких Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка та багато інших.

Щоб усвідомити, ким є для нас Тарас Шевченко, достатньо лише пригадати, що в кінці ХІХ та в першій половині ХХ століть і на Сході, і на Заході України, в еміграції та численних поселеннях, практично в кожній українській хаті – чи то хата селянина, чи робітника, чи службовця, або ж інтелігента на найпочеснішому місці, поряд з образами, обов'язково вбраний вишитими рушниками, знаходився портрет великого Кобзаря. У неділю, зібравши велику сім'ю, батько шанобливо і урочисто читав «Кобзаря» Тараса Шевченка.

В історії України ще не було людини, що зробила такий колосальний вплив на свідомість і життя людей. Він не був політиком, та на його ідеях сформувались і зросли чимало громадських організацій і партій. Він не був полководцем, але його слово змобілізувало сотні полків, дивізій, цілі армії, підняло до збройної боротьби мільйони українців, здобуло не одну визначну перемогу на полі бою. Він не був дипломатом, проте широта його поглядів, внесок у світову літературу та мистецтво, а головне світоглядні ідеї загальнолюдського братерства та любові здобули для українців та України належне визнання та пошану серед світової спільноти.

Зараз, українська спільнота готується до відзначення 200-ліття від дня народження Тараса Шевченка. Без постаті Великого Кобзаря неможливо уявити Україну. Його твори адресовані не тільки минулим, а й сучасним і прийдешнім поколінням українців. Його частинка є всюди на українській землі і за її межами. Житомирщина не виняток.

Отже, цікавою сторінкою в житті нашого краю, і, зокрема, Житомира був приїзд у жовтні 1846 року Тараса Григоровича Шевченка. Як відомо, поряд з викладацькою діяльністю в Київському університеті, пост з березня 1845 року активно включився в роботу створеної при цьому учбовому закладі Археографічної комісії. Саме завдяки участі в ній, доля привела поста в Правобережну Україну. 21 вересня 1846 року Т. Г. Шевченко одержав від київського генерал-губернатора Д. Бібікова розпорядження виїхати на Київщину, Поділля і Волинь для збору «разных сведений о народных преданиях, рассказов о курганах, древних памятниках, а также древних актов, бумаг и т. п.». Одночасно волинський та подільський цивільні губернатори отримали циркуляри-розпорядження про всіляке сприяння Шевченкові у виконанні

покладених на нього обов'язків. Листи з проханням надати дослідникові допомогу при огляді церков та монастирів надійшли до подільського архієпископа Арсенія та волинського архієпископа Никанора. Одержавши необхідні документи, Тарас Григорович вирушив у милий його серцю «волинський, богом благословенний край і прекрасне Поділля». Як вважають дослідники, маршрут подорожі проліг з Києва на Поділля по так званому Великому польському тракту. До Житомира поет прибув у суботу 5 жовтня з Кам'янця-Подільського, подолавши 276 верст через Проскурів, Летичів, Хмільник, Бердичів і Кодню. Наступного дня Т. Шевченко зробив візит до волинського губернатора і вручив пакет від генерал-губернатора. Інший пакет призначався волинському архієпископу. З Житомира Т. Г. Шевченко виїхав 7 жовтня за маршрутом Новорад-Волинський, Корець — Острог — Дубно — Кременець — Почаїв. Свої враження від цієї подорожі поет залишив у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали». Зі сторінок твору видно, що Т. Г. Шевченко, виконавши всі доручення, на зворотному шляху знову завітав до Житомира. Відбулося це не раніше 25 і не пізніше 27 жовтня.

Ще одна «шевченківська» адреса в Житомирі пов'язана з ім'ям відомого російського художника, друга Т. Шевченка, Аполлона Мокрицького, який півтора року мешкав у Житомирі у свого товариша, волинського губернського поштмейстера Семена Шаржинського. За припущенням відомого шевченкознавця П. Жура, поет під час перебування в Житомирі, за рекомендацією А. Мокрицького, зустрічався з поштмейстером, користувався його послугами (адже подорожував поштовими). С. Шаржинський хоч і був звичайним чиновником, кохався у мистецтві, був особисто знайомий з О.С.Пушкіним, М.В.Гоголем. Коли А.Мокрицький прибув до Житомира перед поїздкою на навчання до Італії, С.Шаржинський взяв його на квартиру. Завдяки краєзнавчим пошукам вдалося встановити, що поштмейстер мешкав у казенному будинку губернської поштової контори, яка містилася на Чуднівській вулиці. На жаль, цей будинок не зберігся до наших днів, зараз на його місці кафе «Театральне».

Житомир був кінцевим пунктом подорожі митця Правобережною Україною. «Измеривши вдоль и поперек Вольты и Подолию и дождавшись в Житомире осенней грязи, мы возвратились благополучно в Киев. Из Житомира послал я пачку огородных и садовых семян Степану Осиповичу 1, собранных мною у вольтинских и подольских агрономов. А юным прекрасным друзьям моим — тетрадку малороссийских песен, записанных мною от подолян и вольтинян», — читаємо у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали». Житомиряни свято шанують пам'ять про великого сина України. В обласному центрі встановлено пам'ятник Т.Г.Шевченку,

його ім'ям названо одну з центральних вулиць міста. У 1989 р. на одному з будинків колишнього архієрейського подвір'я, де зупинявся поет, встановлено меморіальну дошку. Життєвий і творчий шлях Т.Г. Шевченка тісно пов'язаний з багатьма нашими земляками. Сподвижником великого Кобзаря був Зигмунт Сераковський, який називав Шевченка «батьку мій», пересилав необхідні художнику матеріали, брав участь у продажі його картин, ділився з ним своїми поетичними пробами. Першим здійснив переклад польською мовою поеми Т.Шевченка «Гайдамаки» випускник житомирської гімназії Леонард Совінський, а інший вихованець цього ж учбового закладу Карл Болсуновський є автором цікавої розвідки «Т. Г. Шевченко як людина». Соратником Т.Г.Шевченка по Кирило-Мефодіївському братству був І.Я.Посяда. тоді ще студент Київського університету. Після розгрому товариства І.Посяду було відправлено під суворій нагляд поліції до Казані. Лише через багато років він повернувся в Україну, став продовжувачем волелюбних і гуманістичних ідей свого геніального натхненника.

Понад десять років І, Посяда працював директором Коростишівської вчительської семінарії. Перехрестя долі звели у Петербурзі випускника Житомирського повітового училища Олександра Дмитровича Бланка (саме таке ім'я по батькові після обряду хрещення у православ'я отримав Ізраїль Бланк) і молодого Тараса Шевченка, який був тоді учнем у художника В. Г. Ширяєва. Коли Т. Шевченко важко захворів, друзі порадили направити його на лікування до лікарні св. Марії Магдалини, де тоді працював О.Д. Бланк, В автобіографічній повісті «Художник» Т. Г. Шевченко згадував, що хвороба тривала довго і тяжко. Вісім днів юнак був непритомним, перебуваючи між життям і смертю. Та молодий організм переміг хворобу. А вже через рік друзі викупили Т.Г.Шевченка з кріпацтва. Так переплелися з нашим містом та його людьми життєві шляхи великого Кобзаря.

Які ще "стежки" не "сходив Тарас"? Мабуть, на це питання ніхто не дасть достовірної відповіді. Адже, й до цих пір, не до кінця розгадано загадку феномену великого українського поета, художника, мислителя, педагога. Геніальний поет цілком справедливо посідає перше місце серед ВЕЛИКИХ УКРАЇНЦІВ, був і залишається духовним батьком нашого народу. Велич Т.Шевченка полягає в тому, що він зумів повернути нам свою національну гідність і необхідність боротися за відновлення незалежної

Української держави. Його безмежна любов до українців і України проявлялася в тому, що він навчав і переконував нас про можливість щасливого життя тільки в своїй незалежній державі, адже:

"5 своїй хаті своя й правда

І сила, і воля".

Література

1. Анісов В., Середа Е. літопис життя і творчості Т.Г.Шевченка. – К.: Дніпро, 1976.
2. Література і мистецтво рідного краю / За заг. ред. С.О.Пультера. – Житомир, 1991. – 142 с
3. Шевченко Тарас (документи та матеріали до біографії). – К.:Вища школа. 1982.

Юлія Красовська,

студентка ННІ філології та журналістики

*Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ІДЕЇ НАРОДНОСТІ К. Д. УШИНСЬКОГО У ПЕДАГОГІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ РОМАНІВСЬКОГО РАЙОНУ

Багато педагогів зверталися до ідеї народності, яка ґрунтується на думці, що народ є єдиним джерелом історичного життя держави, найпрекраснішим створінням на землі. Велике значення у вихованні має мова, адже вона є універсальним засобом навчання і виховання, джерелом творчих можливостей нації. Костянтина Дмитровича Ушинського вважають одним із основоположників педагогічної науки і народної школи. Центральне місце у його педагогічній спадщині посідає ідея народності.

До народної педагогіки К. Д. Ушинський ставився з великою повагою, зробивши її вінцем своєї педагогічної теорії [1, 315]. Створюючи свою педагогічну систему, К. Д. Ушинський виняткового значення надавав одному з найважливіших принципів організації освіти й виховання — принципу народності. На думку К.Д.Ушинського, народне виховання — таке виховання, яке проникає в побут, характер, поведінку й усе життя народу.

Видатний педагог передбачав реальну освіту всіх дітей обох статей, а також фізичне, розумове і моральне виховання, навчання рідною мовою. Він зазначав, що народна освіта коштує недешево, але ніякі доцільні витрати не повинні лякати державу, бо народ, розвинений у дитинстві хорошою школою, який навчився міркувати правильно і засвоїв собі ясний погляд на довкілля, буде енергійнішим, працьовитішим, розважливішим, а значить — продуктивнішим і багатшим, ніж народ пригнічений неучтвом і забобонами, ніж народ, який плететься, як сліпий, навпомацки, шляхом, давно второваним. «Добре насіння освіти дороге, зате й родить воно сторицею», — указував Костянтин Дмитрович. Розробка науково-теоретичних засад національного виховання належить саме

Ушинському.

Національним він вважав виховання, яке історично склалося на ґрунті певної конкретної нації й своїми цілями, змістом і засобами підпорядковане самобутній природі дитини, потребам забезпечення її належного фізичного, чуттєво-вольового, інтелектуального, духовно-морального й естетичного розвитку, засвоєнню національних, місцевих етнографічних та загальнолюдських культурних цінностей, формування довершеної особистості, національно свідомого представника свого народу. К.Д.Ушинський робив усе можливе, щоб розширити мережу навчальних закладів для народу, відкривав школи, у яких безкоштовно викладали студенти духовної академії, витрачав власні кошти на освіту. В освіті він надавав перевагу гуманітарному напрямку, вивчення рідної мови ставив на чолі гуманної освіти та називав її великим народним учителем.

К.Д. Ушинський вважав, що мова, рідне слово — фундаментальна основа народності. Він щиро заздрило зарубіжним школам, у яких, навіть у старших класах, вивчають народні пісні, пишуть твори рідною мовою про народний побут. К.Д.Ушинський підкреслював велике значення народної поезії для виховання найблагородніших почуттів. У висловлюваннях педагога знаходимо засади, які не втратили своєї актуальності і в наш час, які є актуальними не лише для педагогічної думки, а й для мовознавства та етнопсихології. Вони не просто суголосні сьогоденню, а є вкрай необхідними аспектами процесу національного відродження.

Тому педагоги Романівського району спираються на педагогічні засади К. Д. Ушинського, пропагують ідею народності у вихованні. Романівські педагоги вважають, що сьогодні вкрай важливо будувати процес виховання учнів на підвалинах відродження національної самосвідомості, збереження традиції народу, рідної мови. Цієї ж думки дотримувався видатний педагог К. Д. Ушинський. Великі надії у здійсненні народного виховання педагог покладав на вихователя, діяльність жінки-матері.

«Душевне і моральне здоров'я всього людства перебуває в руках жінки», — говорив Ушинський. Ідею народності в своїй педагогічній діяльності вважають провідною жінки-педагоги Романівського краю, а саме Кучинська Т.В., Гаврилова О.Л., Драган Т.П., Мельник Л.В., Кислицька Т.М., Соловська Л.Є., Алімова Н.Г., Красовська С.А. Визначаючи мету виховання, К. Д. Ушинський підкреслював вплив морального виховання, ставив його вище розумового. Такого ж положення дотримується вчитель української мови та літератури Миропільської гімназії Романівського району Гаврилова Оксана Леонідівна, яка при проведенні виховних заходів основну увагу приділяє моральному вихованні. Видатний педагог К. Д. Ушинський вивчив стан освіти в Німеччині, Швейцарії, США, Англії, Франції та

вказував, що російська школа повинна брати з досвіду шкіл інших країн те, що є загальним. Через усе життя він проніс у своїй душі гарячу любов до народу, віру в його велетенську силу і творчі можливості. В основі педагогічної системи К.Д.Ушинського лежить, як уже зазначалося вище, ідея народності. «Всяка жива історична народність є найпрекраснішим створінням Господа на землі, і вихованню залишається тільки черпати з цього багатого і чистого джерела» [2, 67] . Під народністю К.Д. Ушинський розумів своєрідність кожного народу, зумовлену його історичними та географічними умовами.

Характерною рисою для народності, в розумінні К.Д.Ушинського, є громадськість. Він був переконаний у тому, що народна ідея виховання вимагає широкої громадської атмосфери навколо себе і не може бути здійснена без залучення найширших громадських сил. К. Д. Ушинський писав: «Сам народ і його великі люди прокладають шлях в майбутнє: виховання тільки йде по цій дорозі...». Керуючись ідеєю народності, К.Ушинський прийшов до висновку, що народна освіта повинна знаходитися в руках народу, а навчання дітей здійснюватися рідною мовою, яка є найяскравішим виявом народності. Навчання дітей рідною мовою, на думку К.Ушинського, має на меті:

- ♦ розвиток «природженої душевної здібності, яку називають даром слова»;
- ♦ введення дітей у свідоме володіння скарбами рідної мови;
- ♦ пояснення дітям логіки цієї мови, тобто граматичних законів у її логічній системі.

Ці три цілі, зауважував педагог, досягаються не одна за одною, а разом. «Мова народу — кращий, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, цвіт усього його духовного життя... у мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина... весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові.

Мова — найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що поєднує віджилі, живущі і майбутні покоління народу в одно велике, історичне живе ціле. Вона не тільки виявляє життєвість народу, а є якраз цим життям. Коли зникає народна мова — народу більше нема» [3, 102]. Вчитель світової літератури Червонохатківської ЗОШ I – III ступенів Романівського району, Людмила Євгенівна Соловська дотримується поглядів видатного педагога і вважає, що основними завданнями народної школи у вихованні особистості є виховання патріотизму засобами рідної мови, яка не тільки виражає духовні якості народу, а й являється найкращим його наставником, що вчив народ ще тоді, коли не було ні книжок, ні школи. Прикладом цього є різноманітні виховні заходи, що проводить Л. Є. Соловська, метою яких є виховувати повагу і любов до рідного народу, рідної мови, культури, і, разом з тим

ознайомлюватись з літературою і культурою іноземних країн, розвивати не лише пам'ять, увагу, уяву, а й бажання дізнаватись про культуру інших держав і виявляти самотність і унікальність української мови та культури. Не дивлячись на те, що Людмила Євгенівна є вчителем світової літератури, вона намагається донести дітям, що рідне слово — це та атмосфера, що обіймає душу і через яку людина все бачить, все розуміє і відчуває.

У Романівському краї факультативно вивчається мова національної меншини — польська. Чому саме польська? Тому що в регіоні багато польського населення. Старші покоління, що мають польське коріння, не хочуть аби забували їхні звичаї, традиції та обряди, тому вчителі активно використовують у своїй педагогічній практиці елементи польського етносу. Дуже часто в Романівських школах перед Різдом, у Вігільний вечір, проводять або виховні заходи, на яких розповідають про коленду та її значення, або інсценізацію Вігільї. Особливість полягає в тому, що в Романівському районі є як католики, так і православні. Тому ніч перед Різдом у Романівському районі (Святвечір у православних, або Вігільний вечір у католиків) проходить модернізовано, в поєднанні з католицькими та православними обов'язковими елементами. На столі обов'язково має бути кутя та календа. Календа — у католиків спеціальний облатковий хліб, яким у пісний Вігільний вечір, перед Різдом, 24 грудня, ділиться вся родина. Найстарший член сім'ї, відламуючи шматочок коленди, передає іншим, при цьому бажає усім членам родини щастя і здоров'я у Новому році. Вчителі, проводячи виховні заходи до Вігільї, ставлять за мету розвивати в учнів повагу до рідного краю, естетичний смак, почуття патріотизму, національної та власної гідності у поєднанні зі скромністю, чесністю, працьовитістю та дисциплінованістю. Педагоги намагаються не нав'язувати власну думку щодо релігії та сімейних традицій, адже у кожній окремій сім'ї є власні погляди щодо святкування Святвечора. Таким чином, педагоги Романівщини дотримуються думки К. Д. Ушинського, у трактуванні якого народна педагогіка, як і вся народна виховна мудрість, має найвищу оцінку.

К. Д. Ушинський писав, що виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозиченнях в іншого народу. За його справедливим твердженням тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку. Ушинський доводить, що не тільки на практиці, але і в теорії не існує загальної виховної системи для всіх народів. У кожного народу своя особлива система виховання, і як не можна жити за зразком іншого народу, так само не можна виховуватись за чужою запозиченою педагогічною системою. У методологічному плані принцип народності виховання виступає як корінна

закономірність розвитку системи освіти і виховання у будь-якій країні.

Ця система повинна будуватись у повній відповідності з особливостями і потребами своєї країни. За умови дотримання даного принципу виховання здійснюється в дусі народних звичаїв, традицій, рис національного характеру і психології свого народу. Видатний педагог не заперечував використання педагогічного досвіду інших народів, але вимагав, щоб його засвоєння було критичним. Вказуючи на недопустимість механічного перенесення виховних систем з однієї країни в іншу, він говорив про доцільність використання кращих елементів виховного досвіду народів, але повністю побудувати виховання у своїй країні на цих елементах також неможливо.

К. Д. Ушинський вважав, що пропагувати ідею народності не можна без ознайомлення з культурою, літературою, мовою інших країн. Вчитель Романівської гімназії, Кучинська Тетяна Вікторівна дотримується такої ж думки, тому вже декілька років вивчає склад національних меншин — польської, німецької, чеської. Вчитель Вільшанської ЗОШ I – III ступенів Драган Тетяна Петрівна разом зі своїми учнями вивчає історію сіл, яких немає на карті. Вивчає ті території Романівського району, де були німецькі поселення. Таким чином Тетяна Петрівна, проводячи таку історично-пошукову роботу, зацікавлює своїх учнів у рідному краї та розвиває почуття відповідальності. Вчителі Червонохатківської ЗОШ I – III ступенів та вчителі Соболівської ЗОШ I – II ступенів також долучають учнів до пошукової роботи. Протягом останніх двох-трьох років вчителі та учні відшуковують давні пісні, які найчастіше звучали в селах. В майбутньому вчителі та учні планують укласти збірник народних пісень Романівщини. Окрім зазначеного вище, у 2012 році вчителі Старочуднівсько – Гутянської ЗОШ I – III Мельник Л. В., Кислицька Т. М брали участь в обласному конкурсі «Моя Батьківщина – Україна». Вони перемогли у номінації «твір-нарис», де описали історію села Старочуднівська Гута. Савченко Оксана Петрівна, вчитель методист Романівської гімназії, вивчала життєвий і творчий шлях поетеси Надії Кибальчич.

Отже, значення К. Д. Ушинського у розвитку педагогічної думки вагоме і у Романівському регіоні. Він став автором вічних афоризмів про педагогіку та виховання, основоположником, творцем глибокої, стрункої педагогічної системи, забезпечивши таким чином високий науковий злет і світову славу української педагогіки в усіх її основних напрямках. Ідеї Ушинського зберігають сою творчу силу, кличуть до наукового пошуку, вони дійсні у руках сучасних педагогів.

Майже у всій системі педагогічної підготовки вчителів Романівського району плідно використовується педагогічна спадщина великого українського педагога. Послідовниками К.Д.Ушинського в Україні були Т. Лубенець, Б. Грінченко, Х.

Алчевська, Ю. Федькович, С. Русова, Г. Ващенко. Можливо, до цього ряду послідовників К. Д. Ушинського долучиться хтось із романівських педагогів. Педагогічні ідеї великого педагога нині успішно втілюються під час розбудови самостійної Української держави, у відродженні й розвитку національної школи, освіти, української системи виховання та української педагогіки.

Література

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки: підручник. — К.: Либідь, 2006. — 424 с.
2. Ушинський К. Про народність у громадському вихованні // Вибрані педагогічні твори: У 2 т. — Т. 1. — К., 1982
3. Ушинський К. Рідне слово // Вибрані педагогічні твори: У 2 т. — Т. 1. — К., 1982

РОЗДІЛ III

Особливості розвитку етнокультурологічного педагогічного середовища Поліського регіону

***Валентина Коваленко,**
здобувач кафедри педагогіки, вчитель-методист
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О. С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ДО ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ В МЕДИЧНОМУ КОЛЕДЖІ

Інтеграція України до європейського та світового співтовариства ставить нові вимоги до формування й розвитку творчої особистості, що є необхідною умовою досягнення успіху на цьому шляху. Сьогодення вимагає перебудови вищої освіти, що стосується не лише методів і форм роботи, але й самого змісту викладання: принципів, підходів до навчання та пізнання дійсності. Студенти будь-якого навчального закладу повинні бути підготовлені до майбутньої професійної діяльності в конкурентному середовищі, в якому кожна ситуація вимагає творчих і нестандартних рішень.

Суспільно-політичні та економічні процеси, що відбуваються в суверенній Україні, спрямували систему вищої медичної освіти до нової гуманістичної та демократичної парадигми, яка зумовила нові суспільні завдання та нові стандарти підготовки медпрацівників, зміни змісту, технологій, форм, методів медичної освіти, що відповідають вимогам інформаційної цивілізації.

За цих умов педагогічний процес у медичних коледжах передбачає відмову від екстенсивно-інформаційного навчання та перехід до інтенсивно-фундаментального, що вимагає принципової зміни навчально-виховних технологій, перебудови взаємовідносин викладача та студента, докорінної зміни їх ролі в педагогічному процесі. Викладач стає організатором пізнавальної позанавчальної діяльності, а студент – активним її суб'єктом.

У вихованні студентів, розширенні й поглибленні їхніх професійних знань, розвиткові творчих здібностей важливу роль відіграє ретельно продумана й організована система роботи в позанавчальний час, що базується на добровільній участі в різних сферах діяльності.

Аналіз становлення та розвитку позашкільної роботи з дітьми та учнівською молоддю в Україні свідчить про наявність прогресивних досягнень в педагогіці й позитивний вплив її на творчий розвиток особистості. В поступі свого історичного розвитку позашкільна освіта

й виховання набули певного досвіду, престижу та сформувались як невід'ємна частина цілісної системи освіти України.

Основи забезпечення дидактичних умов та активізації навчання розкрито в працях вітчизняних і зарубіжних науковців (Ю.К.Бабанський, С. У. Гончаренко, А.Маслоу, Ю.І.Мальований, В.О.Онішук, О. М. Пехота, В. О. Сухомлинський, Г. Уеллес та ін.).

Коледж – це не тільки школа освітньої та професійної підготовки, це, перш за все, школа високої культури думки. Помилково вважати, що ця культура формується сама собою. Ось чому потрібні різні заходи позааудиторної роботи, які спонукають думати, аналізувати, бачити, конструювати майбутню професійну діяльність.

Формування основ професійної майстерності, характерних рис особистості медичних працівників неможливе без спрямованої, організованої та систематичної виховної роботи всього педагогічного колективу навчального закладу. У цьому плані поки ще не вичерпані всі резерви професійної практики. Зокрема, позааудиторна робота ще не в повній мірі використовується в *фаховому становленні* студентів. Система позааудиторної роботи є цілісним процесом, залучаючись до якого, змінюються й удосконалюються всі учасники цієї діяльності. Враховуючи це, потрібно з'ясувати місце й можливості такої роботи в професійній підготовці майбутніх спеціалістів, виділити основні моменти в її організації та проведенні в умовах навчального закладу, урізноманітнити заходи щодо формування готовності студентів до позааудиторної роботи.

У педагогічній і методичній літературі поки ще немає досліджень, в яких позааудиторна робота в навчальних закладах розглядалась би як одна із форм професійної підготовки студентів, не розкриті до кінця її можливості в розв'язанні задач професійного навчання студентів. Тому проблема організації такої роботи потребує створення системи, яка забезпечила б підвищення ефективності навчального процесу.

На заняттях з базових предметів є чимало можливостей зацікавити студентів змістом цих наук. Разом з тим, основна мета занять все таки полягає в навчанні певному комплексу процедур спеціального характеру; розвиток здібностей студентів відбувається в межах вивчення обов'язкового матеріалу. Різні форми позааудиторних занять надають додаткові можливості для цього, а також для виховання в студентів інтересу до предметів та їх практичного застосування.

До *індивідуальних форм* позааудиторної роботи можна віднести: роботу з навчальною, довідниковою, науковою, науково-популярною літературою, складання конспектів; роботу з електронними підручниками та посібниками; роботу в електронній мережі Інтернет; підготовку повідомлень, рефератів, курсових робіт; складання та

розв'язування задач, виконання вправ; складання та розв'язування кросвордів, ребусів, створення стіннівок.

До *групових форм* позааудиторної роботи можна віднести: гуртки та клуби (теоретичні, експериментальні, комплексні), факультативні заняття, ділові ігри, екскурсії.

До *масових форм* позааудиторної роботи належать: лекторії, науково-практичні конференції, олімпіади, конкурси, турніри, фестивалі, декади (тижні), вікторини, КВК, «інтелектуальні бої», випуск стінгазет, зустрічі з ученими.

До основних завдань позааудиторної роботи з природничо-математичних дисциплін роботи відносяться:

- пробудження і розвиток стійкого інтересу студентів до предмету;
- забезпечення найглибшого розуміння важливих ідей певної галузі науки, зокрема в медицині;
- допомога в оволодінні головними методами, засобами предметної діяльності;
- розвиток здібностей студентів: логічного мислення, просторових уявлень і уяви, алгоритмічної культури, пам'яті тощо, прищеплення студентам певних навичок науково-дослідницького характеру;
- розвиток позитивних рис особистості: розумової активності, пізнавальної самостійності, пізнавального інтересу, потреби в самоосвіті, здатності адаптуватися до умов, що змінюються, ініціативи, творчості та навичок індивідуальної, творчої праці з навчальною та науково-популярною літературою;
- ознайомлення студентів з історією медицини та різних галузей наук, з іменами, біографією та діяльністю видатних учених тощо;
- ознайомлення з найважливішими відкриттями;
- розгляд застосування дисциплін у різних галузях науки й техніки та її роль у пізнанні навколишнього світу; формування навичок математизації ситуацій під час дослідження явищ природи й суспільства.

Позааудиторна робота з математики дає змістовне, цікаве, корисне дозвілля. Проте слід пам'ятати, що розвага – не самоціль, а тільки один з дидактичних прийомів, який стимулює пізнавальну активність студентів.

Розважальний матеріал активізує увагу, викликає певні позитивні емоції та ситуаційний, епізодичний інтерес. Завдання викладача – перетворити цей інтерес у стійкий, активний.

Використовуючи дидактичний матеріал, треба звертати увагу студентів не на зовнішні факти, а на суть питання, будити думку, розвивати допитливість.

Традиційними й найбільш поширеними формами позааудиторної роботи з математики є: математичні гуртки; математичні вечори, КВК; математичні вікторини; математичні турніри; математичні естафети; математичні стінгазети, математичні олімпіади; позааудиторне читання з математики; математичні екскурсії.

Ці форми роботи опрацьовані в кожному навчальному закладі, але зараз, щоб активізувати позааудиторну роботу, викладачі шукають і знаходять нові форми, а саме: конкурс "Нумо, математико!"; гра "Математичний бій"; математична вікторина "Що? Де? Чому? "; подорож з математикою; математичний ярмарок; "Брейн-ринг"; гра "Поле чудес"; гра "Щасливий випадок"; гра "О, щасливчику!" тощо.

Викладачі коледжу проводять цікаві та змістовні заходи, успіх яких залежить від методично правильної організації, чіткого планування всієї роботи з вивчення математики. Форми роботи різноманітні: індивідуальна, групова (гурткова), масова, кожна з яких має свої переваги в досягненні головної мети. Завдання викладача – повністю використати їх позитивний потенціал, вкласти у відповідну форму цікавий і захоплюючий зміст. Особливої уваги вимагає підготовка до проведення масових форм роботи – вечорів, олімпіад, конкурсів, вікторин, випусків стіннівок і радіогазет, клубної роботи, екскурсій. Окрім практичних завдань, гурткова робота має розвивальне й виховне значення, сприяє розширенню наукового світогляду студентів.

Найбільш ефективним засобом залучення студентів до позааудиторних форм роботи є гра. Її можливості в створенні природних стосунків спілкування та в розв'язуванні різноманітних задач є практично необмеженими. Тут все залежить від творчої уяви, педагогічної майстерності викладача, його вміння побудувати взаємодію, створити атмосферу доброзичливості й рівноцінних партнерських стосунків зі студентами.

Одним з найактуальніших питань сучасного навчання є розв'язування задач та проблемних ситуацій, тому потрібно розглянути якомога більше різних варіантів, які допомагають створювати математичні моделі вирішення складних завдань. Наприклад, факультативні заняття. На них студенти навчаються моделювати ще й власні задачі, шукати закономірності, знаходити свої варіанти вирішення проблем.

Для активного навчання особливо важливе значення мають розвиток самостійності, творчої активності студентів, формування в них навичок самоосвіти. Адже, китайська мудрість твердить: "Покажи мені – і я запам'ятаю, дай мені діяти самому – і я навчусь."

У психолого-педагогічній літературі самостійність звичайно сприймається як здатність особистості до діяльності, здійсненої без

втручання збоку. Самостійність особистості не виступає як ізольована якість, вона пов'язана з незалежністю, ініціативністю, активністю, наполегливістю, самокритичністю, самоконтролем, упевненістю в собі.

Важливою складовою частиною самостійності студента є пізнавальна діяльність, яка трактується як готовність самостійними силами вести цілеспрямовану пізнавально-пошукову роботу.

Самостійна пізнавальна діяльність студентів може носити як характер простого відтворення, так і творчості, а також характер перетворень.

При цьому, під творчістю студентів розуміють таку діяльність, у результаті якої студент самостійно відкриває щось нове, оригінальне, де відображені індивідуальні нахили, здібності та власний досвід студента.

Знання ж студентів будуть міцними, якщо вони здобуті не тільки однією пам'яттю, не завчені механічно, а з'явилися внаслідок особистих міркувань та закріпилися в процесі творчої роботи з навчальним матеріалом.

Відтворювальний та творчий характер самостійної діяльності студента пов'язані між собою і мають тенденцію переходити з відтворюючої діяльності в творчу. Тому завдання педагога в розвитку самостійності особистості полягає в керуванні процесом переходу відтворюючої самостійності в творчу.

Отже, розглянувши різні форми й види позааудиторної роботи, можна прийти до висновку, що важливо забезпечити таку взаємодію між аудиторними, факультативними та позакласними заняттями в коледжі, щоб весь навчально-виховний процес складав єдине ціле, коли аудиторні та позааудиторні заняття, зберігаючи свої специфічні особливості, цілеспрямовано впливали один на одного, сприяючи підвищенню спільної ефективності навчання, виховання та розвитку студента.

Література

1. Гаврилюк О. О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи.: Дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / О.О.Гаврилюк. – 2007. – 205с.
2. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник / С. І. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 263 с.
3. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / за ред. В.Г.Кременя. – Київ: «Знання», 2005. – 767с.
4. Мельник М.В. Формування професійних знань учнів професійних училищ у процесі позаурочної роботи з природничо-математичних дисциплін.: Дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / М. В. Мельник. – Вінниця, 2005. – 185 с.
5. Програма з математики для вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації. – К., 2001.
6. Сухомлинська О. В. Нариси історії українського шкільництва (1905-1933): навчальний посібник. – К.: Заповіт, 1996. – С. 191-192, 222.

7. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посібники / М. М. Фіцула. – К.: Академія, 2000.

Валентина Копетчук,
кандидат педагогічних наук, викладач
(Житомирський інститут медсестринства)

ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОГО ЦИКЛУ В МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖАХ

Професія медичного працівника – найпоширеніша спеціальність практичної охорони здоров'я. У більшості країн світу, а також в Україні проблеми медичної освіти не втрачають актуальності. Реформування загальної професійної освіти в Україні спрямоване на реалізацію принципу гуманізації, переорієнтацію процесу навчання з інформативної форми на особистісно зорієнтований підхід та інтеграцію у світову систему освіти. У системі підготовки медичних працівників у коледжі фундаменталізація теоретичної та загальноосвітньої підготовки студентів є характерною тенденцією вищої професійної освіти. Наступність у навчанні в системі ступеневої освіти передбачає абсолютну відповідність навчальних планів та підручників з фундаментальних і соціально-гуманітарних дисциплін у коледжі і в закладах III-IV рівнів акредитації.

Якісний аспект професійної підготовки майбутніх медичних працівників нерозривно пов'язаний з якістю викладання предметів природничо-математичного циклу в коледжах та інших вищих навчальних закладах медичного профілю. Як і в більшості інших галузей знань, викладання та вивчення цих предметів пройшло шлях від суто інформаційного і простого (первинного ознайомлення з вихідними уявленнями і найпростішими проявами) до порівняно високоякісного і систематичного вивчення основ наук.

Цілі та завдання предметів природничо-математичного циклу, їх змістова і методична структура визначені в навчальних програмах і підручниках.

Варто зазначити, що існує декілька різних варіантів програм для медичних коледжів, які відрізняються структурою змісту, методичними акцентами у викладі багатьох навчальних питань, повнотою їхнього розкриття і т. д. Існує декілька варіантів підручників, що відрізняються один від одного характером навчального тексту і позатекстовим компонентом. Усе це обумовлено різними причинами, серед яких можна назвати такі:

- загальні зміни в суспільстві, а отже, пошук нової змістової стратегії навчальних предметів;
- встановлення як пріоритетних в освіті принципів варіативності,

альтернативності та свободи структурування курсів, інтеграції;

Сучасні програми медичних коледжів віддають перевагу діяльності, де студенти самостійно організують свою роботу на розв'язання різних завдань: виконують вправи, знаходять інформацію, проводять дослідницькі роботи. Це може супроводжуватись експериментами з біології, фізики, хімії під керівництвом викладача чи лаборанта. Досягнення певного рівня знань та вмінь дає змогу проводити самостійні дослідження або робити проект частини навчальної програми, щоб адаптувати набутий досвід [2].

У медичному коледжі вивчаються не тільки основи наук, як це було в загальноосвітній школі, а і їх розвиток. Студент оволодіває процесом формування наукових знань і методами відповідної науки, знайомиться з їх проблемами та можливостями розв'язання. Навчальні та наукові вимоги зближуються, особливо в профільних, а тепер і в фундаментальних науках.

Медичне спрямування курсу біології в медичному коледжі визначається змістом розділу «Основи екології», який створює підґрунтя для вивчення розділів «Людина і біосфера», «Основи еволюційного вчення». Засвоєння змісту цих розділів забезпечує формування цілісного уявлення про взаємодію в системі «людина – суспільство – природа» і розвиток навичок раціонального природокористування, поглиблення знань з медицини. Так, студенти закріплювали вже відомі поняття: «природоохоронні території», «екологічні проблеми сучасності», «демографічна проблема», «забруднення довкілля», «заходи з охорони природи», «альтернативні джерела енергії» тощо.

Програма побудована на основі концепції безперервної біологічної освіти з урахуванням значення біології як фундаментальної науки для багатьох медичних дисциплін (фізіології, анатомії, гістології, цитології, медичної генетики, паразитології).

Знання законів живої природи лежить в основі розуміння біологічних аспектів екології людини, профілактики, розпізнання і лікування багатьох захворювань.

Мета вивчення курсу біології у медколеджі: засвоєння основ сучасних уявлень про життя, будову та функції біологічних систем, їх взаємозв'язок; вивчення основних етапів еволюції органічного світу, закономірностей індивідуального розвитку організму, нерозривного зв'язку біології з медичними дисциплінами; формування наукового світогляду на основі розкриття загальнобіологічних закономірностей у виникненні й розвитку захворювань і їх профілактики.

Запропонована програма з фізики є органічним продовженням та завершенням курсу фізики 7-9-х класів неповної середньої школи.

Програмою передбачається створення у студентів загального цілісного уявлення про картину світу, взаємозв'язок між об'єктами і

явищами, що є його складовими. Цим самим продовжується формування наукового світогляду студентів, удосконалюються їхні вміння проводити порівняння, аналіз, синтез, узагальнення навчального матеріалу. Програмою передбачено вивчення окремих явищ, певною мірою знайомих уже студентам з інших навчальних предметів, що сприяє формуванню більш глибоких і міцних знань. Важливе значення має обрана послідовність вивчення фізичних законів, чим покращується усвідомлення зв'язків між об'єктами, що вивчаються. Програма приділяє увагу глобальним проблемам сучасної фізики, розглядає можливість використання певних процесів у техніці, в інших науках, зокрема й у медицині. Після визначення змісту кожної теми у програмі введена рубрика "Перелік основних знань і вмінь, котрі повинен опанувати студент після вивчення предмета «Фізика»", що допомагає викладачеві уточнити рівні вимог до навчальних досягнень студентів та структурувати навчальний матеріал. Чітке усвідомлення студентами рівня обов'язкових вимог – дієвий засіб мотивації навчання і нормалізації навчального навантаження.

Водночас у діючих шкільних підручниках з фізики не констатується взаємозв'язок теоретичного матеріалу з його практичним використанням, зокрема в медицині. Тому викладачеві самотійно або ж з допомогою студентів доводилося знаходити додатковий теоретичний матеріал з упровадження фізичних процесів і явищ у медицину, а також розв'язувати задачі, які відображають процес використання фізичних законів у медичній практиці.

Математика є засобом вивчення фізики, хімії, інформатики та обчислювальної техніки, біології, загальнотехнічних і медичних дисциплін, мовою техніки, а розвинене логічне мислення сприяє засвоєнню гуманітарних предметів. Математичне моделювання широко використовується для розв'язування задач різних галузей науки. Практичні вміння і навички з математики необхідні для майбутньої діяльності студентів.

У вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, що здійснюють навчання на базі загальної середньої школи, математична підготовка забезпечується на допрофесійному етапі навчання. Це складає основу математичної освіти, необхідної для забезпечення загальнокультурних потреб, і орієнтує на спеціальну підготовку.

Програма, за якою навчаються студенти медичного коледжу, призначена для всіх типів спеціальностей. Для різних спеціальностей вивчення математики відрізняється кількістю годин, які виділяються як на вивчення дисципліни в цілому, так і на вивчення окремих тем, та рівнем вивчення тієї чи іншої теми.

Основні вимоги до рівня навчання визначають базовий рівень підготовки студентів. Це допоможе викладачам з'ясувати особливості

математичної підготовки для медичних спеціальностей. Вказані відмінності різних типів спеціальностей реалізуються у рівні засвоєння тих чи інших понять і фактів, у характері застосувань навчального матеріалу [2].

Основний курс математики забезпечує математичну підготовку на допрофесійному етапі навчання. Він складає основу математичної освіти, необхідної для забезпечення загальнокультурних потреб, і орієнтований на спеціальну підготовку. Ця програма призначена для всіх типів спеціальностей. Для різних спеціальностей вивчення математики відрізняється кількістю годин.

При вивченні математики студенти користувалися в основному підручниками, які рекомендовані для загальноосвітніх закладів. Ці підручники не містять питань з професійної спрямованості, не містять прикладних задач з медицини, тому важко показати всю значимість математики для майбутніх медичних працівників.

Такою програмою, яка призначена для всіх типів спеціальностей, незручно користуватися. Щоб встановити значущість тієї чи іншої теми, поняття, викладач має знати інші дисципліни, для вивчення яких ця тема чи поняття використовується. Тому виникає потреба у розробленні спеціальної програми з математики для медичних закладів I-II рівнів акредитації, у якій будуть надані переваги тій чи іншій темі, поняттю, буде вказаний зв'язок певної теми з медичною дисципліною.

Програма з хімії для вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації спрямована на підготовку фахівців з усіх спеціальностей, зокрема й зі спеціальності «Фармація» на основі базової загальної середньої освіти. Програма особливу увагу приділяє лабораторним заняттям, оскільки в основі пізнання хімічних явищ лежить експеримент. Він є джерелом знань, засобом закріплення вмінь і навичок, способом контролю якості засвоєння матеріалу і формування умінь. Лабораторні заняття допомагали студентам засвоїти закони і теоретичні положення хімії, знайомили з властивостями найважливіших речовин і способами їх добування, прищеплювали навички проведення хімічного експерименту. При вивченні хімії на I курсі студенти знайомилися з неорганічними сполуками, які використовуються у медицині й фармації (кислоти, солі, гідроксиди, оксиди).

Щодо змісту і методики викладання лекцій та виконання лабораторних занять, ставляться високі вимоги виконання. При вивченні тих чи інших тем з хімії студенти (на лекції) свідомо сприймають матеріал, при цьому викладач пропонує певні завдання, задачі, які вимагають активного мислення, застосування цих знань на практиці (лабораторні заняття). Дослідницький метод навчання у процесі лабораторних занять з хімії базується на самостійному безпосередньому спостереженні студентів, на встановленні зв'язків

предметів і явищ дійсності, на обґрунтуванні висновків.

Аналіз програмно-методичної навчальної документації показує, що у практиці роботи медичних коледжів наявні підходи професійної спрямованості у формуванні змісту матеріалу; є також спроби створення інтегративних курсів. Водночас не розроблено концептуальних підходів до забезпечення професійної спрямованості природничо-математичних дисциплін з урахуванням базової підготовки майбутніх медичних працівників, рівня їхньої мисленнєвої активності, розуміння співвідношення між елементами теоретичних знань у процесі вивчення їх у медичних коледжах.

Послідовність розгляду окремих питань спрямована на усвідомлення зв'язків: склад, будова, властивість, застосування. При цьому окремо наголошується на застосуванні елементів та їх сполук у медицині, зосереджується увага на практичному використанні хімічних препаратів. У програмі є окремий розділ «Аспекти використання хімічних речовин у медицині», який передбачає теоретичне заняття (роль макро- та мікроелементів в організмі людини: полімерні матеріали в медицині) і лабораторне (приготування розчинів різної концентрації), але великої ролі у професійній спрямованості він не відіграє.

У програмі приділяється увага глобальним питанням сучасної фізики, розглядається можливість використання певних фізичних процесів у науці і техніці, зокрема і в медицині, але мало матеріалу, який би показував використання того чи іншого фізичного явища в медицині.

Доцільно зазначити, що під час педагогічної практики основна увага акцентується на засвоєнні певної суми знань і вмінь з природничо-математичних дисциплін, тоді як проблема одночасного формування системи знань і вмінь, зорієнтованих на елементи майбутньої професії, залишається на другому плані.

Такий стан справ істотно відображається на якості професійної підготовки випускників. Як ми вже відзначали, під якістю професійної підготовки розуміємо не тільки засвоєння суми програмових знань і оволодіння типовими навичками застосовувати ці знання. Для професійно підготовленого молодшого медичного працівника характерними є професійні якості, серед яких важливе місце займає активність, ініціативність, самостійність в оволодінні новими знаннями.

Існують певні недоліки і в організації навчального процесу, у змісті навчальних планів і робочих програм природничо-математичних дисциплін, а саме: слабкий зв'язок з майбутньою професійною практикою, неповна міжпредметна інтеграція при вивченні природничо-математичних та фахових дисциплін, недостатнє впровадження сучасних інноваційних технологій, передового педагогічного досвіду; робочі програми дисциплін не

охоплюють питання формування професійних якостей.

Слабкою є мотивація вивчення дисциплін природничо-математичного циклу, недостатньо ефективно проводиться робота викладачів щодо моделювання в навчальному процесі завдань професійної спрямованості, а також профорієнтаційна робота; недостатня організація самостійної творчої професійної діяльності студентів.

Звідси недоліки щодо якості професійної підготовки студентів медичного коледжу, погана практична підготовка та низький рівень готовності до професійної діяльності.

Отже, проаналізувавши особливості організації викладання предметів природничо-математичного циклу в медичному коледжі, ми можемо зробити висновок, що характерними особливостями навчального процесу, орієнтованого на майбутню професію, є:

- мотивація навчання, пов'язана з майбутньою професійною діяльністю;
- комплексний підхід до вивчення природничо-математичних дисциплін з використанням міжпредметних зв'язків;
- врахування специфіки майбутньої професійної діяльності студента;
- вибір оптимальних форм, методів, прийомів навчання природничо-математичних дисциплін з наданням студентам максимальної самостійності при проведенні різних типів навчальних занять;
- організація занять у спеціальних умовах, наближених до майбутньої професії;
- позитивний вплив навчального колективу, викладачів на вивчення основ наук.

Література

1. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов [Текст] / А.И. Пискунов ; [сост. с автор. вв. в. ст. А.И. Пискунова]. – [2-е изд., перераб.] – М.: Просвещение, 1981. – 528 с.
2. Про стан практичної підготовки студентів у вищих навчальних закладах // Рішення Колегії МОН України від 5 липня 2001 р. – № 7 / 2–18. – 8 с.
3. Проблемы совершенствования профессиональной подготовки специалистов // Сборник статей. – К.: УМК ВО, 1990. – 198 с.

Олена Свиридюк,
аспірантка кафедри педагогіки
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ

Серед ключових напрямів державної освітньої політики, визначених Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, є формування здоров'язбережувального середовища. Результати вітчизняних і міжнародних досліджень свідчать, що потрібні нові педагогічні концепції освітнього середовища [2]; навчальні заклади повинні діяти в інтересах студентів, забезпечуючи безпеку й здоров'я, а викладачі мають бути готовими до моделювання та впровадження нових моделей середовищ.

Проблемі формування здоров'язбережувального освітнього середовища присвячено наукові роботи О. Антонової, В. Базарного, М. Гриньової, В. Єфімової, Н. Карапузової та ін. Питаннями моделювання безпечного для здоров'я освітнього середовища займалися І. Баєва, Д. Іванов, В. Панов, Є. Рибак, С. Сергєєв, В. Слободчиков, А. Тубельський.

Проблема ж стану здоров'я молодого покоління здобуває нового звучання у сучасних умовах, оскільки ситуація, що склалася у державі, характеризується високими показниками захворюваності серед молоді, зниженням рівня життя, соціальними потрясіннями, складнощами якості медичного обслуговування, погіршенням екологічної ситуації.

Розглядаючи принцип збереження здоров'я в сучасному освітньому просторі, слід нагадати, що свій початок він бере з педагогічної спадщини видатних мислителів, учених, педагогів різних країн та історичних епох: Сократа, Демокрита, Платона, Аристотеля, Сенеки, Марка Квинтіліана, Віторіно де Фільтре, Еразма Роттердамського, Франсуа Рабле, Мішеля Монтеня, Я. А.Коменського, Дж. Локка, Ж. – Ж. Руссо, Г. С. Сковороди, Й. Г. Песталоцці, А.Дістерверга, К.Д.Ушинського, Г. Г.Ващенко, І.М.Стешенка, С.Ф.Русової, В.О.Сухомлинського.

Більшість здоров'язбережувальних положень педагогіки виникли не так давно і були проаналізовані в працях учених-сучасників і авторів минулого століття: культурно-історична теорія, що розкриває зв'язок навчання і розвитку (Л. С. Виготський); теорія діяльності (С. Л. Рубінштейн); теорія творчості (В. О. Моляко); теорія діяльності, свідомості й особистості (Б. Г. Ананьєв, О. М. Леонт'єв,

В.В. Рибалка); ідеї гуманістичної психології, що розкривають категорії самоактуалізації, фасилітації (А.Маслоу, Г.К.Селевко); ідеї особистісно зорієнтованого освітнього процесу (Ш. О.Амонашвілі, С.У.Гончаренко, І.А.Зязюн, О. В. Киричук, В.Г.Кремень, О.Я.Савченко, В. П. Зінченко, В. А. Кан-Калик, А. В. Петровський); теорія суб'єкт-суб'єктного підходу (М.С.Каган, Є.Н.Ільїн, А.К.Маркова, І. С.Кон, О. В. Мудрик) [3].

Останніми роками з'явилися дослідження, пов'язані з вивченням проблем здоров'я і здорового способу життя в межах освітнього процесу: обговорюються загальні питання здоров'я студентської-молоді (Н.Абаскалова, А. Гендін,-О. Добромислова, О. Дубогай, Г. Кривошеєва, Г.Кураєв, В. Лавренко, Л. Петровська);-ведеться аналіз причин поширення алкоголізму і наркоманії в молодіжному середовищі-(Є.Аверина, А. Александров, В. Александрова, А. Прохоров, Г.Тростанецька); досліджується вплив різних факторів на формування здорового способу життя студентів-(А. Броварників, Т. Іванова, З.Полякова, М. Хвастова, А. Щедріна);-вивчається рівень валеологічної освіти студентів-(А. Білоконь, Г. Василевська, Ю. Політова, Ю. Ротанева, А. Свердлина, Г. Совенко, Л. Шуляковский);-ведеться пошук засобів формування здорового способу життя молоді-(Р. Айзман, В. Бабич, Є.Багнетова, З. Вайнер, С. Горбушина, Г. Зайцев, Л. Козлова, А. Смирнов, З. Чуканов, П. Яременко, Б. Ясько та інші).

Збереження і поліпшення здоров'я студентської молоді є пріоритетною проблемою державного значення, спільним завданням суспільства, громади, вищих навчальних закладів, адже здоров'я студентів є передумовою їхньої соціальної повноцінності, активного довголіття, продуктивного внеску в життя своєї родини, українського народу загалом.

Проведені дослідження свідчать, що на стан здоров'я підлітків Українського Полісся негативно впливає ряд чинників. Серед них одне із провідних місць займають: радіаційне забруднення довкілля внаслідок Чорнобильської катастрофи, в тому числі продуктів харчування та йодна ендемія. В структурі захворюваності підлітків домінують хвороби ендокринної системи та нервово-психічні розлади функціонального генезу. Так, в районах з дефіцитом йоду нормальний і високий інтелектуальний розвиток мають тільки 55,4% дітей, а у дітей, які мають зоб, в 2 рази частіше зустрічаються патологічні типи особистості. Погіршення якості харчування також сприяє підвищенню захворюваності серед підлітків хронічними хворобами. Намітилась стійка тенденція до збільшення числа дітей з низькою масою. Потребують серйозного аналізу негативні тенденції фізичного розвитку дітей та підлітків в районах з високим рівнем промислового забруднення і йодного дефіциту в біосфері [5].

За даними ряду науковців на території Поліського регіону простежується щорічне погіршення здоров'я молоді внаслідок

тютюнопаління, вживання алкогольних напоїв, наркотичних та інших психотропних речовин. Кількість випускників шкіл, які є практично здоровими, становить 5-15%. За таких умов здоров'я молоді має стійку тенденцію до погіршення. Ця тенденція спостерігається і в студентів вищих навчальних закладів освіти, що, природно, позначається на ставленні до свого здоров'я всього дорослого населення України, яке бачить його лише через призму діяльності лікувальних закладів і не звертається до ефективних, економічно вигідних засобів оздоровлення, котрими є фізичні вправи, здоровий спосіб життя [6, с. 58]. Більшість студентів ведуть неправильний спосіб життя, у багатьох відсутні навички збереження здоров'я.

Незадовільний стан здоров'я молоді спричинено не лише станом довкілля, а й падінням суспільної моралі, значним соціальним розшаруванням населення, складною криміногенною ситуацією, комерціалізацією статевих стосунків, раннім початком статевого життя, негативним впливом засобів масової інформації [3, с. 64].

Такий стан зумовив прийняття важливих державних документів, спрямованих на зміцнення здоров'я населення і формування здорового способу життя (Закони України-“Про фізичну культуру і спорт”-(1993), “Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю”-(2001), “Про вищу освіту”-(2002), “Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки”-(2003),-“Про концепцію формування позитивної мотивації до здорового способу життя у дітей та молоді”-(2004), “Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їхнього шкідливого впливу на здоров'я населення”-(2005), укази Президента України “Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України”-(2000), “Про Національну-доктрину розвитку освіти”-(2002),-“Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту”-(2004), “Про затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах”-(2006), “Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми “Здорова нація” на 2009–2013 роки”-(2008), Державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні, Цільова комплексна програма “Фізичне виховання – здоров'я нації” та ін.).

Сьогодні одним із основних стратегічних завдань національної освіти є створення здоров'язбережувального освітнього середовища, виховання молоді в дусі відповідального ставлення до власного-здоров'я і здоров'я оточуючих-як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності. Важливим напрямом діяльності навчальних закладів є пошук нових форм і методів зміцнення здоров'я студентів-у процесі їх навчання і виховання, упровадження здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховний процес навчального закладу.

Як свідчать наукові дослідження, більшість студентської молоді на Поліссі не дотримуються оздоровчої діяльності і здорового способу життя, що призводить до погіршення їх стану здоров'я, особливо останніми роками. Усе це переконує у необхідності запровадження спеціальних заходів для збереження і зміцнення здоров'я студентів, важливості створення здоров'язбережувального освітньо-виховного середовища.

Звичайно, вирішення проблеми здоров'я підлітків потребує пильної уваги всіх зацікавлених у цьому: педагогів, медиків, батьків, представників громадськості. Але особливе місце та відповідальність в оздоровчій діяльності відводиться освітній системі, яка повинна і має всі можливості для того, щоб зробити навчально-освітній процес здоров'язбережувальним. І в цьому випадку мова йде вже не просто про стан здоров'я сучасних студентів, а про майбутнє України, створення здоров'язбережувального освітнього простору.

О. Є. Підгірна поняття “здоров'язбережувальний простір” обґрунтовує як багаторівневу освітню систему і соціально організоване виховне середовище, в якому пріоритетами виступають: здоровий спосіб життя, культура здоров'я, прогнозування здоров'язберігаючої діяльності. Змістовними компонентами простору є соціальний, креативно-діяльнісний і реабілітаційний. Здоров'язбережувальний простір забезпечує усвідомлення його суб'єктами цінності здорового способу життя, збереження і зміцнення здоров'я, продуктивну активність всіх учасників простору по розвитку навичок культури здоров'я і духовно-етичного самоудосконалення [4].

Під терміном “здоров'язбережувальний простір” ми розуміємо спеціально розроблене фахівцем середовище, умови якого направлені на формування, зміцнення та збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я і задоволення людських потреб, здібностей та можливостей в здоров'язбереженні.

Отже, важливими складовими здоров'язбережувального простору, є чинники, що впливають на здоров'я і здоровий спосіб життя; уміння відстежувати позитивні і негативні зміни в стані власного здоров'я і здоров'я навколишніх; уміння складати ефективну програму збереження здоров'я; уміння створювати здоров'язбережувальний простір; володіння способами організації діяльності по профілактиці і здоров'язбереженню; володіння ефективними оздоровчими технологіями.

Сьогодні світовий освітній простір переходить від знанневоцентричної до культуровідповідної моделі навчального закладу. Це зумовлює впровадження особистісно зорієнтованих, співпроективних та здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховний процес, визначення нових орієнтирів у конструюванні змісту навчальної дисципліни. У зв'язку з цим особливого значення

набуває проблема готовності викладача до проектування та побудови педагогічного процесу на основі культурологічного та аксіологічного підходів, які не можуть не впроваджувати здоров'язбережувальні технології у навчальний процес [5].

Нині в освітньому середовищі побутує думка про те, що мета і зміст освіти втрачають технократичний характер й освіта набуває здоров'язбережувального характеру.

Закон України «Про вищу освіту» наголошує на необхідності удосконалення сучасної освіти за рахунок впровадження здоров'язбережувальних технологій у практику освітніх закладів, адже розв'язання проблеми модернізації сучасного освітнього процесу, його особистісно-діяльнісний аспект ґрунтується на впровадженні здоров'язбережувальних технологій. Саме вони є основними положеннями нової парадигми освіти.

Отже, як свідчать наукові дослідження, більшість студентської молоді в Україні не дотримуються оздоровчої діяльності і здорового способу життя, що призводить до погіршення стану здоров'я студентів, особливо останніми роками. Саме тому одним із найважливіших завдань сучасної освіти повинен стати пошук нових підходів до організації навчально-виховного процесу у навчальному закладі, упровадження здоров'язбережувальних та здоров'яформувальних технологій, спрямованих на гуманізацію освіти. Це забезпечить створення здоров'язбережувального середовища для духовного зростання особистості, повноцінної реалізації її психофізичних можливостей, збереження та зміцнення здоров'я. Також, не дивлячись на значну кількість робіт, присвячених вивченню впливу іонізуючого випромінювання на організм особистості, питання визначення об'єктивних критеріїв стану здоров'я підлітків Українського Полісся, особливістю якого є поєднання радіонуклідного забруднення територій з природним дефіцитом йоду та удосконалення системи реабілітації порушень їх здоров'я залишаються актуальними і потребують подальшого вивчення.

Література

1. Брахман И. И. Введение в валеологию – науку о здоровье / И. И. Брахман – Л. : Наука, 1987. – 125 с.
2. Молодь за здоровий спосіб життя : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2010 р.) / Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний інститут розвитку сім'ї та молоді. – К. : Основа, 2011. – 211 с.
3. Омельченко Л. П., Омельченко О. В. Здоров'ятворча педагогіка. – Х.: Вид. група «Основа», 2008. – 205 с.
4. Чижевський В. В. Загальноєвропейський аспект формування змісту освіти в Україні : матер. Всеукр. наук. – практ. конф. «Стандарти загальної середньої освіти. Проблеми, пошуки, перспективи», 25-26 червня 1996 р. – К.,

1996.

5. Язловецький В. Здоров'язбереження особистості як педагогічна проблема / Валеологічна освіта в навчальних закладах України: стан, напрямки й перспективи розвитку. – Кіровоград: Поліграфічне підприємство «Ексклюзив-Систем», 2011. – 344с.

6. Яхнін М. В. Здоров'я і здоровий спосіб життя / М. В. Яхнін – К. : Наукова думка, 2009. – 214 с.

Наталія Яненко,
*студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О. М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ДИТЯЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

З кожним роком зростає вплив громадських організацій на формування підростаючої особистості. Уже з шести років дитина може стати повноправним членом дитячої громадської організації, участь у якій дає змогу реалізувати свої здібності та нахили, розвивати лідерські якості, забезпечувати організоване та змістовне дозвілля.

Нині в Україні діють різноманітні дитячі об'єднання: гуртки, секції, клуби за інтересами, літні табори, у тому числі і дитячі громадські організації. До особливостей їх розвитку зараховують різноманітність організацій; відмову об'єднань, організацій від масового охоплення дітей; неоднакову інтенсивність дитячого руху в різних регіонах, областях, містах, селах; створення досвіду взаємодії, координування зусиль різних дитячих рухів, організацій.

Дослідження дитячого руху, як середовища соціального виховання є актуальною проблемою для розвитку теорії і практики виховання. Історико-педагогічне дослідження дитячого виховання через дитячий рух розкриває можливості дитячих громадських організацій, об'єднать одночасно як суб'єктів соціального виховання та структур дитячого руху на різних етапах його становлення та розвитку. Врахування історичного досвіду дитячого руху має наукове та практичне значення при обґрунтуванні соціально-педагогічного потенціалу сучасних структур дитячого руху та визначенні шляхів його ефективної реалізації в нових соціокультурних умовах.

Завданням є: визначити поняття і сутності дитячих та юнацьких спільнот; вивчити історію виникнення та розвитку дитячих та юнацьких спільнот; виявити варіанти сучасного дитячого руху; провести аналіз ставлення різних категорій населення до дитячого громадського руху.

Дитячі громадські організації – об'єднання громадян віком від 6

до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства. Дитяча громадська організація є різновидом громадських організацій або громадських об'єднань, що діють згідно із Законом України «Про громадські організації» та Законом України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 року (із змінами та доповненнями) [3, с. 10].

Чільне місце в структурі соціально-педагогічної діяльності посідає соціальне виховання підростаючого покоління. Спрямоване на успішну адаптацію, індивідуалізацію та інтеграцію особистості в соціумі. У сучасних умовах освітньо-виховний і соціалізуючий простір формують насамперед різноманітні соціальні інститути, які в соціології тлумачать як організовані системи зв'язків і соціальних норм, що об'єднують значущі суспільні цінності та процедури, які задовольняють основні потреби суспільства. У соціально-педагогічній науці їх трактують як стійкі типи і форми соціальної практики, яка забезпечує організацію громадського життя, стійкість зв'язків. Соціальна педагогіка, крім дитячих та молодіжних організацій, включає до об'єкта вивчення дитячий та молодіжний рухи, розглядаючи різні форми дитячих та молодіжних об'єднань як важливий соціалізуючий фактор. Нині закріплено поняття «дитяча громадська організація» та «молодіжна громадська організація», трактовані в нормативно-правовому плані як легалізовані об'єднання громадян певного віку, що створені та діють на основі спільних інтересів; соціологічному – як самостійний соціально-виховний інститут з організованою системою соціальних зв'язків, норм, цінностей та ідеалів; соціально-педагогічному - як спеціально організована соціально-педагогічна система, в умовах якої відбувається соціальне виховання та соціалізація підростаючого покоління. [35, с. 82]

Самобутність, впливовість, різноманітність попередників сучасних дитячих та молодіжних організацій зумовлюють значний дослідницький інтерес до їх діяльності, яка триває кілька століть вивчення історії дитячого та молодіжного руху на українських землях перебуває на початковому етапі. Дослідники відокремлюють основні періоди його становлення: перший період в історії дитячих і молодіжних організацій тривав до кінця XIX ст. їхня діяльність була здебільшого спрямована на розв'язання загальнонаціональних питань, зокрема проблем соціальної справедливості, національного самовизначення; другий період у розвитку дитячих та молодіжних об'єднань характеризується їх кількісним зростанням, а також якісними змінами у формах діяльності: на порядок денний ці об'єднання дедалі частіше вносили суто молодіжні проблеми.

Пройшовши декілька історичних періодів розвитку, дитячий та молодіжний рух України нині володіє значним потенціалом для реалізації державної молодіжної політики, здійснення соціально-виховної діяльності. Дитячі та молодіжні громадські організації з кожним роком збільшують виховний та соціалізуючий вплив на все більшу частину дітей на молоді в Україні, активно співпрацюючи з ними або залучаючи до свого складу.

За незалежності України вітчизняний дитячий та молодіжний рух пройшов значний шлях свого становлення і розвитку. Визначальною складовою цього руху на сучасному етапі є громадські дитячі та молодіжні організації, які характеризуються різноманітністю за напрямками, формами, методами роботи, але водночас мають і спільні ознаки та особливості функціонування в нинішніх умовах.

З кожним роком кількість всеукраїнських дитячих і молодіжних об'єднань, відповідно до даних Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту з грудня 2010 року - Міністерство освіти, науки, молоді і спорту України та Міністерства юстиції України невпинно зростає.

Станом на 1 січня 2010 року в Україні було зареєстровано 195 всеукраїнських громадських дитячих та молодіжних організацій та спілок. Водночас динамічно відбувається процес становлення регіональних структур. На регіональному рівні у сучасних умовах функціонує понад 7 тис. громадських дитячих та молодіжних організацій. Процес регіоналізації - позитивне явище, оскільки відповідає загальному спрямуванню соціальної політики, наближує молодіжні та дитячі організації до особистості, розв'язання її проблем. Це також відповідає світовим тенденціям: наприклад, у Данії 86%, Німеччині, Великій Британії, Бельгії - 60% членів молодіжних організацій є учасником саме регіональних структур [15, с. 65]

Щороку в Україні збільшується і кількість громадських дитячих та молодіжних організацій, які мають статус міжнародних. Зокрема, станом на 2010 р. у Міністерстві юстиції України було зареєстровано 24 такі організації.

Враховуючи постійне зростання кількості громадських дитячих та молодіжних організацій в Україні, постає проблема їх класифікації, виокремлення основних груп чи типологій. Нині існує кілька підходів до визначення критеріїв класифікації дитячих та молодіжних організацій: психологічний, юридичний, ідеологічний та ін. Відповідно до них громадські дитячі та молодіжні організації класифікують за їх організаційними формами, кількісним і якісним складом, суб'єктом створення, громадським статусом тощо.

Детальну класифікацію громадських молодіжних об'єднань пропонує Ю. Поліщук. Орієнтуючись на пріоритет діяльності, особливості світоглядних позицій, національний і віковий склад, він

відокремлює 20 груп громадських молодіжних організацій:

- спрямовані на поглиблення демократичних процесів та побудову громадянського суспільства в Україні;
- саморозвивальні та самовиховні;
- професійні;
- правозахисні;
- науково – дослідницькі;
- зорієнтовані на розвиток міжнародного співробітництва з молоддю інших країн;
- волонтерські;
- соціальної взаємодопомоги;
- об'єднання студентської молоді;
- об'єднання жіночої молоді;
- мистецько – культурологічні;
- фольклорні;
- екологічні;
- історико – просвітницькі;
- патріотичні;
- об'єднання національних меншин;
- спортивно – туристичні;
- об'єднання світського характеру, але релігійної спрямованості;
- релігійні;
- об'єднання молоді окремих підприємств [22,с. 46]

В. Ю. Поліщук також окремо виділяє чотири групи об'єднань, які займаються виховною роботою з дітьми та підлітками:

- виховні і само розвивальні;
- спортивно-туристичні;
- екологічні;
- патріотично-виховні. [22,с. 50]

Аналіз різних наукових підходів до класифікації громадських дитячих та молодіжних організацій дає змогу побачити спектр сучасного дитячого і молодіжного руху, виділити тенденції та перспективи його розвитку.

До перспектив подальших розвідок у даному напрямку можна віднести аналіз рівня сформованості сучасних дитячих громадських організацій з метою подальшого їх розвитку та вдосконалення. Також дослідження історії виникнення дитячих громадських організацій.

Література

1. Алиева Л. Детские общественные объединения в воспитательном пространстве социума / Л.Алиева // Педагогика. -2000. – №7.
2. Коваль Л. Соціальна педагогіка / Соціальна робота : навч. посіб. / Л.Коваль, І. Зверева, С. Хлебик – К.:ІЗМН. 1997.
3. Гончарова Т. Дитячі громадські організації України – на захисті прав та інтересів дітей / Т. Гончарова // Початкова школа. – 2000. – №8.

4. Дитячі громадські організації: навч. метод. посіб. / укл. Мазуренко Л.М. та ін. – Харків: Основа, 2004.

Владислав Дубенков,
студент ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О.Л.Башманівський
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

Культурологічні процеси, що відбуваються на міжнародній арені, перехід України в режим інноваційного розвитку, інтеграція до європейської та світової спільноти, приєднання вітчизняної системи вищої освіти до Болонської декларації чітко визначили орієнтири на удосконалення пріоритетів національної системи освіти.

Складний етап розвитку суспільства, на якому перебуває Україна, спричиняє глибокі соціокультурні перетворення, зміни завдяки яким у свідомості формується нова загальна спрямованість на ідею взаєморозуміння, спілкування, естетично-художнього осягнення оточуючого світу. [6]

Учительська професія вимагає особливої чутливості до постійно оновлюваних тенденцій суспільного буття, здатності до адекватного сприйняття, потреб суспільства і відповідного коригування своєї роботи. Особливу значущість має ця здатність за постіндустріальної, інформаційної доби, яка потребує багатьох принципово відмінних від попередніх навичок, умінь, і відповідного мислення. Школа як один із найважливіших інститутів соціалізації людини, підготовки молоді до ролі активних суб'єктів майбутніх суспільних процесів повинна бути винятково уважною як до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, так і до нововведень у сфері змісту, форм і методів навчання та виховання. Відповідно інноваційність має характеризувати професійну діяльність кожного вчителя. Нововведення (інновації) не виникають самі собою, а є результатом наукових пошуків, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду. Вони є суттєвим діяльним елементом розвитку освіти взагалі, реалізації конкретних завдань у навчально-виховному процесі. Виражаються в тенденціях накопичення і видозміни ініціатив і нововведень в освітньому просторі; спричиняють певні зміни у сфері освіти. [1, с. 93]

Інноваційна діяльність в Україні передбачена проектом Концепції державної інноваційної політики (1997) та проектом Положення «Про порядок здійснення інноваційної діяльності у системі освіти» (1999). Стрижнем інноваційних процесів в освіті є впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику, вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного

досвіду. [3]

Інноваційну спрямованість педагогічної діяльності зумовлюють соціально-економічні перетворення, які вимагають відповідного оновлення освітньої політики, прагнення вчителів до освоєння та застосування педагогічних новинок, конкуренція загальноосвітніх закладів, яка стимулює пошук нових форм, методів організації навчально-виховного процесу, окреслює відповідні критерії щодо добору вчителів.

Для інноваційного закладу освіти принципово важливим є характер процесу його становлення. Як показує досвід, більшість навчальних закладів пішли шляхом застосування найпрогресивніших освітніх моделей, розроблених раніше. Найбільш вдалий підхід до вибору моделі й визначає рівень інноваційності навчального закладу, який зростає в умовах сформованої потреби та інтенсивного розвитку. [5, с. 104]

Нові концепції виховання й навчання пропонували способи педагогічного розв'язання проблеми людини та її ставлення до суспільства, природи, культури й пізнання. В Україні протягом ХХ ст. педагогічне новаторство розвивалося у руслі педагогічних пошуків, на які могла зважитися радянська педагогіка.

Серед них найчастіше були окреслені концепція гуманістичної педагогіки (В. Сухомлинський), ідея творчого педагогічного колективу, що визріла в лоні традицій колективної педагогіки А.Макаренка, В. Сороки-Росинського.

Пізніше заявили про себе новаторські ідеї, що розвивалися в контексті теорії та методики навчання й виховання (Ш. Амонашвілі, В. Шаталов, С. Лисенкова, Є. Ільїн, Б. Нікітін та ін.). Вони практично довели, що за певних обставин можливе різке підвищення ефективності різних ланок педагогічного процесу. Однак їх діяльність неоднозначно була оцінена як науковцями, так і працівниками системи народної освіти. У 70-ті—80-ті увагу педагогічної громадськості привернула концепція «авторської школи» (М.Щетинін, О. Тубельський, Н. Гузик та ін.), в основу якої покладено нові творчі принципи організації навчання й виховання.

Проте справжнє педагогічне новаторство не набуло значного поширення і, попри певні спроби аналізу та узагальнення, воно не стало цілісною науковою системою. [2, с. 405, 409]

Головною рушійною силою інноваційної діяльності є вчитель, оскільки суб'єктивний чинник є вирішальним і під час впровадження і поширення нововведень. Педагог-новатор є носієм конкретних нововведень, їх творцем, модифікатором. Він має широкі можливості і необмежене поле діяльності, оскільки на практиці переконується в ефективності наявних методик навчання і може коригувати їх, проводити докладну структурування досліджень навчально-виховного процесу, створювати нові методики. Основна умова такої

діяльності — інноваційний потенціал педагога.

Суттєво впливає на цей процес впровадження педагогічного досвіду, творчий пошук, морально-психологічний клімат, матеріально-технічні, санітарно-гігієнічні та естетичні умови праці. [4, с. 134]

Інноваційна спрямованість роботи вчителів містить і таку складову, як впровадження результатів педагогічних досліджень у практичну діяльність, яка передбачає ознайомлення з ними вчителів, обґрунтування доцільності їх використання.

Відсутність інноваційного середовища спричиняє методичну непідготовленість учителів, недостатню їх проінформованість щодо педагогічних нововведень. Натомість сприятливе інноваційне середовище дає змогу долати опір консервативно налаштованих учителів щодо нововведень, допомагає подоланню стереотипів професійної діяльності. Воно притаманне інноваційним закладам освіти.

Професійна підготовка вчителя не закінчується у стінах педагогічного навчального закладу. Вона продовжується протягом усієї професійної діяльності педагога

Результати самоосвіти вчитель репрезентує на кожному її етапі, беручи участь у семінарах, інформує на засіданні методичного об'єднання, кафедри, доповідаючи на педагогічних читаннях, науково-практичних конференціях і под. Самоосвіта є найгнучкішою формою отримання знань, тому що вона здійснюється на діагностичній індивідуалізованій основі. Сутність індивідуалізації полягає в тому, що зміст, форми та методи самоосвіти підпорядковуються індивідуальним особливостям педагога, рівню його професійно-педагогічної культури, умовам педагогічної праці, реальним можливостям. [4, с. 136]

Школа за роки свого існування нагромадила багатий педагогічний досвід — джерело розвитку педагогічної науки, підґрунтя зростання професіоналізму, майстерності вчителів-практиків. Його постійне вивчення, осмислення, оновлення зумовлене змінами парадигм освіти, концепцій навчання й виховання, форм і методів практичної діяльності педагогів. Але часто в практиці роботи загальноосвітніх шкіл він ігнорується, оскільки не у всіх учителів та керівників освітніх закладів сформована потреба та навички щодо його вивчення, застосування, що зумовлює необхідність з'ясування сутності даного феномену.

Педагогічний досвід передусім знаходить своє втілення в технології навчально-виховного процесу. За поширеністю, охопленістю педагогічного середовища його поділяють на передовий і масовий.

Передовий педагогічний досвід постає як ідеалізація реального педагогічного процесу завдяки абстрагуванню від випадкових,

неістотних елементів і конкретних умов педагогічної діяльності й виділення в ньому провідної педагогічної ідеї чи методичної системи, які зумовлюють високу ефективність навчально-виховної діяльності. Він збагачує практику навчання й виховання, сприяючи розвитку педагогічної думки, будучи найнадійнішим критерієм істинності вироблених педагогікою теоретичних положень, принципів, правил, методів, форм навчання й виховання. [4, с. 123]

Маючи чітке уявлення про зміст та критерії педагогічних інновацій, володіючи методикою їх застосування, учителі, керівники навчальних закладів послідовно впроваджують їх у свою практику. Але часто буває, що педагогічні інновації, у зв'язку з відсутністю належної педагогічної експертизи та апробації, недостатньою організаційною, технічною, психологічною підготовленістю педагогічних кадрів, не знаходять подальшої реалізації. Часто поспішне впровадження нововведень призводить згодом до відмови від них. Увесь цей комплекс причин свідчить про несформованість у школах потрібної морально-психологічної ділової атмосфери, іншими словами — інноваційного середовища. [2, с. 404]

Література

1. Волков І.П. Вчимо творчості // Педагогічний пошук / Упор. І.М.Баженова – К., 1988. – С. 90-126.
2. Волкова Н.П. Педагогіка. – К., 2001- С. 402-412.
3. Закон України « Про освіту» – К., 1993
4. Круцило О., Захарчук В. Атестація педагогічних працівників. – К., 2006.
5. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. -Х., 2004.
6. Педагогічні інновації у сучасній школі. – К., 1994.

*Поліна Моцицька,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О. М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

На сучасному етапі все очевиднішим стає те, що традиційна школа, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування. А значна частина знань, які освоюють діти, була здобута людством 200-400 років тому. Сучасна школа недостатньо розвиває здібності необхідні їй випускникам для того, щоб самостійно самовизначитися у світі, приймати обґрунтовані рішення щодо свого майбутнього, бути активними і мобільними суб'єктами на ринку праці. Головними недоліками традиційної

системи освіти є породжені нею невміння і небажання дітей вчитися, не сформованість ціннісного ставлення до власного розвитку та освіти [1, с.8].

Однією з багатогранних і складних проблем сучасної системи освіти України є необхідність пошуку та впровадження принципово нових педагогічних технологій, які поступово змінювали б традиційні.

Актуальність проблеми полягає в тому, що у сучасному вимогливому та швидкозмінному соціально-економічному середовищі рівень освіти значною мірою залежатиме від результативності запровадження технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах та психолого-педагогічних теоріях, які розвивають діяльнісний підхід до навчання.

Проблема інноваційних технологій викладання уже тривалий час перебуває у колі наукових зацікавлень як українських, так і зарубіжних педагогів, зокрема, В.І.Андреєва, Г.М.Андреєвої, С.Н.Архангельського, М.Монтессорі, П.Петерсена, Р.Штейнера, С.Френе, М. Зайцева, Г. Домана, М. Єфименка та ін. науковці визначають інноваційні технології як «принципово нові способи і методи взаємодії вчителя та учня, що забезпечують ефективне досягнення результатів педагогічної діяльності» [3, с. 120], як «усі технології, розроблені викладачами з метою формування творчої, компетентної особистості учня та студента усіх напрямів підготовки» [2, с. 187].

Однією з провідних систем інноваційної педагогічної технології є методика Монтессорі «Будинок вільної дитини». В її основі лежить ідея про те, що кожна дитина, з її можливостями, потребами, системою стосунків проходить свій індивідуальний шлях розвитку. Впродовж усього життя Марія Монтессорі уважно спостерігала за дітьми. Вона зрозуміла, що все, що вони роблять, аж ніяк не випадкове. Не випадково вони починають співати або вимагають, щоб іграшка лежала на певному місці. Монтессорі зробила висновок, що діти проходять певні етапи розвитку. З двох до чотирьох років — час порядку, дитина вимагає точного виконання всіх церемоній. Якщо батьки привчають її до порядку в цьому віці, то це залишається з нею на все життя. Приблизно з 3,5 до 4,5 років дітям подобається писати, а з 4,5 до 5,5 дітям подобається читати. Тільки до шести років діти "убирають" у себе запахи, кольори, звуки. Яким покажуть їй світ дорослі в цьому віці, таким вона його і сприйматиме на слух, на зір, на запах. У 5—6 років дитина виходить із власного світу і перетворюється на активного дослідника довкілля і людей. У неї розвивається здатність до абстракції. В дев'ять років діти починають почуватися вченими, їм самим хочеться пояснити світ. Три провідних положення характеризують сутність педагогічної теорії

М.Монтессорі:

- 1) виховання повинно бути вільним;
- 2) виховання повинно бути індивідуальним;
- 3) виховання повинно спиратися на дані спостережень за дитиною.

Звернення дитини до вчителя: "Допоможи мені це зробити самому" — девіз педагогіки Монтессорі.

Феномен педагогіки Марії Монтессорі полягає в її вірі у природу дитини, в її прагненні виключити будь-який авторитарний тиск на людину, яка формується, в її орієнтації на ідеал вільної, самостійної, активної особистості.

Біологічною передумовою тут є ідея про те, що життя будь-якої людини є існуванням вільної активності, а, отже, дитина, яка розвивається, має природжену потребу в свободі і спонтанності. Виходячи з цього, Монтессорі відмовилася бачити сутність виховання у формуючому впливі на дитину, протиставивши йому проблему організації середовища, найбільш відповідного дитячим потребам, здібностям та інтересам. При цьому обов'язково враховувалися перспективи того, що Л. С. Виготський назвав "зоною найближчого розвитку".

Монтессорі була переконаним противником класно-урочної системи. Вона відмовилася від парт, за якими діти повинні сидіти нерухомо, від кафедри, що ставить учителя на авторитарну позицію, від колективних уроків, що не враховують індивідуальних здібностей конкретної дитини. Вона виступала проти єдиних для всіх навчальних програм, що не дозволяють дитині просуватися своїм темпом і реалізовувати свої інтереси.

Головна мета школи Марії Монтессорі — постачати "харчі" для природного процесу саморозвитку, створювати довкілля, яке сприяє цьому.

Концептуальні засади педагогічної школи Марії Монтессорі

1. Навчити дитину якомога раніше здійснювати свій вибір.
2. Виробити в дитині вміння користуватися наданими свободою і довірою.
3. Допомогти дитині створювати і підтримувати навколо себе порядок.
4. Навчити в ранньому дитинстві шанувати закон.
5. Навчити терпимого і шанобливого ставлення до всіх оточуючих.
6. Створити умови для розвитку в дитини почуття любові й поваги до самого себе.
7. Тренувати волю дитини в ранньому дитинстві, щоб виробити цивілізовану поведінку в будь-якій ситуації.
8. У ранньому дитинстві сформувати культуру поводження з усіма навколишніми предметами.

9. Навчити дитину в ранньому дитинстві самостійно планувати свою діяльність і досягати наміченого.

Освітня парадигма ХХІ століття націлена на пошуки такої системи освіти, яка вчила б людину жити й діяти відповідно до універсальних законів Природи і Космосу. Діяльність громадянина постіндустріальної цивілізації потрібно спрямувати на збереження життя. В цьому сенсі педагогічні ідеї М. Монтесорі набувають особливої актуальності. Вони мають увійти до активного арсеналу гуманізації навчально-виховних закладів як складова частина проблеми культивування у людини ноосферної свідомості [1, с.101].

У першій половині ХХ століття заявила про себе нова педагогічна технологія «Йена-план», а згодом у європейській педагогіці розгорнувся рух, що об'єднав колективи початкових шкіл і дитячих садків, які використовували у своїй роботі технологію відомого німецького педагога, професора Йенського університету Птера Петерсена.

П. Петерсен розглядав навчальне життя як «світ ситуацій», які створюють для дітей певні проблеми і природно спонукають до їх вивчення. Тому, на його думку, турбота про забезпечення необхідного мінімуму знань («залізний склад знань») має поєднуватися із системною працею, спрямованою на загальний розвиток дитини і підготовку її до орієнтування в навколишньому середовищі. Навчання він вважав вторинним процесом, підкореним головній виховній ідеї шкільної громади, сукупністю «продуманих і осмислених занять, що формують свідомість, уміння і навички, які сповнені любов'ю до життя і виховним смислом».

Як принциповий противник схоластичного навчання і методичного формалізму, Петерсен виступав за те, щоб школу «слова і балаканини» з її масовим навчанням замінити школою «життя і праці», в якій без примусу й покарань використовувалися б різноманітні зорієнтовані на дитину форми навчання.

Тому «Йена-план-школи» активно використовують ігрові форми занять з різноманітним матеріалом, особливо у перші шкільні роки, включаючи тренінгові ігри з використанням лічби, музики, поезії; популярні ритмічні й спортивні ігри, які повторюються впродовж усього шкільного періоду, рухливі ігри на перервах і в позаурочний час. Система «Йена-план» ґрунтується на використанні діалогічних форм і методів навчання, під час реалізації яких учень є рівноцінним партнером учителя. Йдеться передусім про такі форми і методи:

— розмова у «колі» під час «тижневого старту» (початку навчального тижня). Такі розмови присвячені темам, які хвилюють дітей, кожен може розповісти про свої проблеми, одержати допомогу не лише від учителя, а й від товаришів;

— навчальна бесіда на прогулянках і екскурсіях. Метою її є

усвідомлене сприйняття учнями навколишнього світу, взаємозв'язків у ньому, набуття індивідуального досвіду на основі знання у простій, зрозумілій і доступній формі. Бесіда не повинна бути моралізаторською, нудним повчанням для дитини;

— діалог під час групової роботи за одним столиком. Його учасники обговорюють різні теми, зокрема способи використання певного навчального завдання.

Особливо ефективним П. Петерсен вважав навчання в діяльності, у процесі якого дитина виявляє особливості різних предметів та явищ навколишнього світу, відкриває нові аспекти їх природи. Головне, щоб запитання, які виникають у дитини, переростали у припущення про можливі шляхи розв'язання виявлених нею протиріч і проблем.

Педагогіка общинності набуває особливої актуальності у зв'язку з прийнятими в Україні концепціями національного, громадянського виховання та необхідності взаємодії батьків, освітніх закладів і громадськості у вихованні дітей і молоді [1, с.113].

Особливе місце у формуванні дитини як цілісної особистості посідає фізичний розвиток. Що слід зробити сучасному педагогу, щоб вирвати дитину з виру комп'ютерних ігор? Відповідь приходиться сама собою. «Тільки в русі і через рух дитина розвивається, впізнає світ у його багатогранності, набуває нових умінь, гартує тіло», – стверджує великий дидакт Ян Амос Каменський.

Автором інноваційної технології фізичного виховання дітей є український педагог-новатор Микола Єфименко. Інноватор має своє, відмінне від загальноприйнятого, розуміння суті фізичного виховання здорових дітей і дітей з відхиленням розвитку.

Технологія фізичного виховання дітей М. Єфименка «Театр фізичного розвитку та оздоровлення дітей» розрахована на дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Автор назвав її ще «тотальним ігровим методом», втіливши у цих словах своє педагогічне кредо «грати щодня, грати постійно, грати завжди». Ґрунтується ця технологія на таких десяти професійних положеннях:

1. Йти за логікою природи (педагогіка повинна бути природною).

2. Фізичне виховання дітей повинно здійснюватися по спіралі, нове поєднуючи з відомим.

3. Педагогічний спідометр, або так звані загально-розвивальні справи (підбирати підготовчу частину заняття -- уроку -- згідно з «еволюційною гімнастикою»).

4. Поділ заняття на три частини за фізіологічною суттю.

5. Театр фізичного виховання дітей (граючи -- оздоровлювати, граючи -- виховувати, граючи -- розвивати, граючи -- навчати).

6. Позитивна, світла енергія радості і задоволення (фізичне виховання повинно заряджати дітей позитивними емоціями).

7. Руховий портрет дитини «малює» методика ігрового тестування.

8. Створи тренажери сам!

9. Здоров'я здорових вимагає профілактики та корекції.

10. Через рухи та гру -- до виховання Людини майбутнього.

«Театр фізичного розвитку та оздоровлення дітей» сповідує принцип «двох засад у педагогіці», що передбачає різні підходи до організації роботи з дівчатками та хлопчиками. Цьому питанню присвячене дослідження М. Єфименка «Еротична культура в педагогіці дошкільного дитинства (на прикладі фізичного виховання)», в якій він доводить, що у процесі фізичного виховання дітей потрібно використовувати різні заняття для хлопчиків і дівчаток.

Технологія М. Єфименка є оригінальною системою фізичного виховання дітей, розвивальний ефект якої поширюється на загальний розумовий і духовний розвиток. Він вірить у невичерпні можливості принципово нової системи фізичного виховання, яка, на його думку, вже у найближче десятиліття стане основою «комплексної педагогіки життя» [1, с.246].

Усе викладене дозволяє зробити висновок про те, що системні технології удосконалюють весь педагогічний процес освітнього закладу, а винятково важливого значення набуває інноваційна діяльність педагога.

Література

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : Навчальний посібник. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с. (Альма-матер)
2. Симоненко Т. В. Реалізація інноваційних технологій навчання у процесі формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів-філологів / Т. В. Симоненко // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». – 2009. – Вип. 169. – С. 181–186.
3. Хасия Т. В. Педагогические инновационные технологии в вузе / Т. В. Хасия // Актуальные вопросы современной педагогики / Под общ. ред. Г. Д. Ахметовой. – Уфа : Лето, 2011. – 120–121.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології . Практикум : навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 448 с.
5. Буркова Л. В. Педагогічні інновації та їх діагностична експертиза: теоретичний аспект/ Л.В. Буркова . – Кю, 1999. – 180 с.
6. Єфименко М.М. Театр фізичного виховання та оздоровлення дошкільнят: Авторський стиль роботи. Методичні рекомендації – Київ, 1995.

Лілія Романуха,
студентка ННІ педагогіки
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Н.Є.Колесник
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У сучасному світі вагоме місце займає виховання естетично розвиненої особистості. Останнім часом проблема естетичного виховання опинилася у центрі уваги суспільства. Проблема морально-естетичного виховання потребує найшвидшого вирішення, тому що зволікання негативно пливає на формування особистості дитини дошкільного віку. Естетичне виховання є найголовнішим шляхом до розвитку культурної особистості. Разом з тим образотворче мистецтво найяскравіше виховує творчо, адже саме через образотворче мистецтво дитина виражає своє ставлення до навколишнього світу, та, сама того не помічаючи, відкриває свій внутрішній світ.

Естетичному вихованню приділяється увага у базовому компоненті дошкільної освіти, у програмі «Я у світі», «Малятко», «Зернятко» та у багатьох інших документах, що стосуються дошкільної освіти [1].

Мета статті: розкрити особливості образотворчого мистецтва як засобу естетичного виховання на розвиток особистості дитини дошкільного віку.

Проблема естетичного виховання розглядається в філософських, психологічних та педагогічних аспектах. Вперше проблеми естетичного виховання знайшли відображення у працях Платона та Арістотеля. За часів Відродження універсальними засобами естетичного виховання стають природа, мистецтво та освіта. У трактатах Альберті, Лоренцо Валла, Леонардо да Вінчі та інших мислителів розглядається ідеал високоосвіченої людини, яка прагне розкрити свій творчий потенціал у багатьох сферах художньої діяльності. В добу Просвітництва принципи виховання естетичних почуттів особистості знайшли відображення у працях французьких філософів М. Ф. Вольтера, К. Гельвеція, Ж. – Ж. Руссо та представників німецької естетики І. Канта, Г. Фіхте, Ф. Шіллера, Ф.Шеллінга. У ХХ столітті над проблемами естетичного виховання працювали такі відомі та видатні українські педагоги як: А.Макаренко і В. Сухомлинський.

Філософська думка, почавши осмислювати сутність прекрасного, одночасно стала перейматися проблемами сприйняття його людиною, буття його в людській свідомості і чуттєвій сфері. Жоден мислитель античності, яка підносила красу і досконалість до

культу, не міг залишити осторонь цю проблему. Ідею єдності добра і краси, тобто гармонії, розглядав Арістотель. Природу сприйняття прекрасного, джерела талановитості, проблеми естетичного виховання досліджував Платон, доводячи, що саме від впливу мистецтва залежить моральний світ дитини. Йому належать твердження про відносність краси, абсолютне прекрасне. Водночас митцеві він відводив посередницьку роль, вивисуючи над ним представників утилітарних професій (лікаря, ремісника), проголошуючи Бога творцем абсолютної краси.

Вважаючи естетичне пізнання, мистецтво відображенням світової (космічної) гармонії, Арістотель обґрунтував таку категорію естетики, як «мімезис» (грец. *mimesis* — наслідування) — наслідування, яке приносить людині особливе задоволення, доводячи, що ця здатність властива людині з дитинства. Без наслідування дитина не могла б опанувати свої перші знання, навички. Саме завдяки йому людина має окремішнє від тварин життя. Арістотель був переконаний у необхідності узагальнення і передавання художнього досвіду в процесі виховання [10, с. 51].

Всі ці думки по-різному були втілені у розвиток естетичного виховання дітей раннього віку. Протягом всього свого історичного розвитку естетичне виховання мало багато тлумачень та обґрунтувань.

В епоху Середньовіччя (IX – XV ст.) естетичним ідеалом правив аскетизм, життєві цінності обмежувалися сферою релігійності, а мистецьке життя – вимогами церкви. Джерелом естетичного життя вважались елементи богослужінь (церковний спів, музика), храмове мистецтво.

Епоха Відродження (XIV – XVI ст.) ознаменувала повернення до античних традицій у мистецтві, естетичному житті, у системі виховання особистості. Мистецтво стало справжнім рушієм прогресу, що зумовило активне використання його у виховній практиці.

Новий час, що зазорів наприкінці XVI – на початку XVIII ст., сигналізував про зародження нових, капіталістичних відносин, які потребували духовно вільної, ініціативної особистості. Руйнування патріархально-феодальних устоїв прислужилося бурхливому розвитку мистецтв, їх різноманітних напрямів, течій, шкіл, що засвідчило їх небувалу роль у суспільних процесах, у формуванні особистості. Саме на цю пору припадає діяльність Я.-А. Коменського, яка започаткувала нову епоху в теорії навчання і виховання, в тому числі у сфері естетичного виховання дітей дошкільного віку.

Я.-А. Коменський пропонував розвивати у дітей музичні уміння, використовувати в розвитку мовлення вивчення напам'ять віршів або рим. У дидактичному посібнику «Видимий світ у малюнках» він рекомендував розвивати у дітей почуття краси «живої і звукової абетки» природи.

Великого значення естетичному вихованню дітей дошкільного віку надавав К. Ушинський, який стверджував, що дитя мислить формами, фарбами, звуками. Його успішність залежить від того, наскільки вихователі усвідомлюють сутність прекрасного, його роль у житті людини і формуванні особистості. Важливе значення у вихованні й навчанні дітей для збагачення їх естетичних вражень, формування виразної, влучної, повноцінної мови, на думку педагога, мають художня література, усна народна творчість. Прислів'я, приказки, скоромовки розвивають у дітей відчуття звукової краси рідної мови [3, с. 22].

С. Русова пов'язувала теорію і практику естетичного виховання дітей з ідеями народності виховання і навчання, вважаючи ігри, усну народну творчість, свята, природу невичерпним джерелом для пробудження в дитині духовних сил. Естетичне виховання вона розглядала в єдності з моральним, які, за її твердженням, мають спільну основу — розвиток вищих почуттів [4, с. 36].

Системний погляд на проблематику естетичного виховання запропонувала у своїх дослідженнях Є. Фльоріна, яка значну роль відводила художньому вихованню дітей на зразках мистецтва, розкрила своєрідність естетичного розвитку, охарактеризувала роль, місце, взаємозв'язок різних засобів естетичного виховання. На її думку, в художньому вихованні слід прагнути єдності емоційного і пізнавального сприймання змісту і форми, що допоможе уникнути надмірного захоплення формою, утилітарного використання мистецтва з пізнавальною метою, тобто втрати художнього компонента естетичного виховання, їй належить багато цікавих спостережень, які стосуються особливостей дитячого естетичного сприймання, образотворчої діяльності, використання іграшки, художнього слова у вихованні дітей [3, с. 233-234].

Суттєво розширили діапазон теорії і практики естетичного виховання дітей дошкільного віку дослідження психологів. Наприклад, Л. Виготський відзначав, що в дошкільному віці розвивається здатність іти від думки до дії, що відкриває простір для творчої діяльності: «Одне з найважливіших питань дитячої психології і педагогіки — це питання про розвиток творчості і про значення творчої роботи для загального розвитку і змужніння дитини. Вже у ранньому віці ми спостерігаємо творчі процеси, які найкраще виражаються в іграх. Уміння з елементів створювати ціле, комбінувати старе у нові поєднання і становить основу творчості».

Аналізуючи особливості образотворчої діяльності дітей, Н.Сакуліна значну роль відводила сенсорному розвитку дитини, необхідному для створення зрозумілого і виразного зображення, сенсорним здібностям, потрібним для успішного оволодіння образотворчою діяльністю, обґрунтувала принципово новий зміст і методи навчання її. Запропоновані Н. Сакуліною ефективні способи

педагогічної організації процесу сприймання дітьми реальних предметів допомагають дитині навчитися створювати зображення самостійно, без допомоги зразка, творчо освоювати навколишній світ, бачити прекрасне.

Дослідження Н. Карпінської акцентували на особливостях сприймання, методах використання творів художньої літератури в роботі з дітьми дошкільного віку.

Системний погляд на діяльність з естетичного виховання дітей у дитячому садку на основі щоденної життєвої практики із залученням засобів мистецтва запропонувала Н. Ветлугіна.

Аналізуючи особливості естетичного виховання, вчені зосереджуються на таких проблемах:

— розвиток самоконтролю дітей в образотворчій діяльності (Т. Доронова);

— ігрові методи у навчанні дітей образотворчої діяльності (Г. Григор'єва);

— ознайомлення дошкільників із творами живопису (Р. Чумічева);

— вплив українських музично-хореографічних традицій на музично-руховий розвиток старших дошкільників (А. Шевчук).

Якісно нові проблеми естетичного виховання постали перед психолого-педагогічною наукою наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст., спричинені інформатизацією комунікативної сфери, комерціалізацією, переорієнтацією на масову культуру таких потужних носіїв естетичної інформації, як електронні ЗМІ (засоби масової інформації), Інтернет, поширенням контрмистецтва, деестетизацією мистецтва та ін. Усе це значною мірою породжує конфлікт естетичних установок, поглядів, смаків, певною мірою деформуюче впливає на естетичний світ підростаючого покоління.

Особливого значення набула проблема у сфері виховання дітей дошкільного віку. Естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва передбачає уявлення дитини про довкілля, формування в неї емоційно-оцінного ставлення до дійсності, яку вона сприймає, й прагнення до творчого відтворення своїх вражень у різних видах образотворчої діяльності.

Образотворче мистецтво — мистецтво відображення суцього у вигляді різних образів, зокрема таких як художні образи на площині (графіка, малярство тощо) та в просторі (скульптура). Образотворче мистецтво у сукупності своїх видів створює реальну картину життя людини та природи, а також наочно втілює ті образи, яких немає в реальності, які є наслідком людської фантазії [2, с. 184].

Образотворча діяльність — основний шлях розвитку творчих здібностей дітей, оскільки здібності проявляються у самостійній діяльності. Саме в образотворчій діяльності дитина проявляє активність, яка призводить до реальних результатів.

Заняття з образотворчого мистецтва слід спрямувати на розвиток в учнів зорової пам'яті, спостережливості, просторової уяви, дрібної моторики пальців, уміння зосередитися, наполегливості у досягненні мети і, головне, відчутті ритму і гармонії.

Морально-естетична позиція дитини дошкільного віку знаходиться на стадії становлення. Разом із тим, як зазначає В.Мухіна, діти своїми малюнками без будь-якого спеціального наміру відображують ідеологічну та культурну спрямованість суспільства, вчать оцінювати дійсність, наслідуючи оцінки дорослих. Шлях розвитку кожної культури своєрідний, тому поряд із системами загальнолюдських цінностей дитина, розвиваючись, привласнює цінності, властиві тій країні, тому суспільству, в якому вона живе. Засвоюючи орієнтації оточуючих її людей, дитина виробляє власну позицію, свої ідеали [6, с. 29].

Оскільки, всі діти люблять малювати, то малюнок дає змогу дитині краще пізнати себе, бо, вкладаючи певний зміст у нього, вона багато розповідає про себе, про свій внутрішній світ, тобто виражає себе через художню творчість. Тому потреба у практичному творчому самовираженні є особливою і обов'язковою якістю особистості, яка прагне відтворити свої почуття у взаємодії художнього образу з ознаками, символами, лініями, кольором тощо. Яскраві кольори і їх протилежні сполучення рано привертають увагу дітей і є для них найбільш доступним засобом художнього вираження.

Через засоби образотворчого мистецтва дитина підсвідомо висвітлює свої думки та бажання.

В. Сухомлинський писав, що дитяча творчість найкраще розвивається на основі проникнення у зміст і характер різноманітних видів народної творчості. Пізнаючи і продовжуючи творчі традиції народу, учні засвоюють матеріалізоване в них народне творче мислення. Оволодіваючи, наприклад, мистецтвом, чи ремеслом, учні опановують творчий досвід батьків, дідів. Це сприяє формуванню учнів умінь, навичок реалізації, своїх задумів, створенню власних проектів, конструкцій. Таким чином формується творчий потенціал особистості [5, с. 40].

Основним засобом вираження себе вже на ранніх стадіях життя є малювання. Заняття малюванням розвивають дитину в цілому, прилучають її до найголовнішого – процесу творчості. Тільки в малюванні діти з самого початку вільні від обмежень (знання нотної грамоти у музиці, уміння виразити свою думку в літературі), і тому малювання з усіх видів художньої творчості їм найближче. Гранично обмежені в художніх засобах, щоб розвинути свою думку, діти, спираючись на свій творчий інстинкт, знаходять дивовижні рішення, самостійно відкривають образотворчі закони. Мобілізуючи розумову діяльність, малювання прискорює процеси розвитку просторового

мислення, образного бачення, розвиває розумові здібності, спостережливість дітей, відчуття гармонії.

Колір у малюнку найбільш яскравий засіб, що привертає увагу дітей, емоційно впливаючи на їхні почуття (Є. Фльоріна, Н. Сакуліна, В. Мухіна). У дітей старшого дошкільного віку педагог повинен формувати більш диференційоване ставлення до кольору, як засобу передачі настрою, почуттів [6, с. 56].

На заняттях з ліплення емоційні переживання викликає скульптура, хоча вона переважно позбавлена барвистості, зате більше діє формою, лінією, фактурою. Скульптура має велике значення для виховання та навчання дітей дошкільного віку. Вона сприяє розвитку зорового сприйняття, пам'яті, образного мислення. Скульптура, як і інші види зображувальної діяльності, формує естетичний смак, розвиває почуття прекрасного.

Важливий засіб у формуванні творчої активності дітей – це використання творів образотворчого мистецтва в оформленні побуту, в процесі навчання та самостійної діяльності. З цією метою підбираються твори усіх жанрів побутового і казкового живопису (натюрморти, пейзажі), графіки (естампи, гравюри, книжкові ілюстрації), малі форми скульптури (вироби з гіпсу, дерева), твори декоративно-ужиткового мистецтва (кераміка, художнє скло, народні декоративні вироби та ін.) [2, с. 78].

Для розвитку творчості дитини не достатньо лише самого оточення, їй потрібно давати певні завдання, які вона повинна виконати. Діти, як відомо до поставлених перед ними завданнями ставлять сумлінно, і стараються їх виконати як можна краще.

Особливість творчих завдань, які пропонуються дітям на початковому етапі оволодіння зазначеною діяльністю, полягає в тому, що підготовчий період щодо виникнення й реалізації задуму ще не носить розгорнутого характеру, їм створюють таку ситуацію, при якій можливість виникнення творчого задуму та визначення способів його втілення здійснюється завдяки досвіду, накопиченому в навчальному процесі.

Зміст творчих завдань може бути найрізноманітнішим. Так, дітям пропонується оздобити запропонований об'єкт побуту (який відтворюється з природи) будь-яким елементом, обраним на свій смак (квіткою, ягідкою, візерунком тощо); заповнити, на свій розсуд, вазу відомими раніше квітами, кошик з фруктами, ягодами або овочами; "піднести подарунок" до дня народження ляльковому персонажеві (ведмедю, зайчику тощо); доповнити композицію одним із персонажів відомого літературного тексту.

Отже, образотворче мистецтво має велике естетичне значення для дітей дошкільного віку. Злучаючи дітей до мистецтва ми розвиваємо їхні естетичні смаки і можливості.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»/ Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид., випр. – К.: Світич, 2008. – 430 с.
2. Котляр В. П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. – 200 с.
3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с. – (Серія «Альма-матер»).
4. Русова С. Ф. Ідейні підвалини школи // Світло. – 1913. – Кн. 8.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. – К., Рад.школа", 1977. – Т. 3: Серце віддаю дітям. 670 с.
6. Торшилова Є.М. Шалун, або Мир дому твоєму: Естетичне виховання дошкільнят / О.М. Торшилова // Дошкільне виховання. – 2001. – № 9. – С. 29-32.

Марина Прищеп,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Л.С.Шевцова
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ЖИТОМИРЩИНИ

*«Педагогічна ідея — це повітря, в якому розправляє крила
педагогічна творчість»
Василь Сухомлинський*

Проблема в тому, що наш час перед системою освіти постають принципово нові вимоги. Перш за все, це формування творчої особистості, здатної не просто засвоїти найвищі наукові і технологічні досягнення, а й самоудосконалюватись, розвиваючи їх.

Актуальність цієї проблеми в тому, що учительська професія вимагає особливої чутливості до постійно оновлюваних тенденцій суспільного буття, здатності до адекватного сприйняття, потреб суспільства і відповідного коригування своєї роботи. Особливу значущість має ця здатність за постіндустріальної, інформаційної доби, яка потребує багатьох принципово відмінних від попередніх навичок, умінь, і відповідного мислення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій висвітлення проблем, пов'язаних з використанням сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій у педагогічному процесі, започатковано і розвинуто в фундаментальних роботах учених (Р.Вільямса, Б.Гершунського, В. Глушкова, А.Єршова, К.Маклін, Ю.Машбиця, С.Пейперта, Є. Полат та ін.). У роботах цих авторів показано, що впровадження комп'ютерних технологій у практику навчання є однією з форм підвищення ефективності навчального процесу.

Проблемою розробки й використання комп'ютерних технологій навчання займалися вчені (Н. Апатова, А. Верлань,

М.Головань, А. Гуржій, Ю. Дорошенко, М. Жалдак, Ю. Жук, І.Іваськів, В. Лапінський, В. Мадзігон, Д. Матро, Н. Морзе, С. Раков, Ю. Рамський, І. Роберт, П. Ротаєнко, В. Руденко, М. Семко, О.Християнінов).

Технології комп'ютеризованого навчання досліджували вчені (А. Ашероф, А. Довгялло, О. Савельєв, О. Молібог) та зарубіжні – (Г.Клейман, Н. Краудер, С. Пейперт, В. Скіннер).

Школа як один із найважливіших інститутів соціалізації людини, підготовки молоді до ролі активних суб'єктів майбутніх суспільних процесів повинна бути винятково уважною як до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, так і до нововведень у сфері змісту, форм і методів навчання та виховання. Відповідно інноваційність має характеризувати професійну діяльність кожного вчителя. Нововведення (інновації) не виникають самі собою, а є результатом наукових пошуків, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду.

Однією з важливих якостей педагога, умов успішності його як професіонала є готовність до інноваційної діяльності. Джерела готовності до інноваційної діяльності осягають проблематику особистісного розвитку, професійної спрямованості, професійної освіти, виховання й самовиховання, професійного самовизначення педагога.

Термін "інновація" означає оновлення процесу навчання, який спирається, головним чином, на внутрішні фактори. Запозичення цього терміна пов'язане з бажанням виділити мотиваційний бік навчання, відмежуватися від чергових "переможних методик", які за короткий час повинні дати максимальний ефект незалежно від особливостей класу та окремих учнів, їхніх бажань, здібностей тощо. Поняття "технологія" виникло у світовій педагогіці також як протиставлення існуючому поняттю "метод". Недолік методу полягає в його негнучкості та статистичності. Широкого поширення термін "технологія" ("технологія в освіті") набув у 40-х рр. і був пов'язаний із застосуванням нових аудіовізуальних засобів навчання. У 60-х рр. поняття "технологія освіти" розглядалося під кутом зору програмного навчання і використання обчислювальної техніки у навчанні.

З початку 80-х рр. все більше вживається термін "педагогічні технології". У визначенні їхньої суті немає єдиного погляду: одні розуміють це як певну систему вказівок щодо використання сучасних методів і засобів навчання; інші цілеспрямоване застосування прийомів, засобів, дій для підвищення ефективності навчання; треті – цілісний процес визначення мети, обґрунтування плану і програми дій та навчальних методів. Кожний з цих підходів має право на існування, бо охоплює різні сторони навчального процесу. Тому існує велика кількість педагогічних

технологій.

Отже, "інноваційні технології" – це цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації навчальної діяльності, що охоплює весь процес навчання від визначення мети до одержання результатів. Система ґрунтується на внутрішніх умовах навчання. Тому "педагогічні технології" пов'язані з ідеями і досвідом психології, соціології, системного аналізу тощо.

Педагогічна технологія – це цілеспрямована система. Ми звикли до визначення мети навчання, виходячи з комплексного підходу поєднання освітньої і виховної мети (Ю. Бабанський). Останнім часом особлива увага приділяється розвитку творчих здібностей учнів. Найбільш поширеним є когнітивний та гуманістичний підходи.

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності – це особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії. Готовність до інноваційної діяльності є передумовою ефективної діяльності педагога, максимальної реалізації його можливостей, розкриття творчого потенціалу.

Успішність інноваційної діяльності передбачає, що педагог усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не лише на професійному, а й на особистісному рівні.

Однак включення педагога в інноваційний процес часто відбувається спонтанно, без урахування його професійної та особистісної готовності до інноваційної діяльності. До того ж педагогічні інновації, як і будь-які інші нововведення, породжують проблеми, пов'язані з необхідністю поєднання інноваційних програм з державними програмами виховання і навчання, співіснування різних педагогічних концепцій.

Не менш гострими є проблеми адаптації нововведення до нових умов. Часто вони спричинені намаганнями пристосувати до конкретних умов педагогічні технології, елементи змісту навчання й виховання, які виявили свою ефективність в інших галузях, або концепції, розроблені в зовсім інших історичних умовах. Таке механічне перенесення призводить до втрати змісту і глибинної суті інновації, що нерідко має наслідком її дискредитацію, розчарування багатьох людей, породжує нову хвилю консерватизму.

На сучасному етапі розвитку інноваційних технологій та інформаційних комунікацій досить важливим для вчителя є донести до школярів позитив та негатив новітніх технологій. Залучати дітей до спільної співпраці на уроках з використанням технічних засобів навчання. Неопосередковано давати зрозуміти для чого їм комп'ютери та їх користь при навчанні. Не є новиною і

те, що технічні засоби навчання можуть стати містком між розумовою та естетичною діяльністю школяра. Адже саме мистецтво дає поштовх до розумової діяльності є певним подразником до подальшого розумового розвитку.

Вчителі Житомирщини досить активно використовують інноваційні технології під час навчально-виховного процесу. Саме це дає поштовх до взаєморозуміння між вчителем та учнями. Освітняни знають, що рушійною силою інноваційної діяльності є педагог як творча особистість, оскільки суб'єктивний чинник є вирішальним під час пошуку, розробки, упровадження і поширення нових ідей. Творчий викладач має широкі можливості і необмежене поле для інноваційної діяльності, оскільки на практиці може експериментувати і переконуватися в ефективності методик навчання, коригувати їх, здійснювати докладну структурування досліджень навчально-виховного процесу, пропонувати нові технології та методи навчання. Використання новітніх технологій у сучасному суспільстві стає необхідним практично в будь-якій сфері діяльності людини. Оволодіння навичками цих технологій ще за шкільною партою багато в чому визначає успішність майбутньої професійної підготовки нинішніх учнів. Оволодіння цими навичками протікає набагато ефективніше, якщо відбувається не тільки на уроках інформатики, а знаходить своє впровадження й розвиток на уроках інших предметів, що сприяє розвитку вмінь і навичок застосовувати, набуті знання на практиці та в реальному житті.

Поштовхом до використання інноваційних технологій на уроках для педагогів став навчальний курс Іпіеі, який сформував у вчителів уміння й навички роботи із технічними засобами навчання. Це й стало поштовхом до використання інноваційних технологій. У багатьох школах Житомирщини є всі технічні засоби, які дають можливість реалізувати найсучасніші методи проведення уроків. Вчителі з піднесенням впроваджують різноманітні підходи до навчання, чим осучаснюють навчальний процес. Саме це в свою чергу робить жвавішою та ефективнішою діяльність учнів. Адже, йти в ногу з часом є мрія не лише багатьох педагогів, але учнів та усього людства.

Отже, комп'ютеризація освіти відкриває перед педагогами Полісся нові можливості для впровадження у педагогічну практику сучасних методичних розробок.

Література

1. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху. Інформаційно-методичний збірник / Упорядник Г. О. Сиротенко. -Полтава: ПОІППО, 2006. – 124 с.
2. Інформатизація освіти – провідний напрям підвищення результативності навчального процесу // Комп'ютер у школі і сім'ї. – 2011. – № 1(89). – С. 3-6.
3. Качинська Л. Л Виховний процес у сучасній школі. – Рівне, 1999.

Владислав Мельнійчук,
студент ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С.Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ПОЛІССЯ

Сучасна система освіти ставить перед учителем низку завдань, розв'язанню яких сприяє активна творча позиція вчителя, його нові та нестандартні рішення, підходи до викладання свого предмету, поєднання різноманітних методів та форм організації навчального процесу, застосування інтерактивних технологій навчання. Це спонукає вчителя мислити по-новому – застосовувати інноваційні педагогічні технології.

Тема застосування педагогічних інновацій вивчалась великою кількістю вчених, починаючи від початку ХХ століття і до нині. До таких вчених можна віднести: С.Максимюк, О.Пометун, Н.Побірченко, Г. Коберник, Т. Туркот, І. Зайченко та багато інших. Попри велику кількість досліджень не достатньо вивченим є питання використання інноваційних технологій на практиці.

Під інновацією (італ. *innovatione* – новизна, нововведення) розуміють нові форми організації діяльності і управління, нові види технологій, які охоплюють різні сфери життєдіяльності людства [6]. Кожен із дослідників тлумачить явище педагогічної інновації по-різному:

За визначенням С. Максимюк, педагогічна інновація – це:

- ідея, яка є новою для конкретної особи;
- ідея, для реалізації якої настав час;
- результат творчого пошуку, оригінальних, нестандартних рішень;
- процес створення та поширення нововведень для розв'язання педагогічних проблем [2, с.600].

Як зазначає Т. Туркот: «Педагогічну інновацію розглядають як особливу форму педагогічної діяльності і мислення, які спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі, або як процес створення, упровадження і поширення нового в освіті» [6].

Е.М. Роджерс визначає інновацію як ідею, «яка є новою для певної людини. І не має значення чи є ця ідея об'єктивно новою чи ні, ми визначаємо її в часі, що минув з моменту її відкриття чи першого використання»

І. Зайченко, розуміє інновацію як педагогічне поняття, яке означає введення нового в навчально-виховну, освітню діяльність. Часто воно стосується використання нових методів, способів дій, засобів, нових концепцій, реалізації навчальної літератури, нових

навчальних програм, засобів виховання, тощо [1, с.78].

Отже, педагогічна інновація – це сукупність нововведень (нових ідей) у навчально-виховну діяльність, які здійснюються за допомогою сукупності нових методів, прийомів, засобів, форм. Визначення даного поняття тісно пов'язане із тлумаченням терміну педагогічної технології, оскільки під технологією також розуміється певна сукупність методів і прийомів, за допомогою яких здійснюється процес взаємодії вчителя і учнів.

Подібно до педагогічної інновації, педагогічна технологія характеризується теж великою кількістю значень. Серед них найбільш об'єктивним є тлумачення цього терміну О. Пометун, яка вважає, що «педагогічна технологія є сукупністю способів (методів, прийомів, операцій) педагогічної взаємодії, послідовна реалізація яких створює умови для розвитку учасників педагогічного процесу і передбачає його певний результат» [5, с.47]. Будь-яка технологія потребує практичного втілення, яке визначатиме її позитивні і негативні риси. Сьогодні, у закладах освіти України проходять апробацію такі інноваційні педагогічні технології:

- Модульно – розвивальне навчання (А.Урман);
- Педагогіка життєтворчості (І.Єрмаков);
- Школа діалогу культур (В.Біблер);
- Екологія і діалектика (Л.Тарасов);
- Довкілля (В.Льченко);
- Система розвивального навчання (Л.Занков) [2, с.641].

Рушійною силою інноваційної діяльності є педагог як творча особистість, оскільки суб'єктивний чинник є вирішальним під час пошуку, розробки, упровадження і поширення нових ідей. Творчий викладач, учитель, вихователь має широкі можливості і необмежене поле для інноваційної діяльності, оскільки на практиці може експериментувати і переконуватися в ефективності методик навчання, коригувати їх, здійснювати докладну структурування досліджень навчально-виховного процесу, пропонувати нові технології та методи навчання. Основна умова такої діяльності – інноваційний потенціал педагога [6].

Чинниками, які визначають цей потенціал у вчителя, на думку Т. Туркот, є наявність здатностей творчо підходити до викладання свого предмету, генерувати нові ідеї; високий культурно-естетичний рівень, освіченість, інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів; відкритість особистості педагога новому і сприйняття різних ідей, думок, поглядів, концепцій, що базується на толерантності особистості, гнучкості та широті мислення.

Звичайно, що під дану систему критеріїв підійде велика кількість педагогів українського Полісся. За результатами останнього Житомирського обласного конкурсу «Учитель року-2014» перемогу здобули п'ять вчителів:

- у номінації «Директор школи» – директор Денишівської ЗОШ І-ІІІ ступенів ім. В.Г. Бондарчука Житомирського району Людмила Вербило;
- у номінації «Світова література» – учитель Житомирського міського ліцею при ЖДТУ Ірина Міллер;
- у номінації «Географія» – учитель Коростишівського ВНК «ЗОШ І-ІІ ст. – ліцей інформаційних технологій» ім. Л.Х. Дарбіняна Коростишівського району Людмила Ніколюк;
- у номінації «Початкові класи» – учитель ЗОШ І-ІІІ ступенів №21 м. Житомира Тетяна Богатирчук;
- у номінації «Трудове навчання» – учитель Новоград-Волинського колегіуму Наталія Ковальчук [7].

Серед цих призерів додаткової уваги заслуговує Ніколюк Людмила Петрівна, вчитель географії та економіки Коростишівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІ ступенів – ліцей інформаційних технологій» ім. Л.Х. Дарбіняна Житомирської області, що активно використовують інноваційні технології навчання.

Технічна база ліцею дозволяє комп'ютеризувати навчальний процес. Це дає змогу ілюструвати матеріал при його поясненні, при обговоренні, і, навіть, під час підбиття підсумків, а це, у свою чергу, забезпечує формування інформаційно-комунікативної компетенції учня. Застосовується також інтерактивне навчання.

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх учнів. Це базується на співпраці, взаємонавчанні вчитель – учень, учень – вчитель. При цьому вони є рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблем на основі аналізу відповідної навчальної ситуації [4, с.8].

Складовими різноманітних інтерактивних технологій обов'язково є так звані активні і пасивні методи навчання [4, с.9]. Активні методи роботи стимулюють пізнавальну активність та самостійність учнів, які виникають під час використання проблемних ситуацій, проблемних завдань, самостійної роботи учнів. Використання цієї «активної моделі навчання» дає змогу досягти високого показника навченості і дозволяє проконтролювати рівень засвоєних учнями знань. Перевагами «пасивної моделі навчання» є те, що велика кількість інформації подається за короткий проміжок часу, учень отримує змістовну інформацію. Ці моделі присутні у роботі даного навчального закладу.

Ніколюк Людмила Петрівна активно використовує ситуації успіху. «Для психологічної підтримки розвитку особистості дитини використовую технологію **«Створення ситуації успіху»**,

автором якої є А.Белкін.

Ситуація успіху – це суб'єктивний психологічний стан задоволення, який є наслідком фізичного або морального напруження виконавця справи. Вона досягається тоді, коли дитина сама визначає цей результат як успіх. Успішність теж тлумачиться як успіх, однак він є зовнішній, бо оцінюється іншими. Усвідомлення ситуації успіху учнем, розуміння її значимості виникає після подолання психологічних бар'єрів страху, труднощів незнання, невміння» [3].

На уроках цього вчителя активно використовується **груповий метод** (В. Дяченко), особливо при підбиванні підсумків. Під час групової роботи вчитель контролює хід роботи в групах, відповідає на запитання, регулює суперечливі ситуації та порядок роботи, у випадку крайньої необхідності надає допомогу певним учням або групі загалом.

Метод проектів спонукає учнів діяти, бо цей метод передбачає розв'язання певної проблеми за допомогою різних прийомів, засобів навчання, інтегрованих знань. Проекти виконують функцію засобу вирішення проблеми на основі свідомого сприйняття суб'єктом мети проектної діяльності [3].

Таким чином, використання інтерактивного навчання, усвідомлення індивідуально-психологічних характеристик особистості учня, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, яка враховує учня не як індивіда, а як особистість, поєднання активних та пасивних моделей навчання, використання різного роду наочності – все це є шлях до високого рівня компетенції учня не тільки в певній галузі чи «культурі», а й у міжгалузевій.

Література

1. Зайченко І.В. Педагогіка: навч. посібник, 2-е вид. / І.В. Зайченко. – К.: Освіта України, КНТ, 2008. – 528с.
2. Максимюк С.П. Педагогіка: навч. посібник / С. Максимюк. – К.: Кондор, 2009. – 670с.
3. Опис досвіду роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://www.ur.gov.ua/wp_content/uploads/.
4. Побірченко Н., Коберник Г. Інтерактивне навчання в системі нових освітніх технологій // Початкова школа. – 2004. – №10. – С.8-10.
5. Пометун О. Технологія інтерактивного навчання як інноваційне педагогічне явище // Рідна школа. – 2007. – №5. – С.46-49.
6. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи – [Електронний ресурс]: навч. посібник/ Т.І. Туркот]. – Режим доступу: URL: http://pidruchniki.ws/13680808/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli_turkot_ti – Назва з екрана.
7. http://zhitomir.info/news_129610.html

Ганна Кузьменко,
студентка ННІ педагогіки
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Н.Є.Колесник
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

В умовах становлення національної системи освіти демократичної України зростає потреба у відродженні естетичної культури молодого покоління як джерела формування високої духовної особистості, формування у майбутніх громадян витончених смаків, уподобань, культурного світогляду, утвердження норм та цінностей української культури.

Згідно з державними документами (Законом України «Про вищу освіту», Державним стандартом початкової загальної освіти, Державною програмою «Вчитель», Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття»), у процесі навчання учні початкових класів мають прилучитися до різних видів українського мистецтва, розмаїття його жанрів і стилів, вітчизняної та світової культури у контексті світових культуротворчих процесів [4, с. 4].

Дослідження питання естетичного виховання молодших школярів на уроках трудового навчання, не були об'єктом спеціального наукового пошуку. Це свідчить про необхідність розробки та впровадження дієвих форм, методів і прийомів естетичного виховання учнів початкових класів на уроках трудового навчання, які б відповідали вимогам сьогодення.

Метою статті є розкрити деякі особливості проблеми естетичного виховання молодших школярів на уроках трудового навчання у психолого-педагогічному аспекті.

Естетичне виховання спрямоване на формування здатності сприймати дитиною прекрасне у навколишньому середовищі і мистецтві, на розвиток естетичних почуттів, суджень, смаків, умінь, творчих здібностей, потреби брати участь у створенні прекрасного в житті і художній творчості [2, с. 15]. Виховання – соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості. Суспільство як соціальне об'єднання людей може функціонувати і розвиватися лише за цілеспрямованої, систематичної та організованої роботи з виховання кожної особистості.

Виховання школярів здійснюють у процесі навчання і виховної роботи у школі та за її межами. Воно є цілісним процесом, у якому органічно поєднані змістова і процесуальна сторони [9, с. 38–39]. Цей

процес є двостороннім (обов'язкова взаємодія вихователя і вихованця), цілеспрямованим (наявність конкретної мети), багатогранним за завданнями і змістом, складним щодо формування і розкриття внутрішнього світу дитини, різноманітним за формами, методами і прийомами, неперервним (у вихованні канікул бути не може), тривалим у часі (людина виховується все життя).

Упродовж тривалої історичної еволюції педагогіка накопичила значний досвід естетичного виховання дітей та юнацтва. У педагогічних пошуках сьогодення вчені та вчителі–практики можуть опиратися на традиції попередніх епох. Ретроспективний аналіз кращих досягнень школи минулого, доробку багатьох поколінь талановитих попередників свідчить, що витoki естетичного виховання сягають давнини.

Естетичне виховання у широкому філософському значенні передбачає якісні зміни рівня естетичної культури об'єкта виховання, яким може бути як окрема особистість, соціальна група, так і суспільство в цілому.

Проблема естетичного виховання досить широко розкрита у працях філософів, соціологів, психологів, педагогів. Зокрема, філософсько-естетичні аспекти цієї проблеми розглядаються в наукових працях Ю.Борева, І.Гончарова, М.Кияценка, В.Ядова. Психологічні основи естетичного виховання розкрили Б.Ананьєв, Л.Божович, Л.Виготський, І.Кон, Б.Теплов та інші. Видатні вчені, естети і педагоги Ю.Борев, О.Буров, В.Вансаалов, Л.Волович, І.Долецька, М.Каган, Л.Коган, В.Розумний, В.Скатерщиков, Є.Квятковський, М.Лайзеров, А.Макаренко, О.Семашко, В.Сухомлинський, К.Ушинський, В.Шестакова, зробили значний внесок у розробку теорії естетичного виховання.

Вчені акцентують увагу на тому, що особистість завжди виховується цілісно, і цей процес виховання обов'язково повинен бути спрямований на вирішення єдиного завдання: гармонійного розвитку підростаючого покоління.

Важливі питання теорії і методики естетичного виховання підростаючого покоління висвітлюються в працях Л. Коваль, В. Передерій, Ю. Фохт–Бабушкіна, Т. Цвілих, Г. Шевченко, А. Щербо та інших.

В оригінальних, національно своєрідних навчально–виховних системах видатних представників української педагогіки М. Корфа, С.Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. домінують емоційно–образні, зокрема художньо–естетичні чинники становлення особистості, єдність інтелектуального, морального та естетичного розвитку учнів [7; 8; 10].

Великий внесок в розвиток естетичного та трудового виховання зробив видатний педагог–практик А. Макаренко. Він на практиці довів, що саме трудове виховання лежить в основі формування самостійної,

творчої особистості. Розкриваючи сутність естетичного виховання, вважав, що надзвичайно важливо внести художній елемент у процес дитячого життя [7, с. 110].

Педагог-добротворець В.О. Сухомлинський стверджував: «Краса – могутнє джерело моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості. Найважливіше завдання естетичного виховання – навчити дитину бачити в красі навколишнього світу духовне благородство, доброту, сердечність і на основі цього утверджувати прекрасне в собі» [10, с. 122].

Уроки трудового навчання мають великі можливості для естетичного виховання дітей. Психолого-педагогічні дослідження стверджують, що творчі здібності людини особливо інтенсивно розвиваються у процесі навчання, якщо воно організоване належним чином. Це підтверджують дослідження Л.Виготського, П.Гальперіна, В.Давидова, Д.Ельконіна, О.Леонтьєва та ін. Б. Яковлев відзначав, що навчання має здійснюватися вільно: вільно мислячи, вільно спілкуючись, вільно творячи. Він впевнений, що ефективним навчання буде при спілкуванні учнів і вчителя безпосередньо і учнів між собою зокрема.

З метою продуктивної розробки нових методичних прийомів для ефективності уроків трудового навчання стає необхідним вивчення досвіду високорозвинених країн. Міжнародна педагогіка важливим фактором підвищення стандартів освіти вважає уроки трудового навчання, а також продуктивну діяльність учнів. Одним із об'єктів досліджень наших вчених – педагогів є використання в освіті Великої Британії інтегрованого предмету, що є результатом активних пошуків більш ефективних форм навчання. Інтегрований предмет – це координаційно пов'язаний матеріал з різних дисциплін, об'єднаний в одне логічне ціле. Таким чином школярі мають ґрунтовні знання, розпізнають тенденції і оцінюють явища, розуміють взаємозв'язок між ними. Одним з таких інтегрованих курсів є «Дизайн і технологія», де поєднано вивчення образотворчого мистецтва, конструювання, моделювання, матеріалознавства, тощо. Навчання за такою програмою сприяє формуванню в учнів стійких умінь і навичок, творчому підходу до застосування здобутих знань, розвитку пізнавальних здібностей, гармонійному розвитку дітей, в тому числі естетичного смаку [1, с. 32].

Педагогічний процес повинен сприяти формуванню соціально значущих мотивів навчання, духовному піднесенню. В процесі навчання має бути даний простір для творчості, кмітливості, пізнавальної активності дітей.

Дослідження проблеми естетичного виховання молодших школярів на уроках трудового навчання потребує аналізу базових понять «естетичне виховання», «естетична свідомість», «естетичне сприйняття», «естетичне почуття», «естетична потреба»,

«естетичний смак», «естетичний ідеал», «естетична діяльність».

Визначаючи стан розробленості проблеми естетичного виховання молодших школярів на уроках трудового навчання, ми проаналізували категоріальний апарат, вміщений у попередніх працях із даної проблеми та близьких до неї. Проведений дослідницький пошук дозволив на основі контент-аналізу узагальнити результати проблеми дослідження.

Контент-аналіз літературних джерел виявив, що визначення сутності поняття «естетичне виховання», хоча й займає вагоме місце у працях педагогів і психологів, але до цього часу не існує єдиного погляду на зміст цих понять.

Сучасна педагогіка розглядає *естетичне виховання* як процес, спрямований на опанування дитиною багатства вітчизняної та світової духовної культури, формування цілісної особистості, досягнення гармонії індивідуального і суспільного, усвідомлення нових ідей, поглядів, потреб, ідеалів, прагнення до перетворення дійсності за законами краси [6, с. 151].

Складовою естетичного виховання є художнє виховання, яке передбачає цілеспрямоване й послідовне формування в дітей почуття прекрасного в мистецтві, стійкої потреби у пізнанні різних його видів, форм, жанрів й образної мови, оцінного ставлення з позиції морально–естетичних критеріїв до втілених у його творах художніх образів; спонукання до творчого відтворення вражень про реальну дійсність у продуктах власної художньої діяльності.

Дослідження наукової літератури з естетичного виховання дає можливість дійти висновку, що існують різні підходи щодо визначення поняття «естетичне виховання». Численні тлумачення зумовлені багатогранністю цього процесу.

Так, В. Шацька розглядає естетичне виховання як «... сукупність послідовних, взаємозв'язаних впливів на учнів під керівництвом викладача як засобами мистецтва так і самого життя, спрямованих на всебічний естетичний розвиток учнів, який сприяє формуванню естетичних почуттів, художніх смаків і поглядів відповідно до завдань виховання» [3, с. 28].

П.Блонський зазначає, що естетичне виховання передбачає або формування творчості, або розвиток художнього смаку та сприйняття.

З огляду на педагогічну спрямованість, заслуговує на увагу визначення естетичного виховання, яке подає О.Буров: «...цілеспрямований, організований процес формування у школярів естетичного ставлення, естетичної потреби до творчої естетичної діяльності» [3, с. 30].

На наш погляд, найбільш повним є визначення естетичного виховання С.Анічкіна, який вважає, що естетичне виховання – це: по–перше, цілеспрямований процес, мета, завдання, зміст, засоби і

методи якого визначаються, плануються та творчо реалізуються спеціально підготовленими педагогами для здійснення навчально-виховної діяльності, відповідно до завдань суспільства щодо формування підростаючого покоління; по-друге, процес формування естетичних якостей особистостей, а саме: здібностей сприймати, оцінювати та створювати прекрасне, умінь та навичок естетичної діяльності, художнього смаку; по-третє, естетичне виховання необхідно розглядати, з одного боку, як головну складову процесу естетичного розвитку, а з іншого – як складову процесу загального розвитку особистості; по-четверте, у процесі естетичного виховання поряд з формуванням таких соціальних якостей особистості, як естетичні здібності, смак, уміння.

С. Анічкін визначає, що «естетичне виховання дітей молодшого шкільного віку – це цілеспрямований процес формування у них естетичних якостей (здібностей до пасивної і активної естетичної діяльності, інтересів, потреб, умінь, навичок, художнього смаку) і є важливою складовою процесу загального розвитку сутнісних якостей особистості» [3, с. 13–14].

Таким чином, більшість дослідників вважають, що система естетичного виховання пов'язана із формуванням естетичних і духовних потреб та інтересів особистості, що розвивається. Соціум, природа, література, образотворче мистецтво, музика, кіномистецтво, театр активно впливають на формування особистості молодших школярів.

Будь-яка мета не може розглядатися без завдань. Основними завданнями естетичного виховання є формування художньо-естетичної культури, розвиток творчих здібностей, здатності до естетичного освоєння дійсності.

З цією метою необхідно розглянути сутність компонентів естетичного виховання особистості. Їхня суть полягає в тому, що в процесі естетичного виховання в дитини формується естетична свідомість та естетика поведінки. Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, яка являє собою художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, оцінки, смаки, норми, ідеали тощо і концентровано виражаються у мистецькій творчості та естетичних поглядах [11, с. 48-49].

Естетичну свідомість педагоги й психологи поділяють на ряд категорій, які розкривають психологічну сутність естетичного виховання й дозволяють оцінювати рівень естетичної культури людини. Дослідники виділяють наступні категорії: естетичне сприйняття, естетичне почуття, естетична потреба й естетичне судження, естетичні смаки, естетичний ідеал, естетична оцінка.

Найважливішим елементом естетичної свідомості є естетичне сприйняття. Сприйняття – початковий етап спілкування з мистецтвом і красою дійсності. Від його повноти, яскравості, глибини

залежать всі наступні естетичні переживання, формування художньо–естетичних ідеалів і смаків. Д. Лихачов естетичне сприйняття характеризує, як «... здатність людини виокремлювати у явищах дійсності й мистецтва процеси, властивості, якості, що будять естетичні почуття» [5, с. 51].

Відзначимо, що у більшості концепцій особливу увагу приділяють цілеспрямованості процесу естетичного виховання і, як його результат, передбачають формування здатності сприймати, розуміти, оцінювати, зберігати, переживати і творити красу в повсякденному житті, в праці, в людських стосунках, мистецтві. Складність цього процесу полягає в тому, що необхідно знайти дієві засоби реалізації гармонійної єдності соціального і індивідуального, впливу багатства художньої культури та всіх благ соціального процесу на формування людської особистості.

Отже, дослідивши творчий і науковий доробок педагогів, науковців, методистів, вчителів, можна зробити висновок, що естетичний аспект у формуванні особистості дитини має особливе значення. Він є засобом поєднання пізнання і самопізнання учнів. За допомогою цього поєднуються можливості становлення емоційних якостей, розвиток творчих здібностей, інтелектуальний розвиток особистості.

Література

1. Бойчук Р. Зміст, організаційні форми та методика викладання трудового навчання в об'єднаній школі Великої Британії. //Нова пед. думка. – 2003. – №4. – С. 25 – 32.
2. Веремійчик І.М. Методика трудового навчання в початковій школі. Навчальний посібник. – Тернопіль: Мальва–ОСО, 2004. – 276 с.
3. Эстетическое воспитание в начальной школе / Под ред В.Н.Шацкой. – М.: Издательство АПН РСФСР, 1959. – 246 с.
4. Колесник Н.Є. Система підготовки майбутніх вчителів початкових класів до організації художньо–технічної творчості учнів: монографія / Н.Є. Колесник. – Житомир: Вид–во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 291 с.
5. Лихачов Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников: Учеб пособие по спецкурсу для студентов пед. ин–тов.– М.: Просвещение, 1985. – 176 с.
6. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун–т ім. Г. С. Сковороди. – 2 – е вид., випр. і доп. – Харків: «ОВС», 2002. – 400 с .
7. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. – К.: Знання, 1990. – 353 с.
8. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 1 / За ред. Є.І.Коваленко; Упоряд., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – 272 с.
9. Серьожникова Н.К., Пархоменко Н.Д., Яковицька Л.С. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 243 с.
10. Сухомлинський В.О. Павльська середня школа // Вибр. тв. у 5–ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.1 – С. 369 – 392.
11. Яновська Н. Мистецтво навчання або навчання через мистецтво // Початкова школа. – 2005. – № 9. – С. 47 – 49.

*Анна Перестюк,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ІСТОРИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ

З кожним роком незалежності національна свідомість українців зростає. Значну увагу дослідники приділяють не лише економічним та історичним проблемам, а й проблемам національного розвитку. Сучасний стан української етнографії зумовлений багатьма факторами, серед яких перш за все варто відмітити складність історичного шляху українського народу. Етнографічні дослідження є різноаспектними, що призводить до певних проблем у вивченні етнокультурологічної спрямованості педагогічного середовища Поліського регіону. Тут передовсім слід зазначити, що Україна умовно поділена на архаїчні діалектно-культурні ареали (Полісся, Карпати, Буковина, Поділля). Характерною особливістю цих ареалів є те, що їх межа виходить за межі території України. Дослідження кожного з ареалів дає можливість досягнути культурологічне середовище українців.

Полісся – особлива історико-етнографічна область України, частина колишньої прабатьківщини слов'ян, давня етноконтактна зона. Як і Карпати, воно зберегло найдавніші релікти праслов'янської та праукраїнської культури, що є постійними об'єктами вивчення дослідників-археологів, істориків, фольклористів, етнографів. Історико-етнографічний регіон Полісся приваблює увагу науковців та дослідників-аматорів – особливостями традиційно-побутової матеріальної і духовної культури, мови його населення. Виразно специфічними є і сучасні етнокультурні процеси цієї території.

Складність вивчення педагогічного середовища Полісся перш за все полягає у його полі культурності, адже протягом багатьох років на території України проживали представники різних національностей (євреї, німці, поляки, чехи, росіяни). Сучасна освітня парадигма полягає в тому, що забезпечення необхідного рівня освіти і виховання підростаючого покоління, формування загальної культури й задоволення індивідуальних пізнавальних інтересів особистості відбувається шляхом залучення до національних і світових цінностей культури та цивілізацій [4, с. 42, 43]. Основною метою патріотичного виховання є навчання основам національної культури та мови одночасно з одночасним включенням його в систему цінностей світової культури.

Розвиток освіти Полісся сповнений динамізму. Він значною мірою залежав від історичного контексту. Прийняття християнства

стало своєрідним вікном у цивілізований світ, адже в цей час вимоги до освіти та виховання постали для нас на новому рівні. Хоча деякі дослідники вважають, що у до монгольську добу Русь була освіченішою, ніж Європа. За часів Литовської доби відкривалися школи, зокрема в Бердичеві, Овручі, Острозі. У XIX ст. людність Волинської губернії була найменш освіченою в Російській імперії. Загалом лише 17,5 % людей були грамотними.

На початку XX ст. освіта розповсюдилась по всій Волині, однак школи національних меншин зрусифікувались. З 1905 року у навчальних закладах запроваджується українська мова, зростає кількість шкіл у селах. Як уже зазначалось, важливу роль у формуванні педагогічного підґрунтя Поліського регіону відіграли представники національних меншин – євреї, росіяни, німці, чехи, поляки.

Сьогодні польська національна меншина є однією з найбільш чисельних в Україні. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., на території України проживало 144,1 тис. поляків, що складало 0,3 % всього населення. В умовах жорстоких заборон на будь-який вияв польського впливу в краї поляки вели боротьбу за відродження і розвиток національної культури. Польська наукова і творча інтелігенція зробила значний внесок у розвиток української європейської культури та культурне надбання краю. Нею були створені товариства, які спрямовували свою діяльність на розвиток освіти, мистецтва, збагачення духовного життя населення краю [2, с. 7, 146].

Для культурного розвитку євреїв на Поліссі важливу роль відіграла система початкових шкіл. Життя пересічного поліського єврея часто обмежувалось домівкою, синагогою і базаром. Рідна оселя з її патріархальним ладом дуже багато значила для єврея, адже саме там зберігались вікові традиції іудаїзму. Однією з них було ще з ранніх років життя навчити хлопчиків івриту та ознайомити їх з Біблією. Тому кожен батько вважав своїм обов'язком дати сину хоча б початкову освіту. Саме тому на Поліссі і утворилася система початкової освіти, яка складалася з традиційних (хедери, талмудтори, ієшиботи), приватних та казенних навчальних закладів.

Німці – працелюбний, педантичний та висококультурний народ, представники якого зробили чималий внесок у культурне та освітнє життя українців. Колонізація земель Полісся почалась з 1861 року після відміни кріпосного права. В той час царський уряд дозволив іноземцям купувати землю в приватну власність, а також надавав колоністам додаткові пільги. Першими спорудами, що почали будувати колоністи були школи та церкви. Форму і зміст навчання у школах певною мірою визначала конфесійна приналежність до тієї чи іншої протестантської течії, адже німці були глибоко віруючими людьми. Нерідко школи будувалися навіть

раніше церков. Поселенці наймали вчителя і створювали для нього необхідні умови проживання. Потреба в освіті колоністів перш за все була пов'язана з їх віросповіданням. І в менонітів, і в лютеран кожен віруючий повинен був уміти читати священні книги самостійно. Під час рідкісних відвідин німецьких шкіл російськими інспекторами окремі німці-вчителі, усвідомлюючи свою непідготовленість, намагались показати, що навчають дітей російській мові. Виглядало це дещо комічно, адже самі вчителі погано володіли російською. Читання й письмо повинно було викладатись російською та німецькою мовами, але перша зачасту ігнорувалась.

Протягом 1870-1917 рр. на території Правобережжя існували й однокласні та двокласні чесько-російські училища. До цих училищ приймалися діти семи-дванадцятирічного віку (до однокласних та першого класу двокласних училищ) та хлопчики до п'ятнадцятирічного й дівчата до тринадцятирічного віку (до другого класу двокласних училищ). Відвідування дітьми занять контролювалося громадами, батьками і вчителями. Для дітей із малозабезпечених сімей та для відмінників освіта в таких училищах була безкоштовною. Складністю навчання в таких училищах було різне національне походження дітей. Наприклад, чеські діти не відвідували навчання в четвер. Українські ж діти, на відміну від чеських, не відвідували заняття під час православних свят. Це спричиняло безладдя при вивченні нових тем.

Варто згадати і роль жіночої освіти на Поліссі. Історико-літературні джерела X – XII століть містять ряд незаперечних фактів про високий рівень освіти українських жінок, серед яких видатне місце незаперечно займає княгиня Ольга, далі – донька Ярослава Мудрого Анна, його онука Анна (Янка), онуки Володимира Мономаха Євпраксія (Зоя) та Єфросинія. Князівни України-Руси славились не лише своєю освіченістю, але й тим, що приділяли чимало уваги поширенню грамоти серед народу. У XIII ст. з вісімнадцяти відомих на Київській землі монастирів чотири були жіночими [3, с. 31, 34]. Характерною особливістю становлення позашкільної жіночої освіти на Поліссі є те, що громада та деякі приватні особи брали активну участь у створенні різноманітних жіночих навчальних закладів (притулків, народних читань, публічних лекцій, недільних шкіл і т.д.) Значну роль займала і домашня освіта, про що зокрема свідчать діловодні документи дирекції народних училищ Волинської губернії. Комплекс діловодних джерел становлять звіти про діяльність домашніх і приватних учителів; рапорти, донесення, прохання, клопотання та призначення на посаду; відомості та формулярні списки осіб, які займалися домашнім навчанням. Інтенсивне формування цього масиву джерел свідчить про попит на освітні послуги домашніх педагогів.

Аналіз джерельної бази дає підстави зробити висновок, що

домашні вчителі за своїм соціальним станом були дворянами. [5, с. 295]. Важливе місце посідало і народне виховання. Ще змалечку дитині передавали досвід народу, набутий поколіннями. Колискові, казки, прислів'я, приказки – все це не лише забавляло дитину, а й виховувало її національну свідомість, розвивало розумові здібності. Ідеал українця – це весела, чесна, працьовита людина, втілення всіх людських чеснот. Засуджувалась брехня, улесливість, нерозумність. Вся багатогранна система традицій і звичаїв народного календаря Полісся переконує учнів в тому, що її основний об'єкт – людина з її любов'ю до всього живого на Землі. Поліський народний календар виник і шліфувався відповідно принципу природовідповідності, що є основоположним у етнопедagogіці. На Поліссі складовою частиною народного календаря є родинний календар, який включає важливі дати, віхи життя сім'ї, кожного її члена. Не можна забувати, що саме родинному вихованню народна мудрість надає пріоритетне значення. [1, с. 91, 93]. Ми можемо зробити висновок, що в різні роки розвиток освіти на Поліссі визначали різні чинники – політичні, соціально-економічні, національно-культурні. Передовсім на освіту Полісся вплинула приналежність до двох різних держав – Росії та Польщі. Кожна з цих країн запроваджувала свою політику на Україні, зокрема й освітянську. Відкривались нові школи, ліквідувалась неграмотність, проте українські діти часто навчались чужою мовою. Значну роль відіграли й національні меншини – поляки, росіяни, чехи, євреї, німці. На території Полісся вони відкривали свої навчальні заклади. Багато представників національних меншин жили і трудилися на користь України. Домашня освіта – доволі популярний засіб навчання. Часто навіть самі батьки (при належному рівні освіти) ставали учителями для своїх дітей. Варто згадати й про роль жіночої освіти, яка стала результатом протистояння економічних та соціальних потреб, що невпинно зростали. Ще з часів Київської Русі українські дівчата мали можливість не лише виконувати свій історичний обов'язок (виховувати дітей і вести домашнє господарство), а й майже на рівні з чоловіками співіснувати в соціумі. Якою б не була політика Росії чи Польщі щодо України в різні часи, це ніяк не впливало на народне виховання, традиції якого передавались із покоління в покоління і були побудовані на принципі природо відповідності. Всі ці знання на сучасному етапі дають нам можливість правильно оцінити систему освіти в різні періоди і зробити висновки щодо того, яка освітня система повинна запроваджуватись у наш час.

Література

1. Березюк О.С. Етнопедagogіка: навчально-методичний посібник. – Житомир: Вид. – во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 172 с.
2. Буравський О. А. Поляки Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. – Житомир: Вид. – во ЖДУ, 2004. – 168 с.; іл.

3. Єршова Л. М. Жіноча освіта на Волині: Монографія. – Житомир: «Полісся», 2006. – 488 с.
4. Житомирщина: минуле, сьогодення, поступ у майбутнє: Науковий збірник / За заг. ред. П.Ю. Саух, О.М. Швидак, І.І. Ярмошик та ін. – Т2. – Житомир: Вид. – во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 312 с.
5. Матеріали IV Волинської міжнародної історико-крезнавчої конференції, присвяченої 10-річчю заснування історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка (м. Житомир, 18-19 листопада 2011 р.) : Збірник наукових праць. – Житомир: Вид. – во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. – 318 с.

РОЗДІЛ IV

Інноваційні технології модернізації етнокультурологічної спрямованості педагогічного середовища в Україні

*Людмила Синюкова,
вчитель-методист російської мови та світової літератури
загальноосвітньої школи I-III ст. № 1 м. Житомира*

ЗНАЧЕННЯ МИСТЕЦТВА СЛОВА В ЕСТЕТИЧНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

На відміну від музики й образотворчого мистецтва, література складається зі словесного матеріалу, кожна одиниця якого несе певний зміст. Вплив словом більш сильний, ефективний, тому що він спрямований на свідомість. “Завдяки слову література – найбільш “ідейне” або найбільш філософське з мистецтв... Недарма Гегель вважав поезію явищем перехідним від мистецтва до сфери чистої думки філософії” [8, с. 112].

Така специфіка літератури стала причиною того, що в сучасній школі саме ця дисципліна несе на собі основне навантаження щодо формування світоглядних уявлень. Коли дитина, (особливо підліток) читає твір, вона, насамперед, фіксує свою увагу на новій інформації, а це сприяє пізнанню життя, людей, самої себе. І все-таки це лише один бік впливу літератури й може не головний. Проблема в тому, що сучасна система освіти “забула” в якійсь мірі про те, що література – перш за все мистецтво, у викладанні її переважно використовується філологічний підхід. Найбільш суттєвим у літературі як виді мистецтва є можливість побачити звичайні, повсякденні речі, явища з різних точок зору.

Автор однієї з систем викладання літератури саме як мистецтва слова Є. Ільїн зазначив, що: “Ключ до пізнання літератури не в ній самій, а в гнучких зв'язках художнього твору з життям – і тим, що всередині нас; і зовнішнім, що навколо; й тим, що було колись; й іншим, що буде” [2, с. 21].

Вчений А. Гулига, у своїй праці “Що таке естетика” зазначає, що “Особливість літератури як виду мистецтва в її доступності й безмежності розповсюдженості: де людина, там і книга” [2, с. 146].

Література – найбільш “комунікативний” вид мистецтва, який більш чітко, ніж інші, формулює думку. Мова – витвір історії, незмінний засіб людського спілкування, що виробилось у ході соціального розвитку і стало могутнім її стимулом. Слово вимовлене і написане здатне викликати переживання краси. Саме тому література служить основою ряду інших мистецтв. Театр починається з п'єси,

кіно – з літературного сценарію, опера й балет – з лібрето.

Літературний образ позбавлений наочності, виникає на основі понять, він вимагає знань і створюється уявою. Далеко не все, що висловлюється мовою, можна передати образотворчими засобами.

Проза і поезія – два основні різновиди літератури. У минулому поезією називалась вся художня література. Пізніше цим терміном стали визначати літературу у віршах, що мала ритм і рифму, протиставляючи її прозі, що являє собою звичайну, неорганізовану мову. Хоча цей поділ і відносний, бо іноді гарна проза звучить, як поезія.

Художні твори впливають на людину через образи. В істинному мистецтві зміст і форма художнього образу злиті воедино. Художній образ виростає з образів чуттєвих, первинних, подібно тому як із них виникає поняття. Первинний чуттєвий образ – результат роботи органів почуттів. Художній образ – творіння творчого мислення, уяви й естетичної культури, він відрізняється від первинного перш за все своєю особого роду емоційною насиченістю, що робить його здатним викликати переживання краси. Художній образ неповторний і, не дивлячись на це, являє собою стійке утворення: він живе у віках, у художній літературі це образи людей, природи, цілого народу, алегоричні образи тварин, тобто всього об'єктивного світу. саме через образи люди знайомляться з минулим свого народу, з добром і злом, з красивим і потворним, з моральним і аморальним, стверджує автор.

К. Ушинський вважав, що «виховання повинно бути духовно-естетичним, ідеальним», «все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя. Вчитель має бути високomorальною, освіченою, духовно багатою особистістю» [6, с. 198].

Естетичний розвиток – не самоціль, а важлива умова й шлях досконалого та гармонійного розвитку людини. За К. Ушинським, це максимальне розкриття особистості в тій діяльності, яка найбільше відповідає її душі. Мета формування естетичної культури – розвиток в кожній людині її пізнавально-творчого потенціалу, допомога у відкритті самої себе, розкритті творчого потенціалу та задатків. Прагнення до досконалості в сфері краси, на думку педагога, – це душевна потреба людини, а краса – це ставлення людини до об'єктивного світу, яке має бути творчим [5, с. 51].

К.Д. Ушинський підкреслював, що естетичне не можливо окреслити тільки категорією «прекрасне», поряд з ним існують поняття «потворне», «бридке», «низьке», які співіснують у житті. Педагог зауважував, що в школі необхідно використовувати усі можливі народні засоби та методи формування естетичних цінностей, оскільки їх вплив буде ефективнішим лише тоді, коли зачіпатиме не тільки розум, але й почуття дитини [5, с. 52].

На думку К. Ушинського, гармонійно розвинена особистість це – людина з тонким художнім смаком і глибоко розвинутою емоційною сферою. Така людина знаходить прекрасне в літературних творах, мистецтві, людях, розуміє й шанує добре, засуджує зло.

Особливе місце педагог відводив різноманітним жанрам усної народної творчості (казки, пісні, прислів'я, приказки), які розвивають літературно-творчі здібності дітей, «відбивають народне життя з усіма мальовничими особливостями», відображають «усі сторони життя народу: домашню, сімейну, польову, лісову, громадську» [7, с. 49-50].

Душею педагогічної системи К.Д. Ушинського є рідна мова – невичерпне джерело виховання гармонійно розвинутої особистості, формування в кожній людині естетичних засад. Рідна мова є «найбільшим народним наставником», дитина, вивчаючи рідну мову, «п'є духовне життя й силу з рідної груді рідного слова. Воно пояснює їй природу, ознайомлює її з характером людей, з суспільством, з його історією, воно вводить її в народні вірування, в народну поезію» [6, с. 53].

Важливого значення К.Д. Ушинський надавав професійній підготовці вчителя-філолога, оскільки саме на ньому лежить місія формування естетичних почуттів, свідомості, поведінки, смаку учнів різноманітними засобами, зокрема і народознавством. На уроках мови і літератури вчитель формує світогляд учнів, розвиває їх уяву, фантазію, творчі здібності. Саме від вчителя-філолога, від рівня його естетичної культури, педагогічної майстерності залежать естетичні вподобання учнів.

«Через красиве – до людяного» – таким було педагогічне кредо В.О. Сухомлинського. При цьому він прагнув, щоб вчителі допомагали дітям у буденному, звичайному знаходили найяскравіші, найнеповторніші кольори і відтінки природи, людських взаємин, і на цій основі переживали глибокі позитивні емоції [4, с. 91]. Він писав, що «відчування краси природи, активне творення прекрасного я назвав би дорогоцінними вправами душі, потрібними для того, щоб людина прагнула бачити красу людини, її душі, прагнула утвердити прекрасне в самій собі» [3, с. 129].

Здібності, що формуються у процесі естетичного виховання, автори пов'язують з певними якостями особистості. Наприклад, високо розвинена уява обумовлює таку рису особистості, як натхнення, вся діяльність такої людини, ставлення її до життя емоційно піднесені. Людина повна оптимізму, схильна бачити нове й прекрасне в оточуючому світі, що дозволяє людині жити цілеспрямованим і внутрішньо змістовним життям у звичайних, повсякденних умовах.

Наш час – це не тільки вік атому, кібернетики, а й вік спілкування. Тому особливого значення автори надають формуванню

уміння людини спілкуватись з іншими людьми, розвитку такої якості характеру, як товариствість. Це якість моральна. Вона передбачає не тільки знання етикету, а й повагу до людини, здатність до самооцінки, доброзичливість, чуйність та інше.

Становлення цих рис характеру людини вчені пов'язують з уявою. Щоб бути чуйним, потрібно на основі знань про життя і характери людей уявити собі її душевний стан у даний час. А тактовність передбачає здатність не тільки відтворити в уяві настрій і переживання іншої людини, а й передбачити, яке враження можуть справити на неї наші слова або дії. Здібності уявляти, розуміти і співпереживати настрій і почуття іншої людини лежать в основі співчуття.

Естетично вихована людина, що вміє бачити, розуміти красу, відрізняється й більш високим життєвим тонусом, оптимізмом, оскільки утверджує себе як людину – творця життя.

Виходячи з цього, автори вказують на те, що естетичні здібності сприятливо впливають на всі духовні, творчі можливості особистості.

Думку про взаємовплив і єдність духовності й естетичного виховання розвивають у праці “Морально-естетичне виховання” К. Гавриловець і І. Казимирська. Вчені зазначають, що “прекрасне у житті відкривається із всією повнотою тій особистості, у якій розвинена моральна сфера, у якій сформовано тонке, ніжне ставлення до всього живого, почуття обов'язку перед людьми і батьківщиною, ціннісне ставлення до дружби, кохання, материнства, батьківства” [1, с. 46]. Як і попередні автори, вони акцентують увагу на тому, що в естетичному вихованні визначна роль належить здатності особистості співпереживати. Механізм її розвитку, як і багатьох інших моральних якостей, виступає уява. Без неї неможливі емоційні передбачення, переживання радості іншої людини і співчуття їй. Ефективні засоби для розвитку уяви учнів надають різноманітні види естетичної діяльності. У цій роботі вчені дотримуються особистісно-діяльнісного підходу до естетичного виховання і зазначають, що “естетична діяльність є незамінною умовою формування і розвитку творчого потенціалу особистості” [1, с. 6]. Вона вчить дитину приймати оригінальні, нешаблонні рішення в усіх видах життєдіяльності.

Розвинений творчий потенціал виступає універсальним засобом самоствердження особистості на моральній основі. Наявність цих взаємозв'язків переконує, що ефективність як морального, так і естетичного розвитку школярів залежить від уміння вчителя синтезувати їх у реальному навчально-виховному процесі. Свою увагу вчені зосереджують на морально-естетичному вихованні учнів у позакласній роботі. Вони підкреслюють, що в організації морально-естетичного виховання класний керівник повинен спиратись на знання й уявлення, отримані учнями на уроках, збагачувати їх,

стимулювати перехід знань у переконання. У своєму дослідженні вчені теж не розводять понять “форма” і “метод” виховання і наголошують на тому, краще школярами прекрасне усвідомлюється тоді, коли вони знайомляться з великими творіннями людського розуму і одночасно з особистістю творця, з процесом його творчості. У цьому випадку прекрасне асоціюється з творчістю, напруженою працею, мужнім подоланням труднощів, бережливим ставленням до результатів творчості, а лінь, бездіяльність, бездуховність оцінюється як антиестетичне у людині. Серед форм і методів естетичного виховання вони виділяють: розповідь вчителя, бесіду, усний журнал, диспут, обговорення книг, фільмів, спектаклів, документальних нарисів, тематичні вечори та вечори запитань і відповідей, зустрічі з відомими людьми, виставки-диспути, екскурсії та ін.

Перевагу вчені віддають діалогічним формам і дають методичні рекомендації щодо педагогічного керівництва та дотримання повних вимог в їх організації. Основною вимогою і запорукою успіху вони вважають активність самих учнів: “Коллективний аналіз, обмін думками – це шлях взаємозбагачення, накопичення морального й естетичного досвіду” [1, с. 68]. Особливу роль К. Гавриловець та І. Казимирська відводять участі учнів у виступах, оскільки вони збагачують мову учнів, навчають їх виразному та емоційному читанню, збагачують їх внутрішній світ в цілому, розширюють їх кругозір і знання про мистецтво. Але, не дивлячись на глибину дослідження можливостей позакласної роботи, вчені все ж наголошують на тому, що основні знання учні отримують на уроках.

Цієї ж думки завжди дотримувалась вчена В. Шацька. У своїй книзі “Загальні питання естетичного виховання у школі”, створеній разом з науковими співробітниками інститутів художнього виховання, психології і педагогіки, вона стверджує, що навчання є основним шляхом естетичного виховання у школі. Охоплюючи всіх учнів без винятку, цей суворо організований навчальний процес протікає у системі класних уроків. Він озброює учнів певною сумою знань, умінь, навичок, поглядів, тобто основами художньої освіти. У результаті навчання в учнів виховується стійка, постійна потреба у мистецтві [9, с. 140]. Завдання процесу навчання, на думку вченої, полягає у тому, щоб допомогти учню своєчасно і з дотриманням необхідних умов йти безперервно вперед, накопичуючи знання, збагачуючи розумовий розвиток, вдосконалюючи мислення й чуттєво-емоційне сприймання, озброюючи учня ефективними методами зізнання дійсності.

Призначення вчителя вона вбачає у тому, щоб він зумів організувати процес засвоєння учнями твору мистецтва таким чином, щоб вони не затримувались довго на стадії живого співглядання твору, осмислення його змісту, форми і її відповідності ідейному задуму твору, його естетичним якостям.

В. Шацька вказує на вимоги щодо застосування методів навчання на заняттях з літератури, музики, образотворчого мистецтва в цілому. Методи повинні сприяти виразності, ясності, повноті, цілісності й естетичній глибині сприймання.

Навчання відтворенню сприйнятого (повторення, переказ), діяльність, що завершує процес сприймання, розгортається як найбільш тривалий етап навчання у ньому поєднуються такі моменти:

- 1) аналіз і закріплення сприймання та його повторення;
- 2) закріплення й перевірка якості усвідомлення і аналізу сприйнятого;
- 3) вправи, вироблення вмій і навичок з необхідним естетичним результатом.

У процесі художнього виховання набувають великого значення принципи навчання. Автор книги наводить приклади, у яких доводить, що естетичне виховання у процесі навчання базується на дидактичних принципах. Перевагу вона віддає тим методам навчання, які збуджують думку й почуття, це і аналіз, порівняння, протиставлення. У літературі порівнюються і співставляються різні жанри, різні твори, у тому числі одного і того ж письменника, ті чи інші образи одного і того ж твору. Роль вчителя В. Шацька вбачає у тому, що він, навчаючи дітей, виховує їх естетичні смаки, спрямовує їх, поступово прищеплює їм певну систему естетичних суджень, які стають міцними тільки тоді, коли вони стануть усвідомленими, стануть їх власними переконаннями. На думку вченої, методи роботи зумовлені завданнями навчання і виховання, а також змістом предмету. Оскільки кожен предмет художнього виховання має свої особливості, тому й методи навчання образотворчого мистецтва, музиці, літературі будуть дещо відмінні один від одного.

Сучасний урок літератури діалогічним у тому розумінні, що вчитель і учні створюють єдиний ансамбль, в якому дві сторони зацікавлені у пошуку істини. Вдумливий учитель прагне прислухатись до думки учнів, дипломатично зробить ту чи іншу думку надбанням усього колективу.

Вивчення літератури – людинознавчий курс, завдяки якому діти краще пізнають світ людей і себе, а знання індивідуальних і вікових особливостей учня вчителем, їх естетичного сприйняття, допоможе вчителю у формуванні естетичної культури учнів.

Література

1. Гавриловець К., Казимирська І. Морально-естетичне виховання. – К.: Освіта. – 1998. – 216 с.
2. Естетика : Навч. посіб. / М. П. Колесніков, О. В. Колесникова, В. О. Лозовой та ін. ; За ред. В. О. Лозового. / М. П. Колесніков, О. В. Колесникова, В. О. Лозовой та ін. – К. : Юрінком Інтер. – 2003. – 208 с.
3. Сухомлинський В. О. Павлинська середня школа // Вибрані твори в 5 т. – Т. 4. – К. : Рад. шк. – 1991. – 142 с.

4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибрані тв. : У 5 т. – К. : Радянська школа. – 1990. – Т. 3. – 119 с.
5. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. школа, 1983. – 304 с.
6. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К.Д.Ушинський. // Вибр. Тв. : В 2 тт., Т 1. – К. : Вища школа. – 1989. – 184 с.
7. Ушинський К. Д. Родное слово. Книга для детей и родителей. // К.Д.Ушинский. – Полтава : Переиздание Спасо-Преображенского Мгарского монастыря Полтавская епархия. – 2001. – 448 с.
8. Философский энциклопедический словарь / [ред. С. С. Аверинцев и др.]. – М. : Сов. энциклопедия. – 1989. – 815 с.
9. Шацька В. Загальні питання естетичного виховання у школі – К.: Освіта. – 2002. – 184 с.

Тетяна Маркова,
аспірант кафедри педагогіки,
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПОЛІКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Українському суспільству, що розвивається, потрібні освічені, етичні, заповзятливі професіонали, які можуть самостійно приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, прогнозуючи їх можливі наслідки, здібні до співпраці з військами інших держав, які відрізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, розвиненим почуттям відповідальності за долю країни. Рішення і програми, спрямовані на втілення наукових досягнень, цивілізаційно-культурних тенденцій, реалізуються через діяльність сприймаючих їх суб`єктів. В зв'язку з цим підвищується рівень вимог сучасного суспільства до діяльності і підготовки професіоналів військової сфери. Посилення інтегративно-культурного статусу освіти диктує необхідність підготовки майбутніх кадрів, здатних реалізувати її культурну спрямованість. Потреби сучасної освітньої практики породжують необхідність у полікультурній підготовці майбутнього офіцера, який буде конкурентоспроможним, буде мати змогу захищати інтереси держави на міжнародній арені.

Метою даної статті є визначення змісту поняття та структури феномену полікультурної компетентності майбутнього офіцера, його організаційно-змістової ролі як одного із ключових стандартів сучасної освіти, а також доведення актуальності цілеспрямованої полікультурної підготовки, як запоруку успішної професійної діяльності.

У контексті дослідження проблеми, заявленої у даній статті, вважаємо доцільним, по-перше, акцентувати увагу на проблемі формулювання поняття «полікультурна компетентність», по-друге, розглянути питання щодо структури полікультурної компетентності майбутнього офіцера.

Теоретичний аналіз джерел дозволяє констатувати існування різних поглядів щодо вищевказаного поняття. Так, В.Кузьменко, Л.Гончаренко визначають полікультурну компетентність як здатність особистості жити й діяти в багатокультурному суспільстві [3, С.91].

О. Проворов, О. Смолянінова вважають, що полікультурна компетентність – це індивідуальна характеристика міри відповідності потребам професії, базовий компонент поняття «педагогічна культура», що сприяє формуванню спеціаліста високої культури [7].

Цієї думки дотримується О.Щукін, відзначаючи, що «формування полікультурної компетентності є безперервним процесом, значущим чинником якого є освіта» [9, С.139].

На думку І. Соколової, полікультурна компетентність – це цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі та в процесі неперервної освіти [7].

О. Щеглова розглядає досліджуваний феномен як комплексну, особистісну якість, що формується в процесі професійної підготовки на основі толерантності, що характеризується свідомістю власної багатокультурної ідентичності, що й проявляється в здатності розв'язку професійних завдань конструктивної заємодії із представниками інших культурних груп [8, С.94].

Л. Воротняк визначає полікультурну компетентність як здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, що в результаті сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір [2, С.106].

Отже, узагальнюючи найбільш значимі на наш погляд висловлення вітчизняних і зарубіжних авторів, ми робимо спробу сформулювати інтегральне визначення феномену полікультурної компетентності, що поєднує погляди вчених на заявлену проблему.

Полікультурна компетентність – інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, що формується в процесі навчання, та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному полікультурному суспільстві, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання і приймати

рішення в ході позитивної взаємодії із представниками різних культур.

Розглядаючи структуру полікультурної компетентності як стандарту європейської освіти, звернемося до сучасного словника іноземних слів, який дає наступне визначення поняття «структура»: “Структура (від латинського *structura*) – взаєморозташування й зв'язок складових частин чого-небудь; будова, обладнання” [6, С.473].

Л.Данилова в структурі полікультурної компетентності особистості виділяє наступні компоненти:

Мотиваційно-ціннісний компонент являє собою систему мотиваційно-ціннісних утворень: мотивів, цінностей, інтересів, потреб, полікультурних якостей, що регулюють повсякденне життя й діяльність особистості у полікультурнім суспільстві.

Діяльнісний компонент відображує сформованість полікультурних умінь і навичок щодо дотримання соціальних норм і правил поведінки у полікультурному суспільстві, наявність досвіду позитивної взаємодії із представниками різних культур.

Перераховані компоненти є тією базою, на якій відбувається подальший розвиток у майбутніх офіцерів полікультурної компетентності. Когнітивний компонент є ведучим у структурі полікультурної компетентності курсанта, тому що на його основі формуються й розвиваються наступні компоненти структури.

У розмаїтті людських діяльностей особливе місце посідає професійна діяльність. Дефініція “професія” визначається як рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок та є для когось джерелом існування; фах, спеціальність, ремесло, кваліфікація [130, С. 826], вона “потребує певної підготовки і є зазвичай джерелом існування, відображає стійкий розподіл праці за основними напрямками виробництва, службової діяльності” [46, с. 4].

Професійну діяльність, на наш погляд, можна визначити як специфічну форму цілеспрямованої активності в конкретній трудовій галузі, що обумовлена потребами життєдіяльності в суспільстві, яка спрямована на реалізацію цих потреб, зміст якої складає доцільна його зміна і перетворення.

Дослідженнями встановлено, що всі види діяльності, незважаючи на їх відмінності, мають одну будову, яка включає одні й ті ж функціональні частини. Крім того, виявлено, що між окремими видами діяльності існують чітко визначені залежності, знаючи які, можна за одними елементами діяльності будувати інші (Леонт'єв О.М. [111], Лурія О.Р. [116]). Така робота передбачає розвиток передусім базисного обсягу загальних інваріантних дій та операцій, які, у свою чергу, сприяють ефективнішому відпрацюванню навчальних здібностей.

На думку окремих учених (Анцифірова Л. І. та ін.), у науковій літературі до цього часу “загалом не існує чіткого і

диференційованого визначення діяльності” [7, С. 75]. Діяльність – це специфічно людська форма активного ставлення до навколишнього світу, зміст якої складає його цілеспрямована зміна та перетворення [132, С. 180]. За Р.С. Немовим, діяльність можна визначити як специфічний вид активності людини, спрямований на пізнання та творче перетворення навколишнього світу, включаючи саму себе та умови свого існування. Навчальна діяльність являє собою процес, у результаті якого людина цілеспрямовано здобуває нові або змінює наявні в неї знання, уміння, навички, удосконалює та розвиває свої здібності.

С.Л.Рубінштейн запровадив поняття “фазної будови” акта діяльності (у дидактичних цілях нерідко уживають вислів “горизонтальна структура” діяльності, щоб протиставити її “вертикальній”, ієрархічній) [169]. Першою фазою або першим етапом діяльності є її мотивація, продуктом якої виступає інтенція (намір) і відповідна установка. Друга фаза акта діяльності – орієнтовані дії. Третя фаза – планування діяльності. Четверта фаза – виконавча, це реалізація плану. Нарешті, остання, п'ята фаза – це фаза контролю.

Діяльність можна визначити як специфічний вид активності, спрямований на пізнання та творче перетворення навколишнього світу, включаючи саму себе та умови свого існування.

Отже, на даному етапі розвитку нашої держави полікультурна компетентність майбутнього офіцера є запорукою успішної професійної діяльності у майбутньому, успішної співпраці з представниками інших держав, здатністю гідно представляти Україну на міжнародній арені та у випадку необхідності відстоювати її права.

Література

1. Васютенкова І.В. Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последипломного образования: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / И.В. Васютенкова. – СПб, 2006. – 27 с.
2. Воротняк Л.І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах // Вісник Житомирського державного університету (Педагогічні науки). – 2008. – № 39. – С. 105-109.
3. Гончаренко Л.А., Кузьменко В.В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: Навчальний посібник для студентів. – Херсон: РІПО, 2006. – 92 с.
4. Данилова Д.Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов / Л.Ю. Данилова // Учитель. – 2007. – № 3. – С. 12-15.
5. Кобернік С.Г., Кузьміна Н.Ю., Овчарук О.В., Тараненко І.Г. Концепція змісту освіти для європейського виміру України. / Інформаційний бюлетень Проекту Міжнародного фонду «Відродження», «Навчальний курс «Європейські студії для шкіл». http://osvita.ua/school/school_today/
6. Современный словарь иностранных слов: толкование, словоупотребление, словообразование, этимология / Л.М. Баш, А.В. Боброва и др. – 3-е изд., доп. – М.: Цитадель-трейд, 2002. – 960 с.
7. Соколова І.В. Формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів-філологів. http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/

8. Щеглова Е.М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Е.М. Щеглова. – Омск, 2005. – 164 с.

9. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов / А.Н. Щукин. – М.: Филоматис, 2004. – С. 139-140 .

Наталія Тесанчук,
здобувач кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент. Ю.О. Костюшко

ДО ПИТАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Природоохоронна діяльність є будь-яка діяльність, спрямована на збереження якості навколишнього середовища на рівні, що забезпечує стійкість біосфери. Природоохоронна робота – система, центр якої складає структура взаємопов'язаних компонентів: ціннісно-орієнтованого, світоглядного, рефлексивного, перетворювального, пізнавального; активна практична робота, спрямована на оптимізацію соціоприродної взаємодії на основі законів екології, принципів і норм екологічної етики, детермінованих світоглядною позицією особистості [5].

Загальноосвітньому навчальному закладу відводиться провідна й найважливіша роль в екологічній освіті і вихованні учнівської молоді

Охорона природи і бажання її захищати – важливі риси сучасної екологічно компетентної людини. Виховати таку людину це мета загальноосвітньої школи.

Питання, пов'язані з природоохоронним вихованням, досліджувалися багатьма вченими. Загальні положення екологічної освіти і виховання, питання формування екологічної культури особистості вивчали Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, О. Захлебний, І. Зверев, І. Суравегіна, А. Волкова, Н. Левчук, В.Червонецький, Г. Тарасенко та ін.

У світлі сучасної екологічної ситуації як у світі, так і в нашій державі, важливого значення набуває природоохоронна освіта й виховання кожної особистості й суспільства зокрема [1].

На різних етапах свого розвитку людина ставила перед собою вічні питання моральності та духовності. Сучасне суспільство з багатьох причин опинилося в становищі соціальної і духовної безпритульності. Одним із шляхів подолання такого становища є

об'єднання зусиль усіх верств суспільства у справі виховання молодого покоління. В умовах глобальної технологізації потужним важелем повороту людства в його ставленні до навколишнього середовища від руйнівного до гуманного є екологічна освіта. Мета екологічної освіти полягає у створенні та забезпеченні протягом усього життя особистості умов для становлення та розвитку її екологічної культури. Питання екології мають особливе значення в суспільстві, адже закони природи впливають на життя і діяльність людини.

В основному законі нашої держави Конституції України ст. № 16 затверджує «Забезпечення екологічної безпеки і підтримка екологічної рівноваги на території України, наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу обов'язок держави»

Педагогічні засади організації природоохоронної діяльності учнів в середніх школах ґрунтуються на принципах безперервності, компетентності, відповідальності, екологічної етики, естетичного задоволення. Найважливішою метою природоохоронної діяльності учнів є виховання та розвиток екологічно свідомого та відповідального громадянина, майбутнього захисника навколишнього середовища, здійсненість якої забезпечується виконанням головних функцій – розвивальної, виховної, навчально-практичної.

Визначені такі структурні компоненти змісту природоохоронної діяльності школярів:

- ❖ Мотиваційний – визначення потреб та мотивів у спонуканні до екологічної діяльності;
- ❖ Цілепокладаючий – постановка цілей щодо запобігання та вирішення проблем природного середовища;
- ❖ Пізнавальний – отримання теоретичних та емпіричних про взаємозв'язок у природному середовищі;
- ❖ Діяльнісний – активізація та реалізація потягу до здійснення цілеспрямованих природоохоронних дій;
- ❖ Результативний – розкриття та оцінка ефективності досягнутих результатів відносно раніше поставлених цілей.

Основними напрямками природоохоронної діяльності в середніх школах є: участь школярів у державних програмах екологічного виховання; проведення виховних позашкільних екологічних заходів; співробітницька діяльність у піднятті рівня екологічної підготовки педагогічних фахівців та вихователів професійних асоціацій вчителів, департаментів освіти, державних територіальних департаментів з екології, вищих навчальних закладів, шкіл, природоохоронних організацій; співпраця з освітніми закладами недержавних громадських організацій, промисловості, бізнесу та ін. Встановлено, що ефективними засобами

природоохоронної діяльності учнів необхідно вважати:

1) включення екологічно спрямованих дисциплін, таких як "Розвиток особистості, здоров'я і фізичне виховання" та "Вивчення суспільства і навколишнього середовища" для обов'язкового вивчення в школах;

2) застосування міждисциплінарного підходу, який реалізується у інтеграції екологічної складової в різноманітних навчальних дисциплінах та взаємоузгодженості з навчально-виховним процесом;

3) реалізація природо-охоронного підходу, що полягає в безпосередній практичній участі школярів у природоохоронних місцевих, регіональних і національних заходах;

4) створення мережі екологічно активних шкіл, які здійснюють державну програму "Політика екологічного виховання для шкіл";

5) запровадження "Шкільного плану заходів з охорони і раціонального використання навколишнього середовища", який передбачає: реалізацію інтегрованих екологічно спрямованих навчальних планів та програм; управління ресурсами; управління пришкольною територією.

Природоохоронна діяльність учнів основної школи в позакласних умовах реалізується в розгалуженій мережі установ позашкільного екологічного виховання, а саме: екологічні центри, факультативи, гуртки, табори, парки, ботанічні сади, заповідники, громадські природоохоронні організації, товариства захисту довкілля тощо .

Для поліпшення організації екологічного виховання учнів в Україні, доцільно реалізувати досвід природоохоронної діяльності учнів за такими напрямками: висунення ініціатив щодо прийняття державної програми екологічного виховання; створення екологічно активних та здоров'язберігаючих шкіл як державної стратегії; уведення до Базового навчального плану Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти предмету "Екологія"; формування природоохоронних навичок безпосередньо у природному довкіллі; залучення установ природно-заповідного фонду до екологічного виховання підростаючого покоління з обов'язковим запровадженням посад педагогічних фахівців; стимулювання та розробка планів, програм, баз, центрів зеленого, сільського, екологічного туризму як форми дозвілля та засобу природоохоронної діяльності; заохочення громадськості й батьків до підтримки екологічного виховання та активної співпраці у природоохоронній діяльності учнів. Багатоаспектність проблеми не вирішує питання, таке як розвиток естетичних цінностей у процесі екологічного виховання, сутність екологічного виховання в родині, спеціальних, допоміжних та вищих навчальних закладах, потребують подальшого вивчення з метою застосування перспективного досвіду системи екологічного виховання в освітньо-виховному просторі

України.

Література

1. Ілійчук Л.В. Організаційно-педагогічні засади природоохоронної діяльності учнів молодших класів на західноукраїнських землях (1919-1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01. "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Л.В. Ілійчук. – Івано-Франківськ: Факел, 2007. – 19с.
2. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник МОН України. – 2002. – № 7.
3. Мехеда А. М. Природоохоронний рух учнівської молоді в школах України у другій половині 40-60-х років ХХ століття / А.М. Мехеда // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім.В.Винниченка.– Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Випуск 88. – С. 152-155. – (Серія: Педагогічні науки).
4. Мягченко О.П. Основи екології: підручник / О.П. Мягченко. – Київ: Центр учбової літератури.
5. Вербицький В.В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня. З досвіду сталого розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти – К.: «Деміур», 2002 р.
6. Мороз І.В., Грицай Н.Б. Позакласна робота з біології: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 272с.
7. Совгіра С.В. Методика навчання екології: – К.: Наук світ, 2007. – с.134
8. Ярмоленко М.Д. Воспитание учащихся в процессе обучения биологии. – М.: Знание. – 1981. – 180 с.

Юлія Косташ,

студентка ННІ філології та журналістики

*Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ

В умовах національно-духовного відродження України, її освіти і культури виникає гостра потреба з'ясувати особливості розвитку етнокультурологічного педагогічного процесу Поліського регіону. Говорячи про Полісся слід перш за все вникнути в його культуру, з'ясувати походження етноніма та його межі.

Полісся — особлива історико-етнографічна область України, частина колишньої прабатьківщини слов'ян, давня етноконтактна зона. Як і Карпати, воно зберегло найдавніші релікти праслов'янської та праукраїнської культури, що є постійними об'єктами вивчення дослідників-археологів, істориків, фольклористів, етнографів. А ще —

багатостраждальна земля, яку спіткала ядерна катастрофа Чорнобиля. Можливо, саме останній фактор спричинився до активізації наукових досліджень поліської народної культури, яка зазнала у ХХ столітті нищівного удару. Історико-етнографічний регіон Полісся приваблює увагу науковців та дослідників-аматорів особливостями традиційно-побутової матеріальної і духовної культури, мови його населення. Виразно специфічними є і сучасні етнокультурні процеси цієї території. Уперше назва Полісся зафіксована у літописі за Іпатіївським списком. У джерелах XIV-XVI ст. ця назва найчастіше функціонувала у вигляді спільнокоренових топонімів Подлесьє, Полясє, Полесє. Історико-етнографічні межі цієї зони теж визначалися по-різному, однак переважає думка, що вона охоплює басейн річки Прип'ять та сусідні райони лісової смуги. Цю територію вважали центром поліської області ще дослідники XVI-XIX ст. М.Стрийковський, Г. де Боплан, В.М.Татищев та ін., про що переконливо свідчать залишені ними картографічні матеріали. Усталення у науковій літературі назви Полісся супроводжується подальшою конкретизацією за назвами етнічних зон — білоруське Полісся, українське Полісся, російське Полісся, литовське Полісся, польське (люблінське) Полісся. Такий поділ зазвичай відображав і певну етнолінгвістичну неоднорідність регіону. Якщо ж звернутися до мовознавців, то вони тлумачать назву «Полісся» по-своєму. Мовознавці стверджують, що східнослов'янська етимологія назви Полісся закорінена у семантиці лісу (лісиста місцевість, лісок). Вона має балтський аналог (Pala, Pelesa, Pelysa), що в литовській і латвійській мовах має значення болотистий лісок. Це може свідчити про спільний балто-слов'янський корінь назви Полісся, а отже — про паралелі між східнослов'янським етнонімом поліщуки (уперше зафіксований в документах XVII ст.) і давнім екзоетнонімом *polexiani* [3].

На педагогічний процес неабиякий вплив має оточуюче середовище, тому слід звернути неабияку увагу й на нього. Вчені стверджують, що сприятливе оточуюче середовище має великий позитивний вплив на розумову діяльність учнів, а ландшафт Полісся саме такий, сприятливий для засвоєння нових знань. Пагорби і вали заввишки 10-20 м чергуються з річковими долинами. Клімат — помірно-континентальний, з теплим вологим літом і м'якою хмарною зимою. Річки українського та білоруського Полісся (із широкими долинами і заболоченими заплавами) належать до басейну Дніпра. Найбільші — Дніпро, Прип'ять, Десна, Горинь, Стир, Тетерів, Уж, Остер, Березина, Уборть, Піна. Невід'ємною частиною ландшафту Полісся є озера. Ліси — теж характерна ознака поліського ландшафту. Рослинний світ Полісся надзвичайно багатий, різноманітний.

Якщо ж звертатися до етнокультурологічного аспекту, то не слід забувати й про культурні цінності даної місцевості. Якщо ж говорити

про декоративне мистецтво, то слід відзначити, що воно було досить добре розвинуте на Поліссі. Варто звернути увагу на типову поліську вишивку, яка ілюструє архаїчний геометризований орнамент, їй властиве переважання червоного, багатство візерунків на рукавах, манжетах, подолі й мінімум – на пазусі жіночої сорочки, що прикривається керсеткою. Якщо ж говорити про гончарство та різьблення, то гончарі виготовляли переважно неполив'яний "рожевий" і "димлений" посуд, графічно декорований лощенням. Специфічні для Полісся "божники" – полиці для ікон, прикрашені виїмчастим різьбленням, інкрустовані соломкою, а також однойменні рушники, вишиті з двох чи трьох боків, якими покривають ікони на покуті. Поліське дерев'яне різьблення дрібніше в деталях, ніж лісостепове, у ньому більше гравійованих елементів. Ритм оголених брусів або колод – основний виражальний засіб поліського будівництва. Житло білять ззовні тільки на півдні Полісся, а на півночі – здебільшого навкруги вікон. Дуже розвинене на Поліссі плетіння побутових речей, меблів і різних знарядь із лози, рогази, кореня й інших матеріалів, зокрема ликового взуття, коробів із соснової чи дубової дранки [4]

Завданнями даного дослідження є: розглянути передумови становлення педагогічного процесу Поліського регіону; дослідити особливості розвитку етнокультурологічного педагогічного середовища Поліського регіону.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. рівень освіченості населення Полісся залишався досить низьким. Серед мешканців тогочасної Волинської губернії перепис населення виявив різний рівень грамотності. Останнє місце займали українці, тому слід було якось діяти. Під впливом цих подій почало активно розвиватися культурологічне педагогічне середовище Поліського регіону. Всім було зрозуміло, що поширення освіти сприяло б підвищенню національної самосвідомості, але це не входило до планів царського уряду, тому освіту здобувало лише 4 % населення. Налічувалося багато сіл, де не було жодної письменною людини [2, с. 95].

У сучасній історіографії такий стан пояснюється досить неоднозначно. Після приєднання України до Росії спостерігалось дуже помітне зниження культурно-освітнього рівня українського народу. Завдяки російській політиці населення здобувало початкову освіту в дусі православ'я, виокремлюється православна духовна та світська інтелігенція.

На початку XX століття українська інтелігенція посилила свою просвітницьку, культурницьку діяльність, що спричинило деякі зміни у системі розвитку етнокультурологічного педагогічного середовища в Україні. Так 21 березня 1902 року було відкрито добровільну громадську організацію грамотності, метою якої було сприяння відкриттю нових шкіл, залучення громадських сил до справи

забезпечення шкіл книгами, навчальними посібниками, надання усебічної допомоги представникам педагогічної діяльності. [2, с. 98].

Громадський і політичний рух широких верств населення сприяв також поширенню педагогічного та етнокультурологічного впливу для народу. Так у 1905 році Міністерство народної освіти винесло на розгляд другої Державної Думи законопроект про запровадження загального навчання, де зазначалось, що усі діти – хлопці і дівчата – у віці від 8 до 11 років повинні пройти курс чотирирічної школи. Кількість учнів на одного педагога має бути не більше 50. Педагог має мати встановлену законом освіту. Загальне навчання має здійснюватися протягом 10 років. Навчання має бути безкоштовним, вестися рідною мовою. Організація управління педагогічним середовищем покладалася на органи місцевого самоврядування під керівництвом Міністерства освіти.

У 1907 році група депутатів Державної Думи Росії від України виголосила вимоги до уряду щодо педагогічного процесу та освіти народу: навчання рідною мовою; видання підручників рідною мовою; професійна підготовка українських педагогів; безкоштовне навчання; відкриття при університетах кафедр української мови та етнографії. Внаслідок цього царський уряд був змушений піти на поступки. Деяко збільшилася кількість початкових шкіл, був введений новий тип народних шкіл – вищі народні училища з чотирьохрічним терміном навчання.

Але все ж таки стан освіти на Поліссі залишався незадовільним. У 1911 р. на одного жителя витрачалось всього 54 коп. Значна кількість населення залишалася неграмотною. Люди, які за статистикою вважалися письменними, в більшості випадків були дуже далекі від справжньої письменності. Письменною вважали людину, яка вміє написати хоча б ім'я та прізвище.

У серпні 1915 року Українські Січові стрільці вимагали відкриття українських шкіл та газет. Тому, що за період воєнних дій, під час Першої світової, війни зменшилась кількість шкіл на Поліссі. З перших днів війни багато навчальних закладів були реквізовані під лазарети та казарми або закриті. Було багато обмежень, у Луцьку, наприклад, було заборонено традиційний там слов'янський правопис, який замінили латинським. За порушення заборони винуватця ув'язнювали на 50 днів або з нього стягали штраф у розмірі 500 крон. Така політика викликала активний опір у місцевого населення в різноманітних формах [2, с. 115].

Зазначимо, що велику національну політико-просвітницьку роботу здійснювали Українські Січові Стрільці, які пропагували поширення української національно-державної ідеї на Поліссі і зробили великий вклад в розвиток етнокультурологічного педагогічного середовища Поліського регіону. Так 23 березня 1916 р. стрільцем С. Сорокою було відкрито школу, яка була першою

українською школою на Поліссі.

У цей період надзвичайно активно проводилася робота зі створення так званих «народних шкіл» — невеликих однокласних шкіл, у яких викладали переважно самі стрільці. Школи знаходились у жахливому стані й викладання залишало бажати кращого.

Стрільцями у 1916 році було відкрито понад 50 початкових і дві семикласні школи. Також значну допомогу розвитку етнокультурологічного педагогічного середовища Поліського регіону надавало «Бюро культурної помочі для українського населення окупованих земель». Створене воно було «Союзом визволення України». Ці організації взяли на себе оплату проїзду і праці педагогів, а також переміщення груп висококваліфікованих педагогів.

Центральна Рада особливо багато уваги приділяла надавала українізації всіх типів шкіл, розвитку ї національного характеру.

У Поліському регіоні почали діяти українські гімназії та народні школи[2, с. 116]. Згідно з рішенням Генерального Секретаріату освіти церковнопарафіяльні школи, що були підпорядковані духовному відомству, переходили у відання міських управ. Ці школи прирівнювались до нижчих початкових. З 1 вересня 1917 року навчання в усіх групах церковнопарафіяльних шкіл повинно було проводитись українською мовою. Початкова ланка освіти (зокрема й церковнопарафіяльні школи) була «українізована» за рахунок запровадження українською мовою всіх предметів з першого класу, а також обов'язкового запровадження у всіх вищих початкових школах дисципліни «українознавство».

Історичний аналіз засвідчує, що в різні роки розвиток етнокультурологічного педагогічного процесу на Поліссі визначали різні чинники – політичні, соціально-економічні, національно-культурні, зокрема: віддаленість від політичних центрів, незначна народонаселеність, економічна нерозвиненість, прикордонність, часта зміна політичної влади.

Для культурного розвитку народів Полісся важливе місце займала система початкових шкіл релігійних громад. Життя пересічної людини обмежувалося домівкою і базаром. Однією з традиційних сімейних особливостей було – з раннього віку вчити хлопчиків іврити та знайомити їх з Біблією. Тому кожний батько вважав за обов'язок дати сину хоча б початкову освіту рідною мовою. Отже, як ми бачимо педагогічний процес має свої витoki ще з родинного виховання. [1, с. 115].

Первинною була освіта, яку давав синові батько. Обов'язком кожного з них було також прищепити любов до народних символів та традицій, до народної культури. Кожен батько вважав за важливе познайомити свою дитину до так званого «кам'яного села». Є на Поліссі загублене мальовниче "кам'яне село", де серед лісу, наче хати,

вишикувались вулицями величезні валуни. Серед них є "майдан" з кам'яною "школою" та "церквою". Високі, з овальними боками, вкриті мохами величезні валуни розкидані всюди. Найцікавіший з них – камінь з "Божими слідами", до якого навіть приставлена драбина для відвідувачів. Місцина ця – геологічний заказник державного значення "Кам'яне село". Також батьки пробуджували самосвідомість у дітей, завдяки чому й збереглися мальовничі Краєвиди Полісся. Дітей з дитинства навчали толерантно ставитися до навколишнього середовища і в разі потреби допомогти йому, якщо воно потребує допомоги, наприклад, загасити пожежу в лісі, очистити від зайвого інші мальовничі природні місцини. Отже, як бачимо, етнокультурологічний педагогічний процес почав розвиватися ще з витоків родини. Не слід забувати також про заповідники, які створені на території Полісся і господарі якого ретельно дбають про нього та його мешканців. [5]

Отже, дослідивши дану проблему можна сказати, що розвиток етнокультурологічного педагогічного середовища Поліського регіону пройшов тяжкий етап становлення. Первинною була освіта, яку давав синові батько. Обов'язком кожного з них було також прищепити любов до народних символів та традицій, до народної культури. Пізніше в ході політичних подій та дії інших чинників розвиток етнокультурологічного педагогічного середовища зазнавав певних невдач та утисків. Але все ж таки, це не завадило розвинутися йому до кінця, хоча й пізніше.

Історичний аналіз засвідчує, що в різні роки розвиток етнокультурологічного педагогічного процесу на Поліссі визначали різні чинники – політичні, соціально-економічні, національно-культурні, зокрема: віддаленість від політичних центрів, незначна народонаселеність, економічна нерозвиненість, прикордонність, часта зміна політичної влади. Все це визначило напрями розвитку та принципи діяльності етнокультурного педагогічного середовища Поліського регіону.

На Поліссі значно зростала кількість загальноосвітніх установ, була ліквідована неграмотність та започатковано обов'язкове початкове навчання.

Література

1. Джаман Т. Реформи народної освіти на Волині (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)/Таміла Джаман// Нова педагогічна думка. – 1999. – №1. – 115 с.
2. Левківський М.В. Історія педагогіки: [підручник] / М.В. Левківський. – [вид. 2-ге, доп.]. – К.: Центр навч. літ. – ри, 2006. – 376 с.
3. <http://uk.wikipedia.org/wiki/%CF%EЕ%EB%B3%F1%F1%FF>
4. <http://zhitomir.zz.mu/Dekorativne-mistectvo-ukrayinskogo-Polissya-291>

*Анна Полікарпова, Анна Черевко,
студентки ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О. М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Серйозні перетворення в економічному і суспільному устрої України, інтегрування країни у світове співтовариство зумовили необхідність реформування в системі освіти.

Значення освіти в сучасному світі велике, воно є найважливішим фактором формування якості економіки і суспільства.

Виняткова роль належить школі. Вона повинна стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин. У школі необхідно виховати і підготувати до життя людей, здатних бути відповідальними за долю країни, забезпечити її інтенсивний розвиток.

Модернізація української освіти спрямована не тільки на зміни змісту досліджуваних предметів і курсів, але і на зміни підходів до методики викладання, розширення арсеналу методичних прийомів вчителя, активізацію діяльності учнів під час занять, наближення досліджуваних тем до реального життя через розгляд ситуацій та пошуків шляхів вирішення найбільш гострих суспільних проблем.

Сучасна система освіти, спираючись на традиційні джерела інформації, такі, як шкільні підручники, навчальні посібники, реалізована під керівництвом вчителя, вимагає розширення інформаційного поля. Потрібна й інша дидактична система, інші методи і технології навчання, адекватні особистісно-орієнтованого підходу в освіті.

Завданням дослідження є показати можливості використання інформаційних технологій у навчанні української мови, а саме:

- застосування відео носіїв на уроках української літератури;
- комп'ютерні програмні технології;
- можливості застосування Інтернет-ресурсів на уроках української літератури.

Застосування технічних засобів для навчання і виховання підростаючого покоління – одна з характерних рис сучасного розвитку школи і педагогіки. Технічні кошти необхідні для підвищення якості навчання. Застосування технічних засобів необхідно для того, щоб зменшити стомлюваність учнів. Технічні засоби дають можливість викласти матеріал наочно, в образній формі, а тому легко сприймається і добре запам'ятовуються.

Незаперечні переваги використання відео носіїв на уроках української літератури, перш за все, їх оперативність і маневреність, можливість повторного застосування, використання стоп-кадру.

До відеоматеріалів висуваються загальні дидактичні вимоги, зокрема, їх високий естетичний рівень і емоційний вплив; пізнавальна значимість; фактологічна достовірність; зв'язок художніх образів з реальним життям в дану історичну епоху; підбір занять, найбільш доцільних для ефективного вирішення поставлених освітніх, розвиваючих і виховних завдань [1, с.25].

Перш за все вчителю треба вирішити завдання з накопичення відеоматеріалів, створюючи власну відеотеку та каталог із залученням матеріалів районної та міської відеотек, що містять науково-популярні і публіцистичні передачі, документальне кіно, фрагменти художніх фільмів. Потім треба продумати, які відеоматеріали доцільно використовувати на уроці, а які на факультативних заняттях і під час гурткової роботи. Так, фрагменти художніх фільмів краще показувати в позаурочний час, використовуючи їх у більшій мірі для вирішення виховних завдань.

Для роботи заздалегідь розробляються навчальні програми, створюються дидактичні матеріали (карти з назвою теми, план вивчення нового матеріалу, дати, терміни, поняття, схеми, питання і завдання та ін.) [2, с.22].

Готуючись до проведення кіноуроку, вчитель повинен уважно переглянути кінофільм. У ході перегляду фільму слід зазначити кадри, до яких учитель повинен привернути увагу учнів. Учитель повинен пояснити нові поняття. Деякі нові слова можуть попередньо не пояснюватися, якщо позначаються ними предмети, явища чи поняття добре відомі учням і їхнє значення легко зрозуміти по контексту[4,с.14].

Сучасний освітній процес передбачає розвиток в учнів творчих здібностей. Подібна вимога диктує необхідність роботи учня з інформацією, самостійно формованої ними у вигляді творчої освітньої продукції. Вирішенню даного завдання сприяє розвиток проектних технологій у вивченні української літератури. У даному випадку інформаційні технології, спочатку призначені для створення інформаційних продуктів різного роду і володіють величезним творчим потенціалом, також могли б стати ефективним інструментом у руках учнів.

Інформаційно-комунікаційні технології здатні: стимулювати пізнавальний інтерес до української літератури, надати навчальній роботі проблемний, творчий, дослідницький характер, багато в чому сприяти оновленню змістовної сторони предмета української літератури, індивідуалізувати процес навчання і розвивати самостійну діяльність школярів.

Для людини, яка живе в рамках сучасної цивілізації,

характерне прагнення до візуального сприйняття інформації. Дане культурне явище призводить до того, що в процесі інформаційної комунікації зоровий знак переважає над текстовим. Предмет українська література не є винятком. Застосування в процесі навчання мультимедійних технологій сприяє частковому вирішенню даної проблеми. Електронні навчальні посібники, створені на базі мультимедіа, позитивно впливають на пам'ять і уяву, полегшують процес запам'ятовування, дозволяють зробити урок більш цікавим і динамічним.

Застосування інформаційно-комунікативних технологій дозволяє реалізувати ідеї індивідуалізації та диференціації навчання, що видається особливо важливим в умовах становлення профільної школи. Сучасні навчальні посібники створені на основі інформаційно-комунікативних технологій, що володіють інтерактивністю (здатністю взаємодіяти з учнем), а так само містять систему гіперпосилань, дозволяє учням самостійно вибрати свій вектор процесу пізнання, дозволяють більшою мірою реалізувати розвиваючу парадигму в освіті[5,с.98].

Пріоритет дослідних і проектних технологій у викладанні української літератури передбачає використання широкої бази літературних джерел, яка не завжди є в шкільних бібліотеках. Можливості інформаційно-комунікативних технологій (електронних навчальних посібників і глобальної мережі Інтернет) – це зберігання та передача інформації, що дозволяють вирішити такі завдання: підвищити інформаційну насиченість уроку, вийти за рамки шкільних підручників, доповнити і поглибити їх зміст.

Сучасний освітній процес передбачає розвиток в учнів творчих здібностей. Подібна вимога диктує необхідність роботи учнів з інформацією, самостійно сформованої ними у вигляді творчої освітньої продукції. Вирішенню даного завдання сприяє розвиток проектних технологій у вивченні української літератури. Інформаційні технології розширюють можливості діагностики рівня засвоєння історичної інформації. Різноманітні тестові системи та оболонки дозволяють індивідуалізувати процес оцінки знань учнів, розвивати здатність учнів до самооцінки.

Таким чином інформаційні технології здатні: стимулювати пізнавальний інтерес до української літератури, надати навчальній роботі проблемний, творчий, дослідницький характер, багато в чому сприяти оновленню змістовної сторони предмета українська література, індивідуалізувати процес навчання і розвивати самостійну діяльність школярів.

Величезні можливості для користувачів представляє Інтернет, всесвітня мережа якого включає електронну пошту, дає доступ до графічного і мультимедійного змісту Web. У поняття мультимедіа входить багатокомпактне інформаційне середовище, сукупність якого

становить текстова інформація (тексти, числові дані), аудіоряд (мова, музика, звукові ефекти), відеоряд (анімація, відео, графічні зображення). Тут же є пошукові системи, канали для переговорів і дискусій в режимі реального часу, ігри, новини. Віртуальний ресурсний центр включає в себе виставки та постійні експозиції провідних музеїв розвинених країн світу[5,с.56].

На сучасному етапі розвитку суспільства оновлення шкіл можливе лише на шляху розробки нових педагогічних технологій і відповідної підготовки професійних педагогів. Саме тому на сьогоднішній день так важливо впровадження інноваційних технологій і систематичне користування персональним комп'ютером у процесі викладання гуманітарних дисциплін, зокрема української літератури.

Таким чином застосування нових технологій приводить до таких результатів:

1. Підвищення рівня використання наочності на уроці.
2. Підвищення продуктивності уроку.
3. Необхідність звертати величезну увагу на логіку подачі навчального матеріалу позитивним чином позначається на рівні знань учнів.

4. А найголовніше – в учнів змінюється ставлення до ПК як до дорогої, захоплюючої іграшки. Учні починають сприймати його як універсальний інструмент для роботи в будь-якій області людської діяльності. Розвиток суспільства сьогодні диктує необхідність використовувати нові інформаційні технології в усіх сферах життя. Сучасна школа не повинна відставати від вимог часу, а тому, сучасний вчитель повинен використовувати комп'ютер у своїй діяльності, так як головне завдання школи – виховати нове покоління розумних людей.

Сучасні інформаційні технології відкривають учням доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищують ефективність самостійної роботи, дають абсолютно нові можливості для творчості, набуття та закріплення різних професійних навичок.

Пізнавальну активність в усіх учасників освітнього процесу викликає Інтернет. Учням надається можливість попрацювати в мережі в пізнавальних і навчальних цілях.

Нові інформаційні технології не замінять вчителів і підручників, вони створюють нові можливості для розвитку всієї системи освіти. Не розвиток технологій задля технологій, а використання їх заради підтримки і розвитку інтересу до знань учнів – актуальне завдання сучасної освіти, при модернізації якого особливу роль приділять інформатизації навчання. Таким чином, можна стверджувати, що застосування інформаційних технологій у навчанні української літератури досить ефективно. Використання інформаційних технологій гарантує зростання якісної успішності,

підвищення міцності знань, підвищення загальної ефективності та інтересу учнів до предмету української літератури.

Література

1. Боголюбов В.І. Інноваційні технології в педагогіці./ В.І. Боголюбов// Шкільні технології . – 2005. – №1.
2. Крилова Н.Б. Проектні (продуктивні) методи проти класно-урочної організації освіти / Н.Б. Крилова // Шкільні технології – 2004. – №25.
3. Куркін Є.Б. Технологізація освіти – вимога часу/ Є.Б. Куркін // Шкільні технології. – 2007. – №1.
4. Методичні рекомендації з використання інформаційно-комунікативних технологій у циклі соціально-економічних дисциплін у загальноосвітній школі. – Перм, приспів. – 2004. – с.14.
5. Цифрові освітні ресурси в навчальному освітньому процесі педагогічного вузу та школи: Тези доповідей I регіональної науково-практичної конференції. – Воронеж: ВДПУ, 2007.

Ірина Панасюк,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ УМІНЬ В ПЕДАГОГІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ

Одним із шляхів модернізації освітньої системи України постає упровадження в навчальний процес інноваційних педагогічних технологій і методів. Інновації – це нові форми організації діяльності і управління, нові види технологій, які охоплюють різні сфери життєдіяльності людства.

Педагогічну інновацію розглядають як особливу форму педагогічної діяльності і мислення, які спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі, або як процес створення, упровадження і поширення нового в освіті. Інноваційний процес в освіті – це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення, модифікацію мети, змісту, організації, форм і методів навчання та виховання, адаптації навчального процесу до нових суспільно-історичних умов.

Людина – це вид *homo sapiens*, їй властиве активне пізнання оточуючої дійсності, оволодіння інтелектуальним досвідом попередніх поколінь, систематизація його і на цій основі підйом сходинками соціального прогресу. Інтелект є провідною діяльністю в житті людини. Вона спрямована на розвиток потенційних інтелектуальних сил особистості. Основним багатством окремої

людини і людської спільноти взагалі є інтелектуальне багатство.

Провідним завданням навально-виховного процесу є створення оптимальних умов для інтелектуального розвитку кожної особистості, максимальне використання потенційних можливостей людини для зростання її інтелектуальних сил.

Педагогічна інноватика – це сфера науки, яка вивчає процеси розвитку педагогічної системи, пов'язані зі створенням нової практики навчання.

Теорія інноваційного навчання вивчається в роботах В. Л. Ляудіс. Інноваційне навчання розглядається як навчання, що орієнтоване на формування особистості, готової до швидких змін у суспільстві, до невизначеного майбутнього за рахунок розвитку власних здібностей до творчості, застосування різноманітних форм мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми.

А.В. Сиволапова інноваційне навчання аналізує ж цілеспрямований і усвідомлено організований процес, проектування якого здійснюється на основі використання наукових і культурологічних знань певного предмета

Л.А. Петровська під інноваційним навчанням розуміє гуманістичну орієнтацію педагогічного спілкування.

Але варто зауважувати, що головною передумовою розвитку суспільства є передання матеріальних і духовних надбань з покоління в покоління. Ця місія покладена на вчителя. У державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») відзначається, що головною метою національного виховання є «... набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, формування в молоді розвиненої духовності, культури». [1, с. 15.]. На основі цього розвивається особистість людини. Особистість засвоює усі цінності суспільства, у якому він перебуває.

Знання про різні види етнокультурних контактів і концепцій міжетнічних комунікацій допоможуть пояснити механізм розвитку і функціонування сучасних етнічних процесів, форми трансформації культури та способи засвоєння людиною культури іншого етносу. [4, с. 21].

Проблема дослідження різних етносів залишається досить актуальною, серед цих питань найбільш актуальним є питання функціонального призначення етнічної культури, її рівнів, взаємозв'язку з іншими типами культур, співіснування культур з різними рівнями розвитку, значення обрядів, звичаїв та ритуалів.

Дослідженням етнології як науки приділяється значна увага. Сучасними дослідниками є В. Горленко, Я. Дашкевич, Л. Залізник, С. Марчук, О. Нелепа, В. Скуратівський і т.д., вони створили національну теоретичну базу розв'язання проблем нації та етносу, але їхня робота не проходила і без врахування історичного досвіду

попередніх поколінь та дослідження О. Потебні, І. Франка, П. Чубинського, М. Грушевського, М. Драгоманова.

Є досить багато визначень етнокультури, деякі з них:

– це сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених певним етносом впродовж його історії на його власній території засобами етнічного самовираження (рідна мова, рідна віра) і не включає імпортованих зразків (напр., світові релігії) (Г. Лозко);

– сукупність успадкованих від минулого стійких елементів, які найбільшою мірою виконують етнічні функції – етнодиференціюючу та етноінтегруючу;

– успадкований від предків комплекс господарського і соціального життя, матеріальної і духовної культури, які визначають стиль життя, виконують етноідентифікуючу роль, дають можливість виділити і протиставити себе іншим етносам (М. Тиводар);

– специфічний, неповторний спосіб буття певного етносу (М. Сютіко).

– унікальність феномену етнічної культури становлять не якісь окремі (специфічні самі по собі) елементи, а неповторність переплетення самотутніх, інтеретнічних та іноетнічних компонентів (Б. Савчук);

– природне явище, оскільки твориться природним шляхом у середовищі етноспільноти, і водночас творче, бо постійно передається від покоління до покоління, зазнаючи певних змін та наповнюючись новими елементами, образами, символами. Сформована в етнокультурі особа цілком природно сприймає всі знаки і вільно користується ними. Представники ж іншої культури не завжди можуть адекватно передати дух етносу, навіть якщо досить тривалий час живуть у цьому етносередовищі, але не є його органічною частиною;

– організація духовної, соціальної, матеріальної життєдіяльності та світосприйняття певної етноспільноти. В її основу покладено звичаї, традиції, норми, цінності – інтуїтивні та раціональні, міфологічні та технологічні моделі виживання, притаманні саме цьому етносу (Ю. Саєнко). [3, с. 112-113]

Важливу роль в етнокультурному становленні Поліського регіону відіграє і етногенез цього регіону.

Етногенез (етногенези) (від гр. етнос – народ і генезис походження) – це тривалий процес утворення і розвитку племені, народу, нації. Вивчення процесів етногенезу спирається на комплексне використання даних багатьох наук: історії, мовознавства, етнографії, антропології, археології тощо. [2, с. 7]

Територія Полісся належить трьом країнам: Україна, Білорусь, Російська федерація. На цій етнічній території проживали різні племена. Були зафіксовані поселення первісних людей, які вже на той час займалися мисливством. На цій території були також

поселення з часів Трипільської доби. З давніх часів на цій території проживали племена – древлян та полян.

Також поліський регіон багатий різними обрядами, народними віруваннями і саме з цього в особистості формуються повага до іншої людини і до себе, адекватність поведінки, тобто зовнішній вигляд, комунікативність, здоровий спосіб життя, манери поведінки та спілкування. Важливим фактором, який займає провідну роль у формуванні інтелектуальних вмінь є дотримання етносоціальних звичаїв, норм етикету, нормативної поведінки, соціальної позиції, готовність використовувати індивідуальний загальнокультурний фонд знань (культура інтелектуальної і предметної діяльності, культура інтелекту).

Найважливішими цінностями етнокультурної концепції є засвоєння цінностей і особливостей культури (духовної, матеріальної, нормативної) етносу як ціннісної, унікальної складової світової культури. Людина має проявляти інтерес до етнокультурних особливостей різних народів. Толерантно відноситися до інших етносів і культур, а також вміти з ними спілкуватися.

Отже, варто зазначати, що інновації в теорії розвитку інтелекту школярів варто вводити, але також потрібно враховувати і середовище у якому виховується учень. Ми можемо спостерігати особливості введення інноваційних технологій на Поліссі. Варто врахувати, що ця територія є досить багатонаціональною, містить у собі багато етнічних народів (білоруси, євреї, чехи тощо), тому потрібно враховувати і їх інтереси, але не забувати про етнокультуру поліського краю.

Література

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К., 1994. – С. 15.
2. Лозко Г.. Українське народознавство. – Харків, 2005. С. 7
3. Маєвська Л.. Етнокультурологія. Словник-довідник. – Житомир, 2007. – С. 112-113.
4. Паламарчук Л. Етнокультурологічна компетентність учителя географії // Рідна школа. – 2009 – №5-6. – С.21.
5. Партола В.В. Сутність інтелектуальних умінь молодших школярів. Режим доступу [\[www.rusnauka.com/6 NITSB 2010/Pedagogica/59285.doc.htm\]](http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/59285.doc.htm)

Ірина Богдан,
*студентка ННІ фізико-математичного факультету
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О. М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

В даний час для нашої країни нагальною проблемою стає

виховання молоді. Молодь – це майбутнє країни, гарант її економічної, політичної, соціальної стабільності. Молодь – це теперішні й майбутні успіхи країни в промисловості і сільському господарстві, в культурі, науці, техніці, спорті. Молодь становить третину всіх жителів України і 48% економічно активного населення. Громадянська відповідальність і патріотизм молоді – одне з найважливіших умов економічного, соціального та політичного розвитку України, її просування шляхом демократії і будівництва громадянського суспільства.

У переломний момент в історії України, поняття патріотизму набуло дещо нового змісту, однак головні його риси завжди будуть незмінними, а це – любов до Батьківщини, відстоювання її інтересів, боротьба за волю, правду, честь і славу України, любов до народу, родини, сім'ї, служіння Богу і народу України задля збереження і відродження рідної мови, науки, освіти, культури, мистецтва, духовних традицій українського народу. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів, що передбачає відданість своєму народові та готовність йти на жертви і подвиги заради Батьківщини, становлення моральних і політичних принципів життя та діяльності людей.

Формування цивільного та патріотичної свідомості молоді – багатогранний, динамічний процес, який визначається багатьма чинниками суспільного життя і в якому беруть участь всі суспільні інститути: сім'я, школа, вуз, засоби масової інформації та інші.

Основною метою держави є формування у молоді високої патріотичної свідомості, вірності Батьківщині, готовності до виконання конституційних обов'язків.

Все це, безумовно, має великий вплив на молодь та сприяє формуванню її цивільних і патріотичних позицій. Але багато молодих людей не мають чіткого уявлення про істинний патріотизм та його значення для держави.

Таким чином, стає ясно, що громадянське та патріотичне виховання молоді часто здійснюється тільки на словах. Самі ж молоді люди не зовсім бачать і розуміють роль держави в цьому процесі. У чому причина цього? І як можна вирішити цю проблему?

«Сила й ефективність патріотичного виховання визначається тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини оволодіває особистістю, наскільки яскраво бачить людина світ і саму себе очима патріота» В. Сухомлинський.

Сучасні реалії суспільного життя, для якого характерні тенденції гуманізації, інтелектуалізації та глобалізації, породжують потребу в розвитку соціально-економічних знань, всебічному осягненню економічних та політичних процесів як невід'ємної складової людської життєдіяльності.

Освіта є засобом відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу, виховання патріота і громадянина, дієвим чинником модернізації суспільства, зміцнення авторитету держави на міжнародному рівні.

Необхідною складовою виховання у суспільстві є розвиток, формування, закріплення та збереження патріотичних почуттів і патріотичної свідомості юних громадян держави. Повноцінна освіта сприяє кращому орієнтовному пізнанні відповідних ситуацій та процесів, дає пояснення різним термінам згідно специфіки спеціальності, поняттям та висловам, формує культуру та бачення людини.

Пріоритетна роль в умовах розбудови української держави належить патріотичному вихованню як найважливішої духовно-моральної й громадської цінностей, оскільки криза патріотичного виховання шкільної молоді веде до духовно-моральної кризи суспільства. З огляду на останні події в Україні патріотизм сьогодні є нагальною потребою держави, якій необхідно, щоб діти – як майбутнє України – стали національно-свідомими громадянами, патріотами своєї держави, здатними забезпечити країні гідне місце на світовій арені.

Знання та вміння, накопичені у шкільному віці, пізніше стають основою для формування стійких моральних навичок суспільної поведінки, високих життєвих ідеалів та світобачення в цілому.

Питання патріотичного виховання та становлення особистості патріота, що виявляє любов до своєї держави та свого народу, знаходять висвітлення у працях мислителів ще з античних часів. Так, на думку Платона, політичне та громадянське виховання буде ефективним лише у тому випадку, якщо дитину поставити в такі умови, за яких вона наблизиться до розуміння загальнодержавних інтересів, відвернеться від вузьких егоїстичних цілей. Демокрит доводив, що моральні переконання є визначальними в утвердженні патріотизму людини, що має схилитися до певних вчинків внутрішнім потягом і словесним переконанням, а не законом і силою. Аристотель першим висловив думку про те, що громадянське виховання є основою благополуччя й стабільності існуючої держави. А як загальновідомо знання історії минулого веде до правильних рішень в теперішньому і становленню доброго майбутнього.

Патріотичні почуття дітей засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними.

Патріотизм як моральна якість має інтегральний зміст. З огляду на це в педагогічній роботі поєднано ознайомлення дітей з явищами суспільного життя, народознавство, засоби мистецтва, практична діяльність дітей (праця, спостереження, ігри, творча діяльність та ін.),

національні, державні свята. Основними напрямками патріотичного виховання є:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;
- формування знань про людство.

Для патріотичного виховання важливо правильно визначити віковий етап, на якому стає можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів. Найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є середній дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

Цілеспрямоване патріотичне виховання повинно поєднувати любов до найближчих людей з формуванням такого ж ставлення і до певних феноменів суспільного буття. З цією метою факти життя країни, з якими ознайомлюють, ілюструють прикладами з діяльності близьких їм дорослих, батьків залучають до оцінки суспільних явищ, спільної участі з дітьми у громадських справах.

Діти мають поступово усвідомлювати, що моральний аспект патріотизму полягає і в розвитку національної економіки (це нові робочі місця, заробітна плата працівникам, доходи бюджету, раціональне використання яких робить життя у рідній країні достойним), і в підтримці національного виробника, і в економічній, господарській порядності власників підприємств, і в розвитку меценатства тощо. Щодо цього педагог може використати приклади з історії і з сучасного життя країни. Доцільним у патріотичному вихованні є використання творів художньої літератури, в яких ідеться про історію і сьогодення України, життя дітей і дорослих.

Важливим напрямом патріотичного виховання є прилучення до народознавства — вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу. Значну роль у вихованні дітей відіграють народні традиції — досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління (шанувати старших, піклуватися про дітей, відзначати пам'ятні дати тощо). З традиціями тісно пов'язані народні звичаї — усталені правила поведінки; те, що стало звичним, визнаним, необхідним; форма виявлення народної традиції (як вітатися, як ходити в гості та ін.).

Прилучаючись до народознавства, діти поступово утверджуватимуться у думці, що кожен народ, у тому числі й український, має звичаї, які є спільними для всіх людей. Пізнаючи традиції, народну мудрість, народну творчість (пісні, казки, прислів'я, приказки, ігри, загадки тощо), розширюючи уявлення про народні промисли (вишивка, петриківський розпис, яворівська іграшка), вони

поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про втілену в художній і предметній творчості своєрідність українського народу. Водночас у дітей розширюються знання про характерні для рідного краю професії людей, про конкретних їх представників. При цьому вихователь повинен не стільки піклуватися про збагачення знань, скільки про їх творче засвоєння, розвиток почуттів дітей.

Сучасні концепції національного виховання наголошують на важливості національної спрямованості освіти, її органічної єдності з національною історією і традиціями, на збереженні і збагаченні культури українського народу.

Важливим завданням педагогічної науки і практики є забезпечення природного входження дітей у духовний світ свого народу, нації як елементу загальнолюдської культури, позбавленого національної обмеженості та егоїзму. Моральна спрямованість цієї роботи вимагає єдності національного і загальнолюдського у формуванні національної самосвідомості, інтернаціональних почуттів дошкільників. Національне самовизначення особистості (віднесення себе до певної нації, відданість їй, любов та інтерес до всього національного) за такої умови не перероджується в національний егоїзм і негативне ставлення до інших націй, адже людина, яка має високу національну свідомість, поважатиме й інший народ.

Головним завданням національного виховання дітей старшого віку є формування основ національної самосвідомості — відчуття належності до певної нації, яка виявляється в етнічному самовизначенні (віднесенні себе до певної етнічної групи). Основою національної самосвідомості є національні почуття — комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб і норм життя, а також до інших народів. Важливо, щоб сформовані у ранньому дитинстві національні почуття, елементи національної свідомості мали моральну спрямованість.

Спрямованість морального виховання на загальний особистісний розвиток дитини, його неперервність у педагогічному процесі, багатоманітність напрямів і методів вимагає високої професійної та моральної культури вихователя, гуманістичної спрямованості його педагогічної діяльності, вміння розуміти дитину і діяти спільно з нею. Результатом такої роботи може стати вищий рівень моральної вихованості дітей — здатність до морального самовдосконалення, усвідомлена потреба в ньому.

Ми розглядаємо патріотизм як найскладніше і багатогранне почуття любові до Батьківщини, в якому органічно переплітається любов до рідної природи, до рідного села і міста, до рідної матері і рідної мови з усвідомленням патріотичного обов'язку перед своїм народом, з прагненням спрямування своїх творчих сил задля здійснення споконвічних мрій народу.

Любов до Вітчизни включає піклування про історичну долю

країни, гордість за соціальні і культурними досягненнями своєї країни, співчуття до страждання народу і негативне ставлення до соціальних пороків суспільства, повага до історичного минулого вітчизни і успадкованих від нього традицій.

Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності — віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином. Як синтетична якість, патріотизм охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства.

Ірина Чигира,
*студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент І.М. Круковська
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У ПІДЛІТКІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Урок був та залишається головним елементом навчального процесу. Вчитель не є суб'єктом, що керує об'єктами, а веде діалог, полілог з учнями, переводить той зміст, яким володіє учень, на наукову основу, тобто він – співучасник процесу пізнання. Урок в такому випадку спрямовується не тільки на повідомлення і перевірку знань, а виявлення досвіду учнів відносно матеріалу, що викладається.

Вважатимемо комунікацією таку соціальну взаємодію, при якій відбувається обмін інформацією за допомогою вербальних і невербальних засобів. Відмітимо, що тотожність і/або міра схожості понять «спілкування» і «комунікація» залежить від контексту, в якому вони розглядаються. Комунікація різноманітна, так як і інформація, яка складає її основу.

Для успішного формування комунікативних умінь необхідно враховувати: міру володіння учителем комунікативними вміннями; вікові особливості учнів, пов'язані з одночасною потребою у відособленні і включенні в групу. В учнів молодшого віку виникає підвищений інтерес до спілкування як з однолітками, так і з дорослими. Зростання потреб і їх незадоволення – причина появи труднощів, а неможливість самотійно здолати виникаючі труднощі призводить до конфліктів. Тому необхідно формувати у школярів цілісну систему знань про механізми спілкування, комунікативні

уміння і навички, вчити знаходженню способів пізнання себе, розуміння інших людей [3, С.63-64].

Розуміючи під формуванням уміння цілеспрямовану і вужчу в порівнянні з розвитком дію, пов'язану із створенням умов і припускаючи здатність особи до перспективного саморозвитку і самоудосконалення по засвоєнню комунікативних дій, виділимо комплекс необхідних психолого-педагогічних умов для успішного формування комунікативних умінь:

1. Створення позитивної мотивації на основі внутрішніх потреб, попереднього індивідуального досвіду спілкування і комунікативних здібностей учня.

2. Розширення комунікативної бази у рамках уроків, шляхом використання системи вправ, в яких формування комунікативних умінь розглядатиметься як спеціальне педагогічне і дидактичне завдання.

3. Занурення в комунікативну діяльність через організацію роботи в діалогових режимах із застосуванням інформаційно-комп'ютерних технологій.

4. Конструювання «образу Я» за допомогою завдань рефлексій, що розглядається як умова формування комунікативних умінь на продуктивному і творчому рівнях.

5. Облік вікових особливостей учнів.

6. Наявність високого рівня сформованості комунікативних умінь учителя. В результаті розвиваються вербальні і невербальні комунікативні уміння, підвищується активність в комунікативній діяльності, здійснюється широке перенесення в інші види діяльності; формується інтерес до інформації; «образ Я» як суб'єкт комунікативної діяльності, разом з потребою в подальшому вдосконаленні.

Велика кількість сучасних досліджень пов'язана з вивченням окремих параметрів формування мовленнєво-розумової діяльності, якими виступають збільшення словникового запасу, об'єму висловлювання (кількості фраз), ускладнення лексико-граматичної структури усього висловлювання і окремої фрази, вдосконалення способів логічної побудови висловлювання тощо.

В усіх дослідженнях мовного онтогенезу, особливо в дослідженнях останніх двадцяти років, виконаних у рамках теорії мовної діяльності досить розгорнуто звучить думка про те, що критерієм якості мовної діяльності суб'єкта будь-якої вікової групи, а отже, і критерієм його мовної зрілості, являються не стільки окремі кількісні накопичення в мовному розвитку, як наприклад, збільшення словникового запасу, скільки істотні якісні показники, пов'язані з умінням правильно, повно і точно виразити свою думку, логічно і зв'язано побудувати висловлювання і зробити його зрозумілим і доступним для співрозмовника. Іншими словами,

важливе не те, скільки слів використав учень у своєму висловлюванні, а наскільки дієвим це висловлювання являється для співрозмовника і наскільки відповідає цілям вербальної поведінки учня, тобто готується думка про включеність мовного розвитку в загальний контекст спілкування, комунікативної діяльності.

Комунікативний розвиток, що ґрунтується на інтелектуальному розвитку, і, зокрема, на розвитку понятійного мислення, мовленнєво-розумової діяльності суб'єкта, означає становлення усіх мовних процесів, за допомогою яких реалізується комунікація, або точніше, видів мовної діяльності: розмова, слухання, читання, писання [1, С.340-353].

Комунікативний розвиток повинен розглядатися в загальному контексті соціалізації учня в плані обліку особливостей узагальнення, формування понять, спілкування з дорослими, однолітками, обліку особливостей загальної ситуації соціального розвитку тощо.

Відомо, що істотні ознаки, зафіксовані в понятті, не завжди особисто значущі для учня. Часто учень і вчитель по-різному трактують одне й те ж поняття. Необхідно узгодити знання, яким володіє учень. Саме таке завдання має вирішувати на уроці вчитель за допомогою всього класу. Для цього треба змінювати "режисуру уроку": учні повинні не просто слухати розповідь учителя, а й постійно співпрацювати з ним у діалозі, висловлюючи свої думки, обговорюючи те, що пропонують однокласники, відбирати за допомогою вчителя те, що підкріплено науковими знаннями. Учитель, у свою чергу, не примушує, а переконує дітей засвоїти той зміст, який він пропонує з позицій наукового знання.

Мовлення школярів необхідно збагачувати новими словами. На уроках учитель повинен проводити словникову роботу, постійну увагу приділяючи визначенню рівня сформованості в дітей основних навичок говоріння. Говоріння має бути правильним, свідомим, виразним.

Принцип взаємозв'язку в навчанні, вихованні та розвитку школярів передбачає чітке визначення і врахування загальних вимог щодо застосування учнями мовних і мовленнєвих знань та виховання й розвитку школярів відповідно до змісту шкільної програми.

Додержання принципу функціонально-комунікативної спрямованості під час навчання школярів допоможе вчителю реалізувати соціальне замовлення щодо виховання особистості, здатної вільно працювати в різних галузях людської діяльності.

Принцип стилістичної диференціації означає додержання законів функціональної стилістики, орієнтацію школярів на використання мовних засобів, адекватних завданням та умовам спілкування, формування вмінь обирати найбільш вдалий варіант серед усіх відомих.

Принцип взаємозв'язку в розвитку усного і писемного мовлення вимагає чергувати усне й писемне діалогічне мовлення, не віддаючи переваги жодній з форм.

Принцип оцінки виразності мовлення у процесі навчання наукового діалогічного мовлення означає добір таких вправ, які формували б уміння оцінити, наскільки влучними і виразними в стилістичному відношенні є дібрані для висловлювання думки мовні одиниці.

Принцип розвитку чуття мови полягає в розвитку інтуїтивних здібностей школярів щодо додержання норм літературної мови. Мовне чуття формується внаслідок спостереження за стильовими ознаками, а також під час роботи над помилками.

Принцип взаємозв'язку мовлення і мислення у процесі роботи над діалогічним мовленням означає оволодіння школярами системою розумових дій: операцій аналізу і синтезу. Оперуючи різними категоріями мислення, доводиться шліфувати свою думку, удосконалювати її, використовуючи для цього найрізноманітніші мовні одиниці.

Принцип системного підходу означає:

- відносну самостійність у роботі;
- цілеспрямованість;
- урахування взаємозв'язку в формуванні умінь і навичок будувати діалогічне мовлення між наступним і попереднім класами.

Принцип активного керівництва процесом навчання підлітків полягає в тому, що формування комунікативних здібностей учнів повинно бути під постійним контролем учителя, спрямовуватись у потрібне русло. Вчитель повинен дбайливо ставитись до власної культури мовлення, створювати відповідне мовленнєве середовище.

Принцип комплексного підходу до процесу навчання діалогічного мовлення передбачає, що розвиток усіх видів мовленнєвої практики (говоріння, слухання, письмо) – взаємозв'язаний процес.

Принцип безперервності і наступності – означає постійне вдосконалення мовленнєвої культури на всіх етапах навчання.

Принцип оптимізації у виборі методів, прийомів та засобів навчання учнів діалогічного мовлення передбачає добір найефективніших шляхів, які забезпечують свідомість у побудові діалогічного мовлення.

Керуючись цими принципами, ми намагаємось, розвиваючи діалогічне мовлення, формувати в учнів уміння розмірковувати, порівнювати, аналізувати, узагальнювати, розвиваємо творче мислення, пам'ять, спонукаємо дітей до будови власних висловлювань.

Формування творчої особистості, здатної плідно працювати в різноманітних сферах суспільної діяльності, тісно пов'язана із

засвоєнням правил спілкування у різноманітних комунікативних ситуаціях. Тому завдання вчителя – навчити школярів вільно володіти діалогічним та монологічним мовленням, емоційно-експресивними засобами, постійно дбати про мовленнєву досконалість. Це одна з першочергових і актуальних проблем у системі мовної шкільної освіти.

Удосконалення мовленнєвої діяльності старших школярів на сучасному етапі зумовлюється передусім зростаючими соціальними потребами в особистості високої мовленнєвої культури, здатної вільно користуватися мовними засобами в різноманітних комунікативних ситуаціях. Така система ефективно допомагає підвищенню рівня розвитку діалогічного мовлення, вдосконаленню інтонаційних умінь і навичок, розвитку зв'язного мовлення не тільки на уроках, а й у спілкуванні з рідними, друзями; виробляє культуру мовлення школярів.

Найбільш ефективними методами формування комунікативних умінь є:

- вивчення додаткової літератури;
- вирішення нетипових задач;
- колективна робота різного рівня;
- колективні домашні завдання;
- збільшення обсягу завдань, підвищення їх складності;
- творчі завдання;
- взаємодопомога товаришів, надання додаткової допомоги

вчителем. [5, С.36-38]

Результат формування комунікативних умінь школяра безпосередньо залежить від конкретизації найближчих завдань, від умілої організації навчального матеріалу, гнучкості обраної методики, рівня освіченості та педагогічної майстерності вчителя.

Отже, вирішальну роль у формуванні комунікативних умінь виконують такі чинники як: раніше набуті знання, створення відповідного мовленнєвого середовища для реалізації цього аспекту навчання; послідовне оволодіння уміннями і навичками; використання продуманої системи навчально-тренувальних вправ; використання навчального матеріалу різного змісту, виду та форми; використання нетрадиційних форм групових та індивідуальних занять з метою активізації діяльності; створення умов для творчості в самотійній та колективній діяльності; постійний аналіз та оцінка з боку викладача навчальної роботи, що надає учням можливість розповісти, як вони організували свою роботу, яким методом користувалися, що сподобалося, вдалося тощо; особлива підготовка вчителя до системного здійснення такої роботи на уроці; розробка та використання програм, що моделюють дослідницьке мислення; організація занять у групах на основі діалогу, імітаційно-рольових ігор, тренінгів, навчального спілкування, мозкового штурму, круглих

столів, інсценування драматичних уривків, творчих проектів.

Література

1. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – М., 1956. – С.340-353
2. Малафіїк, І. В. Дидактика : навч. посіб. для студентів вузів / І. В. Малафіїк – К. : Кондор, 2009. – 398 с.
3. Мамчур Л. Внесок В. Сухомлинського в теорію і практику навчання рідної мови // Дивослово. – 1998. – № 9. – С.63-64.
4. Мініна О.Л. Критерії і норми оцінки комунікативно-мовленнєвих умінь школярів I/ Педагогічні науки: 36. наук. пр. – Херсон: Атлант. – 1999. – Вип. ІХ. – С.322-324.
5. Ромашкіна Л.О. Про застосування функціонально-комунікативного підходу під час вивчення граматичного матеріалу // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць; Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 26,- Рівне, РДГУ, 2003,- С.36-38

Кравчук Ірина,

*студентка фізико-математичного факультету,
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О. М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ У ШКОЛЯРІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

В умовах демократизації та національного розвитку система освіти повинна забезпечити якісно новий рівень загальноосвітньої, професійної, наукової підготовки, всебічний розвиток кожної людини як особистості і найвищої цінності суспільства.

У зв'язку з цим, головне завдання сучасної української школи – підвищення ефективності навчально-пізнавального процесу з метою сприяння всебічному і гармонійному розвитку людини, її інтелектуальному і пізнавальному зростанню.

Одним із сучасних напрямків української освіти є розвиток пізнавального інтересу, здібностей, нахилів та навичок учнів у процесі вивчення навчальних предметів. Стає необхідним створення сприятливих умов для пізнавальної діяльності учнів загальноосвітньої школи, які б сприяли формуванню потреби особистості у здобутті знань та розвитку їх пізнавальних інтересів.

Нині проблема формування пізнавального інтересу підлітків посідає одне з важливих місць у навчально-виховному процесі. Дуже важливо, щоб для дитини були створені всі необхідні умови для розвитку її пізнавального інтересу.

Метою даної статті є дослідження методів і прийомів стимулювання пізнавального інтересу школярів підліткового віку.

За віковою періодизацією, яку прийнято українськими педагогами та психологами, підлітками є діти від одинадцяти до п'ятнадцяти років. При визначенні його меж враховуються особливості психічного та фізичного розвитку дітей. Якщо у молодшому шкільному віці переважає безпосередній інтерес до нових фактів та явищ, пов'язаних з навчальним матеріалом уроку, то у молодшому підлітковому віці домінує інтерес до пізнання істотних властивостей предметів і явищ, а у старшому – починає формуватись інтерес до причинно-наслідкових зв'язків, з'ясування закономірностей і встановлення загальних наукових принципів, що пояснюють різні явища.

Сфера пізнавальних інтересів підлітків виходить за межі школи, набуває ознак пізнавальної самодіяльності – самостійного пошуку та набуття знань, формування корисних умінь і навичок. Вони надають перевагу пізнавальним заняттям і читанню книг, які відповідають їхнім інтересам, вселяють інтелектуальне задоволення. Багато з них виявляють неабияке прагнення до самоосвіти, що є характерною особливістю цього вікового етапу.

У підлітковому віці важливим психічним новоутворенням є розвиток довільності психічних процесів, що зумовлено вищими вимогами до них з боку навчальної діяльності. Учбова діяльність вимагає як мимовільної, так і довільної уваги і сприяє їх розвитку. У 12-14 років спостерігається в учнів зростання обсягу уваги, її концентрації і стійкості. Проте при одноманітних видах роботи старшим підліткам характерні відвертання і зниження уваги. Саме цікавість роботи є важливою умовою тривалості уваги підлітка. Проте підліток уже може змусити себе бути уважним, виконуючи навіть нецікаві для нього завдання. Помітний прогрес у зосередженні уваги на об'єктах, даних мислено, в мовній формі, не підкріплених різними засобами унаочнення.

Для підлітків характерним є прагнення виховувати у собі здатність бути уважним. У них зростають елементи самоконтролю і саморегуляції, увага стає більш контрольованою. Підліток може регулювати і зовнішній вираз уваги, вдавати із себе уважного, зосередженого на роботі, в той час як думки його зайняті якимсь іншим уявним об'єктом. Зростаюча довільність уваги підлітка є проявом його вольової активності.

Сприймання більше набуває активного характеру, воно стає спостереженням з усіма його характерними особливостями. Сприймання все більше пронизується розумовими операціями зіставлення, порівняння, узагальнення, класифікації.

Прогресивних змін зазнають усі процеси пам'яті: запам'ятовування, заучування, відтворення, пригадування, впізнавання. Розвиток пам'яті відбувається у тісному взаємозв'язку із розвитком мовлення та мислення. Провідною в перебігу процесів

запам'ятовування і відтворення стає розумова діяльність, здійснювана мовними засобами. Її роль виявляється у розвитку свідомої цілеспрямованості запам'ятовування, у зростанні його продуктивності щодо абстрактних суджень і понять, виражених у словесній формі. Досліди Фарапонова доводять, що підлітки краще засвоюють словесний матеріал, ніж наочний. Підлітки успішно вдаються до комбінованих прийомів запам'ятовування, свідомо чергуючи розуміння і запам'ятовування. Вони також використовують такий прийом запам'ятовування і відтворення як складання плану, користування яким є показником вищого рівня функціонування пам'яті. Помітно зростає роль змістовних зв'язків при заучуванні матеріалу. Зазнають змін і способи пригадування, зокрема за допомогою письмового плану, який допомагає обдумати, аналізувати, оживляти потрібні асоціації. Ріст довільності запам'ятовування, керованого метою запам'ятати, зберегти, щоб потім пригадати, відтворити, є характерним для розвитку пам'яті підлітка. Особливо зростає значення словесно-логічної пам'яті.

Мислення в підлітковому віці пронизує процеси уваги, сприймання, пам'яті, підвищується його роль у мовних актах, уяві, емоційному житті учнів. Однією із рис підлітків є критицизм, тобто несприйняття на віру пояснень вчителя, батьків. Вони намагаються знайти докази, які заперечують те, що їм говорять. Це свідчить про посилення мислительної активності.

Розвиваються міркування та умовисновки. У підлітковому віці поступово формуються такі якості мислення, як:

- послідовність;
- гнучкість;
- точність;
- самостійність;
- критичність.

Вдосконалюється вміння користуватись мовленням як засобом спілкування. Посилюється інтерес до оволодіння засобами виразної мови, до крилатих слів, метафор. Підлітки розуміють гумор, мовні засоби його вираження. Вони стають чутливими до краси художнього словесного опису. Виникає потяг до писання віршів. Підлітки оволодівають читанням "про себе", що підвищує продуктивність розуміння, сприяє розвитку внутрішнього мовлення. Рубінштейн вказував, що мовлення стає контекстним, все менше пов'язаним із конкретною ситуацією.

Пізнавальні інтереси розвиваються, ускладнюються, збагачуються в результаті розвитку, в процесі становлення особистості підлітка.

Загальні тенденції розвитку пізнавальних інтересів:

- від інтересу, пов'язаного із зовнішніми стимулами – до інтересу, вільного від зовнішніх ситуацій, які спонукаються більш

складними обставинами, пов'язаними з «внутрішнім світом» особистості;

- від інтересу нерозчленованого, часом – до інтересу, все більш диференційованого;
- від інтересу, схильного до частій зміні ситуацій, випадковим впливам – до інтересу все більш стійкого, постійного;
- від інтересу поверхневого (до яскравих, цікавих сторін явища) – до інтересу з глибокою теоретичною основою, яка розкриває причинно-наслідкові зв'язки, внутрішні відносини, закономірності та наукові ідеї

Навчальна діяльність потребує певного запасу знань про навколишній світ, сформованості елементарних понять, формування у дітей цілісної наукової картини світу й сучасного світогляду, здібностей і навичок наукового пізнання. Дитина повинна володіти інтелектуальними вміннями: вміти узагальнювати, абстрагувати, порівнювати й систематизувати предмети і явища довкілля, вміти планувати свою діяльність. Саме ці вміння ми можемо вдосконалити формуючи пізнавальний інтерес. Тому процес формування пізнавального інтересу ми розглядаємо як комплексний, багатогранний, який охоплює розвиток всіх психічних процесів дитини.

Мінливі соціально-економічні умови в країні сприяють змінам у структурі й змісті навчальних дисциплін. Сучасна школа під впливом суспільства повинна не тільки дати учням певний обсяг знань, а й підготувати їх до того, щоб у майбутньому вони вміли вирішувати найрізноманітніші завдання. На сучасному етапі розвитку освіти актуальним є виховання людини мислячої, здатної орієнтуватися в нових умовах, у потоці інформації, готової до творчого пошуку. Тому саме в школі необхідно закласти основи формування особистості з новим мисленням. Одним із засобів досягнення може стати формування пізнавального інтересу підлітків.

Як відомо, стійкий пізнавальний інтерес формується при поєднанні емоційного і раціонального в навчанні. Формування і розвиток пізнавальних інтересів – це частина широкої проблеми виховання розвинутої особи.

Згідно з аналізом філософської, психолого-педагогічної літератури з проблемами дослідження можна зробити наступні висновки.

При визначенні меж вікової періодизації враховуються особливості психічного та фізичного розвитку дітей. Якщо у молодшому шкільному віці переважає безпосередній інтерес до нових фактів та явищ, пов'язаних з навчальним матеріалом уроку, то у молодшому підлітковому віці домінує інтерес до пізнання істотних властивостей предметів і явищ, а у старшому – починає формуватись інтерес до причинно-наслідкових зв'язків, з'ясування

закономірностей і встановлення загальних наукових принципів, що пояснюють різні явища.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з проблемами дослідження, сформувався наступні ключові поняття: інтерес – це активне пізнавальне ставлення людини до світу; пізнавальний інтерес являє собою вибірку спрямованість до області пізнання, до її предметної і процесуальної сторін; інтерес до пізнання є самоцінною сутністю людини, без якої вона перестає бути особистістю і реагувати на навколишній світ, у якому живе.

Сфера пізнавальних інтересів підлітків виходить за межі школи, набуває ознак пізнавальної самодіяльності – самостійного пошуку та набуття знань, формування корисних умінь і навичок. У загальному пізнавальний інтерес являє собою вибірку спрямованість до області пізнання, до її предметної і процесуальної сторін. Інтерес до пізнання є самоцінною сутністю людини, без якої вона перестає бути особистістю і реагувати на навколишній світ, у якому живе.

Було зазначено, що процес формування пізнавального інтересу відбувається за умов забезпечення таких складових: врахування відповідності психолого-педагогічних можливостей мислення школярів підліткового віку; поєднання традиційних та інтерактивних форм навчання; проблематизація навчального процесу; комплексний підхід до процесу формування пізнавального інтересу.

Також було визначено, що пізнавальна самостійність школяра формується не внаслідок дії якогось одного ефективного засобу, а є закономірним результатом досконалої системи навчання і виховання учнів на уроці, спрямованої на всебічний розвиток самостійності думки і самостійності як риси характеру дитини.

Література

1. Дудкевич Т. В. Дитяча психологія. Розвиток пізнавальних процесів у підлітка // Режим доступу <http://med-books.info>.
2. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала: Посіб. для вчителів і керівників шкіл / В. Ф. Паламарчук., Ін-т педагогіки АПН України. – К.: Навч. книга. – Богдан, 2000. – 151 с.
3. Пізнавальний інтерес як особливий вид інтересів. // Режим доступу <http://referat.repetitor.ua>.
4. Савченко О. Я. Виховання пізнавальних потреб учнів // Початкова школа. – 1981. – №4 – С. 7-12.

Вікторія Кушнір,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент І.М.Круковська
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

*Гра – це іскра, яка запалює вогник допитливості та
зацікавленості.
В.Сухомлинський*

У сучасних умовах перед школою стоїть ряд складних завдань, для успішного розв'язання яких треба не лише удосконалювати зміст викладання, а й урізноманітнювати методи і форми навчальних занять.

Сьогодні вчитель має замислитись не над тим, як знайти якомога більше інформації і подати її в цікавій, доступній формі, а над тим, як привернути інтерес учня до навчання, до свого предмета, як домогтися, щоб учень, який не виконує домашні завдання і «відсиджує» уроки в школі, працював.

Основною формою організації навчального процесу в школах усіх типів був і залишається урок. Урок у новому розумінні слід розглядати як засіб розвитку особистісних якостей учня, збагачення його суб'єктивного досвіду, з одного боку, а з іншого — як середовище для повноцінної навчальної цілереалізації учнів.

Нетрадиційні за формою, уроки викликають підвищений інтерес учнів, активізують їхню пізнавальну діяльність, сприяють розвитку творчих здібностей, розвивають уміння і навички самостійної розумової праці. Учням подобаються нестандартні заняття, бо вони не сковують навчальний процес, пожвавлюють атмосферу, активізують діяльність дітей, наближаючи навчання до життєвих ситуацій.

Слово «гра», «грати» в українській мові та літературі надзвичайно багатозначні. Слово «гра» означає розвагу і вживається в переносному значенні (наприклад, «гра долі», «гра природи»). «Грати» – це виконувати якийсь музичний твір на певному інструменті, і роль у п'єсі, виставі. [10, 104].

Дидактичні ігри, ігрові заняття і прийоми підвищують ефективність сприймання дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елемент цікавості [7; 99].

Сьогодні єдиного погляду на визначення поняття «дидактична гра» у педагогічній літературі не існує. Цей термін має різні тлумачення в працях окремих дослідників. Проблемам гри приділяли

значну увагу педагоги як минулого, так і сучасного: Платон, Арістотель, Рабле, Я.А. Коменський, Д.Локк, Ж-Ж. Руссо, І.Кант, К. Ушинський, А. Макаренко, Л.Виготський, О.Запорожець та інші. Так, наприклад, М.В. Кларін визначав, що *дидактична гра* – це гра за правилами, підпорядкованими досягненню заздалегідь накресленого ігрового результату [13, с.62]. У багатьох працях дослідників відображено різні підходи до визначення сутності дидактичної гри. Так, науковці визначають сутність гри як форму спілкування (М.Гончаров, Т.Ладивір, М.Лісіна, В.Семенов, В.Сушко, Н.Філатова), форму діяльності (Л.Виготський, Д.Ельконін), умову розумового розвитку (П.Каптерев, Є.Покровський, С.Рубінштейн, І.Сікорський, А.Смирнов) [4, с.47]. А.Макаренко вважав дитячі рольові ігри такими ж важливими для розвитку дитини, як для дорослого справжню працю. Однак, зазначав він, тільки та гра є педагогічно цінною, в якій учень активно діє, мислить, будує, комбінує, моделює людські взаємини.

Особливо актуальним є застосування на уроках української літератури та мови дидактичних ігор. Адже саме вони, дидактичні ігри, ігрові заняття і прийоми підвищують ефективність сприймання школярами навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять у неї елемент цікавості.

Використовують дидактичні ігри у навчанні та вихованні учнів усіх вікових груп за необхідності актуалізувати їхній досвід, повторити. Якщо в учнів згасає інтерес до гри, вчитель ініціює спільне придумування нових ігрових завдань, ускладнення правил, включення до пізнавальної діяльності різних аналізаторів і способів дій, активізацію всіх учасників гри.

Функціонально всі види дидактичних ігор зорієнтовані на те, щоб навчати і розвивати учнів через ігровий задум. Ця їх властивість зумовлює особливості роботи педагога щодо використання ігрових методів у розвитку школярів.

Провівши дослідження літературних джерел, я виокремила найважливіші завдання навчальних ігор:

1. Дидактична гра збагачує чуттєвий досвід учня, забезпечує розвиток сприймання. Розвиток сенсорних здібностей у дидактичній грі відбувається разом із розвитком логічного мислення і вміння виражати думки словами, адже для розв'язання ігрового завдання учневі доводиться знаходити характерні ознаки предметів і явищ, порівнювати, групувати, класифікувати їх, робити висновки, узагальнення. Виконання цікавих ігрових дій і правил сприяє розвитку спостережливості, довільної уваги, швидкого і тривкого запам'ятовування.

2. Розв'язання дидактичного завдання формує також і волю. Добросовісне виконання правил вимагає витримки, дисциплінованості, привчає до чесності, справедливості, впливає на

розвиток довільної поведінки, організованості. Зміст і правила дидактичних ігор допомагають формуванню в учнів моральних уявлень і понять (про бережне ставлення до предметів як продуктів праці, про норми поведінки, стосунки з однолітками і дорослими тощо).

3. Ігри з дидактичними іграшками, природним матеріалом, картинками сприяють естетичному розвитку. Цікава дидактична гра викликає позитивні емоції, поліпшує самопочуття.

Дидактичні ігри на уроках української мови та літератури мають включати об'єкт моделювання, введення у дидактичну гру, опис основних способів взаємодії учасників гри, чіткі правила гри, визначена кількість команд чи учасників, розподіл ролей і функцій учасників дидактичної гри, інструкцію кожному учаснику або команді стосовно участі у грі, етапи проведення гри, умови і критерії підбиття підсумків гри.

Під час організації дидактичних ігор на уроках української мови та літератури, необхідно дотримуватися певних положень. І.М. Чорноморець пропонує такі положення:

1) правила гри мають бути простими, чітко сформульованими, а зміст матеріалу – доступний розумінню учнів;

2) завдання гри повинні містити достатню кількість інформації для активної мисленнєвої діяльності учнів на уроці, це забезпечить досягнення розвиваючої та навчальної цілей уроку;

3) дидактичний матеріал, який використовують у процесі гри, має бути цікавим, педагогічно доцільним і зручним у користуванні;

4) якщо дидактична гра має ознаки змагання, то слід забезпечити справедливий і об'єктивний контроль її результатів;

5) під час дидактичної гри від учнів слід вимагати чіткого і грамотного вираження своїх думок, проведення послідовних логічних міркувань, обґрунтування висновків;

6) дидактична гра буде результативнішою, якщо вона закінчиться на тому самому уроці, якому і почалася [7, с.189].

В процесі дидактичних ігор формуються не тільки знання і вміння, але і якості особистості, такі як самостійність, організованість, дисциплінованість, творча активність та ін.

Навчальною буде гра, якщо учні, беручи участь в ній, набувають нових знань, умінь і навичок. До того ж результат засвоєння знань буде тим кращим, чим чіткіше буде виражений мотив пізнавальної діяльності не тільки у грі, але й в самому змісті матеріалу.

Дидактичні ігри на уроках української мови та літератури вимагають інтеграції знань. Вони сприяють встановленню міжпредметних зв'язків.

На уроках мови та літератури гру можна проводити перед викладом нового матеріалу, після нього або ж організувати оволодіння новим матеріалом в ході самої гри.

Ігри мають бути такими, які б якомога ширше розкривали можливості учнів. Тобто слід звертатись до поліфункціональних ігор – тих, які б дали змогу учневі актуалізувати його позапредметні знання.

Таким чином, ми виокремили такі дидактичні умови використання гри в навчальному процесі:

- наявність мети навчально-виховного процесу, яка має особистісний смисл і забезпечує позитивну мотивацію учнів середньої школи в процесі навчання з використанням гри на уроках української мови;

- особистісно-зорієнтований характер ігрової діяльності;

- застосування комплексу різноманітних ігор на уроках української мови.

Дидактичні ігри та вправи, використані на уроках в органічному поєднанні, розвивають не лише мовлення. Ці ігри добре допомагають розвитку пам'яті, уваги, кмітливості, вміння класифікувати предмети, порівнювати їх, узагальнювати, диференціювати.

На думку Т. К. Донченка, гра є дидактичною тільки тоді, коли пізнавальний елемент у ній нерозривно пов'язаний з елементами зацікавленості.

Висока ефективність дидактичної гри безсумнівна. І вчитель, і діти працюють з використанням ігрових матеріалів легше, веселіше, а головне – значно продуктивніше. Це відбувається тому, що під час гри задіяні глибинні психологічні механізми, які забезпечують глибоке і міцне засвоєння навчального матеріалу [8, с.79].

Доведено, що дидактичні ігри, ігрові заняття і прийоми підвищують ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу, урізноманітнюють їх навчальну діяльність, вносять в неї елементи цікавості і як наслідок підвищують рівень успішності учнів. В той же час, практика сучасної школи вказує на наявність невикористаного потенціалу гри у навчально-виховному процесі.

Завданням учителя є знайти ту ігрову форму, яка зацікавить дітей, а навчальний процес від цього лише виграє. У сучасній школі, коли педагоги акцентують увагу на активізацію та інтенсифікацію навчального процесу, ігрова діяльність повинна використовуватись як самостійна технологія з метою засвоєння понять, тем, розділів; як урок чи його частина (вступ, пояснення, закріплення, вправа, контроль); як позакласний захід з предмета. Щоб гра ефективно використовувала свої функції, необхідно, щоб її змістом був програмовий матеріал, щоб вона застосовувалася в різноманітних формах, узгоджувалася з іншими дидактичними засобами, забезпечувала всебічний розвиток особистості. Гра не повинна домінувати над змістом. Вона повинна сприяти засвоєнню змісту вивченого твору. У процесі гри народжується здатність нестандартно

мислити і розширювати світогляд, формувати уміння і навички, необхідні в практичній діяльності.

Отже, після аналізу і усвідомлення усіх теоретичних аспектів дидактичних ігор та використання їх в навчальному процесі, можемо впровадити цей метод навчання на практиці, оскільки на теоретичному рівні гра цілком виправдовує себе як нетрадиційний метод навчання, метою якого є підвищення успішності учнів.

Література

1. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 59-65.
2. Беспалько В.П. «Складові педагогічної технології». М. Педагогіка, 1989р.
3. Волкова Н.П. Педагогіка: навчальний посібник / Наталія Павлівна Волкова. – К.: Академія, 2001. – 212 с.
4. Воробйова С. Дидактична гра в процесі навчання / С. Воробйова // Рідна школа. – 2002. – №10. – С.46-48.
5. Баюк А.Ф. Педагогічний словник / А.Ф. Баюк, М.І. Голдованський, Г.В. Поташнікова – Хмельницький: Вид-во Хмельницького Центру ДМСУ, 2006. – 93 с.
6. Брижатенко О. Можливості імітаційно-дидактичної гри у формуванні пізнавальної активності старшокласників / О.Брижатенко // Шлях освіти. – 2006. – №4. – С. 34-37.
7. Дрозд Т.М. Лінгвістичні ігри в позакласній роботі // Рідне слово. – 2004. – № 1. – С. 97-112.
8. Барташнікова І., Барташніков О. Розвиток наочно-образного та логічного мислення дітей. – Тернопіль: Богдан, 1998. – 79 с.
9. «Вікова і педагогічна психологія» // Под ред. М.В. Гамезо. М., Освіта, 1984. – С. 245
10. Педагогічний словник // За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Пед. думка, 2001. – С. 104.

Марина Герасимчук,

*студентка фізико-математичного факультету
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О.М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Традиційні завдання шкільної освіти у вигляді знань, умінь, навичок сьогодні недостатні, адже сучасне суспільство потребує особистостей, здатних практично розв'язувати різноманітні професійні та життєві проблеми, бути спроможним до самореалізації в різноманітних сферах своєї життєдіяльності.

Самостійна робота учнів – діяльність учнів, спрямована на оволодіння навчальним матеріалом або його застосування, що відбувається без участі вчителя [2, с.363].

Самоосвіта – складний вид систематичної пізнавальної діяльності, під час якої людина сама ставить перед собою

пізнавальну мету і завдання, визначає шляхи їх досягнення, контролює хід самостійної роботи з надбання знань та сама оцінює і вдосконалює їхні результати.

Основні завдання з підготовки учнів до самоосвіти вирішуються саме на уроці. Найчастіше пробудження інтересу до предмета, бажання пізнавати щось самостійно з метою вдосконалення знань, отриманих на уроці під керівництвом учителя, починається з уміння вчителя організувати роботу на уроці таким чином, щоб зацікавити учнів: цікавий початок уроку, неочікувані запитання на кмітливість, чітка постановка завдань, надання дітям можливості висловити свої припущення щодо мети своєї роботи на кожному уроці, своє бачення розв'язання проблеми тощо. Навчити дітей дивуватися та бути спостережливим – дуже важливо в шкільному навчанні. Від зацікавленості до допитливості, пізнавального інтересу, пізнавальної потреби – це шлях зародження потребами в самоосвіті.

Отже, самостійна робота – це форма активізації творчо-пізнавальної діяльності учнів, яка передбачає виконання завдань без допомоги дорослої людини. Для цього в учнів слід формувати узагальнені прийоми побудови дій, виробляти уміння керувати своєю діяльністю. Все це допомагає учням надалі успішно здійснювати самоосвітню діяльність.

Д.Б. Ельконін підкреслював, що рівень сформованості учбової діяльності не повинен ототожнюватися з рівнем уміння самостійно виконувати конкретні завдання. Самостійне виконання, наприклад, домашніх завдань, контрольних робіт не є показником сформованості учбової діяльності і може відбуватися за типом самостійного розв'язання практичної задачі.

Вживаючи термін "навчальна діяльність", часто розуміють його як діяльність учня в класі, здійснювана під керівництвом вчителя. Коли ж зв'язати термін з поняттям самостійності (самостійна навчальна діяльність), тоді виникають асоціації з самостійним виконанням учнем в дома або в позаурочний час окремих завдань. Таке пояснення не відповідає змісту поняття "самостійна навчальна діяльність". І.А. Зимня розуміє самостійну роботу школяра, як більш широке поняття, ніж домашня робота. Самостійна робота може включати позаурочну роботу. Самостійна робота є похідною від правильно організованої навчальної діяльності учня на уроці. Це специфічний вид навчальної діяльності школяра. Це вища форма учбової діяльності учня, форма самоосвіти, що зв'язана з його роботою в класі. Це форма роботи за індивідуальними планами, що доповнюють, а тому розширюють та поглиблюють, знання, отримані школярем у класі. Автор пише, що в діяльнісному визначенні самостійна робота – це організована самим школярем під впливом його пізнавальних мотивів в раціональний час, в умовах самоконтролю опосередкованого впливу та роботи вчителя на уроці.

Ю.М. Кулюткін у загальній формі розумову самостійність визначає як важливу якість особистості, що лежить в основі творчої спрямованості людини, продуктивності її діяльності. Розумова самостійність, на його думку, виявляється в здатності учня ставити перед собою цілі діяльності, визначати для себе її задачі, відбирати засоби та способи їх розв'язання. Самостійність виявляється також і в здатності людини планувати, організовувати, регулювати свою діяльність та в добре розвинутих діях самоконтролю і самооцінки. Автор, узагальнюючи свої міркування, пише, щорозумовасамостійність — це здатність особистості здійснювати самоуправління своєю діяльністю.

Механізм самоуправління можна пояснити на основі загальногеноетичного закону культурного розвитку Л.С. Виготського. Згідно поглядів Л.С. Виготського, кожна функція в культурному розвитку дитини з'являється на сцену двічі, в двох планах, спершу як категорія інтерпсихічна, а потім в середині дитини як категорія інтрапсихічна. Описаний Л.С. Виготським механізм "вростання" діє і в системі "Я та інші". У процесі активного та систематичного спілкування з іншими людьми, особливо з дорослими дитина прагне до того, щоб її зрозуміли, а тому вибудовує свої думки та мовлення так, щоб вони співвідносилися з точкою зору інших. У зв'язку з цим дитина вчиться себе чути та бачити, виправляти себе, перевіряючи. Вона набуває здатності впливати на себе, як на іншу людину. Як пише Ю.М. Колюткін, механізм самоуправління знаходить своє вираження в тому, що учень виступає для себе як об'єкт управління ("Я-виконавець") та як суб'єкт управління ("Я-контролер"). Таке самоуправління автор називає рефлексивним, тому що воно засноване на свідомому відображенні людиною власних дій, процесів, відображенні особистістю свого "Я".

Для того, щоб учень працював самостійно — необхідно сформувані в нього відповідні вміння та навички. Учені вважають самостійною таку діяльність, у процесі якої учень, знаючи її кінцеву мету, сам ставить перед собою завдання, розв'язання яких веде до досягнення цієї мети, сам добирає необхідні засоби і способи дій, сам контролює їхню правильність. Мабуть, на таку самостійну діяльність здатні тільки старшокласники.

Проблему управління пізнавальною діяльністю учнів слід розв'язувати так, щоб школяр був не об'єктом, а суб'єктом навчання. Тому постає завдання не лише управління мисленнєвими, а й забезпечення раціонального самоуправління, саморегулювання в процесі пізнання.

Стимулювання самостійної пошукової пізнавальної діяльності учнів можливе шляхом створення вчителем програми дій, рекомендацій, кроків щодо самостійного здобуття знань та організації самоосвітньої компетентності учнів.

Щоб досягти успіху в навчанні учням необхідно самостійно зробити важливі кроки пізнання, які допоможуть швидше та успішніше засвоїти матеріал та досягти вершини знань.

Література

1. Г.П. Бевз. Методика викладання математики . – К., „Вища школа” 1989 – 367с.
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.
3. Бондаревський В. Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию. – М.: Просвещение, 1985.
4. Трубачова С. Роль методів самостійного набуття знань в організації пізнавальної діяльності учні // Рідна школа, 2001, № 1.

Тетяна Муравська,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

Педагогічна інновація – це сфера науки, яка вивчає процеси розвитку педагогічної системи, пов'язані зі створенням нової (зокрема для конкретного освітнього етапу) практики навчання [1].

Теорія інноваційного навчання представлена в роботах В.Я. Ляудіс, де інноваційне навчання розглядається як навчання, що зорієнтоване на формування особистості, готової до швидких змін у суспільстві, до невизначеного майбутнього за рахунок розвитку власних здібностей до творчості, застосування різноманітних форм мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми [1, с. 15].

А. В. Сиволапова інноваційне навчання аналізує як цілеспрямований і усвідомлено організований процес, проектування якого здійснюється на основі використання наукових і культурологічних знань певного предмета [2]. Л. А. Петровська під інноваційним розуміє гуманістичну орієнтацію педагогічного спілкування [2].

Під інноваційним навчанням процесом ми будемо розуміти організацію процесу навчання зі створенням, освоєнням, застосування й поширення педагогічних нововведень. Традиція й інновація в навчальному процесі ведуть постійну боротьбу, завдяки якій стає можливим творчим процесом.

Методично виправданими були спроби педагогів М. П. Гузика, О. О. Захаренко, В. Ф. Шаталова, О. Л. Щетиніна та інших вчити «по-новому».

Але ватро також зазначити: не все з того, що широко

популяризувалось упродовж останніх 10-15 років і було покликане вдосконалювати навчальний процес, виправдало надії вчених. Так, у масовій практиці майже не використовуються ідеї про необхідності швидкого темпу вивчення матеріалу, про високий рівень труднощів і пріоритет теоретичних знань у навчання для істотного підвищення якості знань учнів.

Творчі досягнення практиків виявились продуктивнішими. Досить широко описані в літературі успіхи, яких досягли педагоги-новатори М. П. Гузик, В. Ф. Шаталов (прихильники «технології інтенсифікації навчання на основі схемних і знакових моделей навчального матеріалу»): їхнім учням були властиві міцні знання, практична натренованість, інтерес до навчання. Через суб'єктивність індивідуальних смаків і неповторних прийомів, неминучих при побудові навчання на емпіричній основі, було б помилковим домагатися обов'язкового впровадження досвіду новаторів у масову практику.

Аналіз дидактичних ідей та оцінка методичних пошуків передової шкільної практики переконують у тому, що загальним концептуальним підґрунтям удосконалення шкільного навчання має бути діяльнісний підхід до організації навчально - пізнавальної роботи учнів з оволодінням навчальним матеріалом. Школяр повинен здійснити наступну діяльність через повторення, поглиблення та міцніше засвоєння.

Усі ці пізнавальні дії так чи інакше пов'язані між собою у реальному процесі навчання, проте мають специфічні риси. Так сприйняття навчальних предметів і явищ сприяє лише формуванню уявлень про їхні зовнішні властивості й ознаки. У результаті осмислення досягається розуміння їхньої сутності, що учень, однак, не завжди може чітко виразити словесно. Для вільного відтворення осмислення матеріалу потрібно здійснити дії з його запам'ятовування. Щоб застосувати засвоєні значення на практиці, необхідні спеціальні тренувальні вправи. Наступне повторення вивченого матеріалу й практичні тренування сприяють поглибленню та міцнішому його засвоєнню.

Враховуючи те, що система таких пізнавальних дій є базовою основою навчального процесу, варто передбачити організацію всіх типів пізнавальних дій, які в сукупності забезпечують оволодіння навчальної роботи (розвивальне навчання, проблемність у навчанні, оптимізація навчальної діяльності школярів. Тому для вдосконалення якості навчальної роботи важливе значення має правильний набір форм навчання, який здійснювали про розробленні концепції розвивального навчання, базувався на ідеї акселерації розумового розвитку школярів. Підвищувався теоретичний рівень освіти, що, природно, збільшувало її обсяг. Але засвоєння перебудованого змісту освіти було пов'язане з низкою

труднощів і обмежень. На кожному уроці учням потрібно було вивчити новий матеріал, а це не давало змоги належно організувати роботу щодо його глибокого осмислення й запам'ятовування [4].

І в ході нашого дослідження необхідно зазначити інтерактивні методи навчання, які виступають інноваційними в навчальному процесі сучасної школи. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії усіх учнів. Для формування інтелектуальних умінь можна використати такі інтерактивні методи: «коло ідей», «акваріум», «мозковий штурм», метод «прес», «мікрофон», «ажурна пилка» та інші.

Проаналізуємо сучасні технології навчання. «Технології розвивального навчання зі спрямованістю на розвиток творчих якостей учнів» розробили вчені І. П. Волков, Г. С. Альтшуллер, І. П. Іванов. І. П. Волков пропонує навчати учнів за двома паралелями: єдина базова програма та творча діяльність. Г. С. Альтшуллер організовує навчання творчої діяльності. Він вважає, що творчими здібностями наділений кожний (винаходити можуть усі), необхідно знайомити учнів з прикладами творчої уяви, навчати розв'язувати завдання на винахідництво. І. П. Іванов пропонує вираховувати суспільно-активну творчу особистість, яка буде примножувати суспільну культуру [2].

Г. К. Селевко розробив «технологію само розвивального навчання». Автор здійснює формування людини, яка самоудосконалюється, здійснює формування індивідуального стилю навчальної діяльності [2].

П. М. Ерднієв, Б. П. Ерднієв створили технологію «укрупнення дидактичних одиниць». Педагоги впровадили локальну систему понять, об'єднаних на основі смислових логічних зв'язків, які утворюють цілісну інформацію для засвоєння [4].

Автори П. Юцевічене та А. В. Фурман впровадили технологію «модельного навчання», побудувавши процес навчання на основі виділених блоків, які є функціональними вузлами змістової інформації й процесуальної складової його засвоєння [3].

Учителі, які працюють творчо, наполегливо шукають шляхи до зниження перевантаження учнів, зменшення обсягу досліджуваного матеріалу, звільнення його від другорядних положень і компактнішого його структурування. Так народилося методика вивчення нового матеріалу «великими блоками», коли на одному уроці пояснюється відразу три-чотири й навіть п'ять-сім тем, що дає змогу звільнити час для наступної самостійної роботи учнів над підручником, розширення практичних вправ і тематичної перевірки знань. Але викладали матеріал «великими блоками» - значить пояснювати тільки основні положення, максимально «стискати» зміст програми. На такий шлях не можна орієнтувати всіх учителів.

Постала проблема зробити досконалішим і компактнішим сам зміст освіти, а початкові програми та підручники повинні бути розраховані на ту кількість навчальних годин, які відводяться на вивчення кожного навчального предмета. Крім того, варто передбачити необхідний резерв часу для вчителя, який він може використати в тих випадках, коли з незалежних від нього причин не відбулися передбачені розкладом заняття або ж потрібно провести повторний урок із складного матеріалу, повторити матеріал наприкінці навчального року.

Аналізуючи сучасні технології організації навчального процесу, ми можемо зазначити, що використання інтерактивних технологій у навчанні позначається на підвищенні якості знань учнів, а сформована структура уроку (перевірка знань, пояснення нового матеріалу та його закріплення) не дає змогу учням здійснювати повний цикл пізнавальних дій. Саме тому важливо поєднувати традиційні форми навчальної взаємодії з сучасними інтерактивними технологіями.

Література

1. Инновационное обучение: стратегия и практика. – Сочи, 1993. – 203 с.
2. Бондар С. П. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті / С. П. Бондар., Л. Л. Момот., А. А. Липова., Н. І. Головка. – Рівне: «Теніс», 2003. – 200 с.
3. Фурман А. В., Калугін О. І. Школа розвитку: непізнані грані фундаментальної ідеї / А. В. Фурман, О. І. Калугін // Рідна школа. – 1994. – № 6. – С. 26-32.
4. Педагогика. Учеба. Пособие для студентов пед. вузов и пед. колледжей / Под ред. П. И. Пидкасистого. – М., 2002. – 640 с.
5. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.

Навчальне видання

**ПАРАДИГМА ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ
СПРЯМОВАНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА
ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ**

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ**

(за загальною редакцією О.С.Березюк)

Надруковано з оригінал-макета автора

Підписано до друку 20.12.2010 Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 18.

Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Зам. Наклад 100.

Видавництво Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Свідоцтво про держану реєстрацію:

Серія ЖТ №10 від 07.12.04

М.Житомир, вул..В.Бердичівська, 40